

LAIŠKAS REDAKTORIUI

Apie smurtą ir saugumą Palestinos žemėje

JIM SATTERWHITE

Gerbiamas Redaktorium,

Šešetą savaitių, nuo birželio 31 iki rugpjūčio 13 d., jau trečią vasarą iš eilės dirbau Krikščionių taikdarių komandoje (KTK), šį kartą Hebrone, Vakarų krante, Palestinoje. Krikščionių taikdarių komandos yra Menonitų bei Brolijos kongregacijų ir Bičiulių sambūrių Bažnyčios iniciatyva, remianti pastangas šalinti smurtą visame pasaulyje. Anksčiau esu dirbęs stebėtoju Čečėnijoje ir patarėju žmogaus teisių klausimais buvusioje Jugoslavijoje. Šiose misijose įgijau patirties, padėjusios iš anksto įsivaizduoti, kaip bus Hebrone. Norėčiau pasidalyti su Jūsų skaitytojais kai kuriais ten patirtais įspūdžiais.

Prieš keliaudamas į Hebroną, iš esmės žinojau, kokia yra situacija Artimuosiuose Rytuose, tačiau iš arti viskas pasirodė dar rimčiau ir pavojingiau, negu tikėjau. Vienas pirmųjų dalykų, kuriuos supratau nuvykęs, buvo tai, kad Vakarų krante yra tikrų tikriausia karinė okupacija. Žinoma, daugelį kartų buvau girdėjęs frazę „okupuotos teritorijos“, bet mintyse tai paprasčiausiai suvokiau kaip faktą, kad Izraelis užėmė tas vietas per Šešiadienį karą 1967 m. Nė neįsivaizdavau, kokia aktyvi okupacija egzistuoja dabar. Nuolatinės ir laikinos karinės užkardos – įprastas vaizdas. Čečėnijoje buvau prie to pripratęs, bet vis tiek buvo labai keista vėl matyti kažką panašaus.

Kadangi Izraelis, kad ir norėdamas, dar neįstengė prisijungti Vakarų kranto (išskyrus arabišką Rytų Jeruzalę), 70% teritorijos tiesiogiai valdo Izraelio kariuomenės „civilinė administracija“, kurios įtaka jaučiama visose gyvenimo sferose. Su viena tokio valdymo puse, priverčiusia mane suvokti, kokia griežta ir despotiška ten yra okupacija, susidūriau vieną vakarą važiuodamas su palestiniečiais draugais maršrutiniu taksi iš Ramalos Jeruzalės šiaurėje į jos pietuose esantį Hebroną. Kadangi kai kurie jų neturėjo leidimų, be kurių palestiniečiams draudžiama patekti į pačią Jeruzalę, važiuome aplinkiniu keliu. Pakeliui netikėtai privažiavome kilnojamą užtvarą, kariuomenės pastatytą pagrindinėje kryžkelėje, kur visi buvome patikrinti. Draugai man paaiškino, kad kiekvienas, kada nors kalėjęs Izraelyje (kaip kad nemažai jaunų palestiniečių per Intifadą), gali būti tiesiai iš taksi nusiųstas atgal į kalėjimą (net jei ir yra išbuvęs paskirtą laiką). Vienintelis tokių žmonių „nusikaltimas“ tas, kad, bent kartą patekę į kalėjimą, jie laikomi pavojingais krašto saugumui. Viena šeima, su kuria dirbome, pasakojo, kaip jų sūnus, išsėdėjęs paskirtą laiką, buvo paleistas, bet pakeliui namo suimtas prie atsitiktinės užkardos ir grąžintas atgal.

1995 m. vasarą KTK į Hebroną pasikvietė palestinietis miesto meras. Kadangi pačiame miesto centre įkurtos kelios žydų naujakurių gyvenvietės, Hebronas yra viena neramiausių vietų visame Vakarų krante. Žydai čia atkeldinti nacionalistiniu ir religiniu pagrindu, ir tai reiškiasi karingomis antiarabiškomis idėjomis. Hebronas laikomas Abraomo palaidojimo vieta, todėl ji šventa visoms trimis pagrindinėms šių vietų religijoms. Dėl žydų naujakurių mieste ir jo apylinkėse labai daug kariuomenės, tad 20% miesto yra tiesioginėje Izraelio jurisdikcijoje. Dėl nuolatinio naujakurių ir kariškių kabinėjimosi prie arabų KTK, siekdama mažinti smurtą, pradžioje laikėsi gatvėse. Vėliau atviras priekabiavimas sumažėjo, iš dalies dėl

to, kad mieste buvo grupės Europos šalių stebėtojų pajėgos. Dabar KTK daugiausia pastangų skiria „Saugaus būsto kampanijai“, telkdama dėmesį į Izraelio namų griovimo politiką.

Namų griovimo politika yra klastingiausias ir žalingiausias iš visų Izraelio veiksmų Vakarų krante. Izraelio kontroliuojamose teritorijose palestiniečiai labai retai gauna leidimus statyboms, todėl negali nei statyti naujų namų, nei plėsti turimų. Nors palestiniečių kaimai dažniausiai pavaldūs Palestinei, žemė aplink juos neretai priklauso Izraeliui, todėl kaimai plėstis negali. Kadangi palestiniečių gyventojų skaičius sparčiai auga, jaunoji karta negali įsigyti būstų. Vis dažniau pasitaiko perpildytų namų, kai smarkiai pagausėjusi šeima gyvena būste, pritaikytame daug mažesnio žmonių skaičiaus reikmėms. Jei šeima neapsikentusi nusprendžia statyti be leidimo, netrukus gauna įsakymą namą nusigriauti, o nepaklausius jis nugriaunamas ir šeimai atsiunčiama sąskaita. Be to, namai, pastatyti 100–200 m atstumu nuo Izraelio „aplinkelių“ (taip vadinamas kelių tinklas, jungiantis žydų gyvenvietes ir aplenkiantis arabiškas teritorijas), laikomi pavojingais saugumui ir yra nugriaunami, o žemė konfiskuojama, nors ir būtų priklausiusi kelioms kartoms. Palestiniečiams žemė ir namai yra labai svarbūs, todėl, be demografinių padarinių, namų griovimo ir žemės konfiskavimo politika drauge ir žeidžia jų savivoką, ir palieka be pastogės. Be to, namų griovimas traumuoja vaikus. Vienas su KTK artimai bendradarbiavęs žmogus, kurio namas netoli Hebrono jau tris kartus buvo pradėtas statyti ir vėl nugriautas, interviu laikraščiu *New York Times* pasakojo, kad jo trejų metų sūnus „sako norįs šautuvo, kuriuo nušausiąs žydus, sugriovusius mūsų namus [...] Tokia politika tik skatina žiaurumą. Vardan mūsų vaikų ir vaikų vaikų reikia stengtis sudaryti taiką. Užteks kraujo“ (*New York Times*, 1998.06.23).

Tai ir yra dilemos esmė. Izraelis siekia nacionalinio saugumo. Ilga žydų persekiojimų visame pasaulyje istorija, kurios kulminacija tapo holokaustas Europoje, karai, Izraelio kovojami nuo valstybės įkūrimo prieš 50 metų – visa tai skatina siekti saugumo. Problema ta, kad saugumas prilyginamas rimčiai ir suprantamas kaip geležinė okupuotų teritorijų kontrolė. Be abejo, kad būtų ramu, žmonės turi jaustis saugūs, bet šiuo metu Izraelis kiekviename žingsnyje kelia grėsmę pats sau – kaip tame tėvo pasakojime apie mažametį sūnų. Tikrai taikai reikalinga abipusė pagarba, tačiau Izraelio pastangos sukurti saugumą atėmė iš palestiniečių praktiškai visas teises ir taip juos labai pažemino. Dauguma palestiniečių, su kuriais man teko kalbėtis Vakarų krante įvairiausiose situacijose, visai nebuvo nusistatę prieš žydų valstybę, jei tik ji nieko jiems nedarytų. Palestiniečiai dažnai vadinami „teroristais“ (vienas žmogus man pasakojo, kad, jam keliaujant po Europą, kažin kokia moteris, sužinojusi, kad jis palestinietis, apsisuko ir leidosi bėgti), bet, kad ir kaip tai atrodytų neįtikėtina, tokių kraštutinių reakcijų pasitaiko retai. Mes dažniausiai nepastebime, kad Izraelio politika palestiniečių atžvilgiu – sistemingas smurtas – labai panaši į apartheido sistemą Pietų Afrikoje.

Kaip tik dėl to KTK ir toliau dirba Hebrone, laikydamasi pagrindinio savo principo – ieškoti taikių konfliktų sprendimo būdų. Mes nesame neutralūs, nes manome, kad turime kalbėti už tuos, su kuriais elgiamasi neteisingai. Tačiau mes nesame nusistatę nei prieš žydus, nei prieš Izraelį. Mes tiesiog suprantame, kad smurtas nesibaigs, jeigu nebus sustabdytas. Visi nori taikos, bet dažnai prireikia katalizatoriaus, kad abi pusės žengtų pirmą svarbų žingsnį – pažiūrėtų į viską priešininkų akimis. Galbūt kaip tik šį vaidmenį ir gali atlikti KTK?

Prof. *Jim Satterwhite*

Bluffton College, Bluffton, Ohio

„PREZIDENTO VAIDMUO – RASTI BENDRĄ KALBĄ“

VALDĄ ADAMKŲ kalbina VYTAUTAS ALIŠAUSKAS, JULIUS SASNAUSKAS ir RŪTA TUMĖNAITĖ

Julius Sasnauskas: *Pone Prezidente, jūs esate sakęs, kad jums brangiausia – išlikti žmogumi, kad ir kas būtų. Tad norėčiau ir pradėti nuo tokio labai žmogiško ir paprasto klausimo. Jums ir daugeliui kitų tūkstančių lietuvių teko „išėjusiųjų negrįžti“ dalia. Ar išgyvenote ją kaip skriaudą, kaip žaizdą, ar tiesiog priėmėte kaip tam tikrą iššūkį? Ar jautėtės padalytas tarp dviejų pasaulių?*

Taip, turiu pripažinti, kad dvasiškai tai visuomet iškildavo. Iškildavo todėl, kad gyvenome dvigubą gyvenimą. Dienos aštuonias valandas gyveni vienoje aplinkoje, grįžęs į namus ir savaitgaliais pasijunti visiškai kitokiu žmogumi. Tada ir iškyla klausimas: kam tu priklausai, kur save turi ar gali atiduoti, visą save, taip sakant, ir sugebėjimus, ir mąstymą, ir bendravimą, ir veiklą? Turbūt tas klausimas kildavo ne man vienam, ypač tiems, kurie aktyviai veikėme ar reiškimės lietuviškoje veikloje. Aišku, yra tam tikra mūsų išėjvijos dalis, kuri lengviau prisitaikė. Kai kurie norėjo pirmiausia susidaryti geras gyvenimo sąlygas, ramiai, patogiai gyventi. Jų pareiga – Vasario 16-osios proga ateiti į salę, sugiedoti Lietuvos himną, išklausti kalbų ir galbūt (na, ne galbūt, bet vis tiek) atiduoti tam tikrą aukos dalį Lietuvos reikalams. Anksčiau tai buvo naudojama išimtinai Lietuvos laisvinimo reikalams, Lietuvos reikalų pro-

pagavimui, dabar turbūt visu šimtu procentų bus skiriama lietuvių išlaikymui.

Vytautas Ališauskas: *Jūs, kaip matome, esate vienas tų keistų žmonių, keistų Amerikos lietuvių, kurie grįžo į Lietuvą. Sugrįžo, nors maža kas tikėjo, kad žmonės pradės grįžti net tokiu mastu, koku grįžo. Bet dabar regime kitą reiškinį: labai daug jaunimo išvažiuoja – tarsi su stipendija, tarsi pauždarbiauti, paskinti kokių vaisių. Ir štai pamatai, kad toks negrįžta mėnesį, negrįžta metus. Po poros metų jis – jau vedęs, greičiausiai – vakarietę, kitatautę, ir pasilikęs ten gyventi. Kaip manote, koks turėtų būti Lietuvos santykis su tokiais žmonėmis, juo labiau, kad dažnai jie labai iniciatyvūs ir gabūs? Ką šitokioje situacijoje mes turėtume daryti ir kaip į ją žiūrėti?*

Aš manau, kad šis klausimas – beveik nesuvaldomas, kadangi kiekvienas žmogus apsisprendžia, kuo jis nori būti, kuo jis gyvena. Pavyzdys, kurį čia nurodėte, kaip tik parodo, kad sąlygos turbūt vaidina lemiamą vaidmenį. Šiaip ar taip, pripažinkime, kad Lietuva šiandien gyvena labai sunkų laikotarpį, jeigu kalbame apie mūsų ekonomikos lygį. Penkiasdešimt metų tauta, taip sakant, buvo atskirta nuo gėrybių, nors per 8-erius metus, mano supratimu, įvykdytas fantastiškas šuolis į priekį: šiandien Vilniuje, Kaune

VALDAS ADAMKUS (g. 1926) mokėsi Jono Jablonskio pradžios mokykloje, Kauno „Aušros“ gimnazijoje. 1944 m. liepos mėnesį su tėvais pasitraukė į Vokietiją. Ten baigė lietuvių gimnaziją, įstojo į Miuncheno universiteto Gamtos fakultetą. 1949 m. atvyko gyventi į JAV. 1960 m. baigė Ilinojaus universitetą, įsigijo statybų inžinieriaus specialybę. Aštunto dešimtmečio pradžioje buvo pakviestas dirbti JAV Aplinkos apsaugos agentūroje. Vadovavo aplinkos apsaugos mokslinio tyrimo centrui, vėliau paskirtas penktojo regiono (Vidurio Vakarų) Aplinkos apsaugos agentūros administratoriaus pavaduotoju, 1981 m. tapo administratoriumi. 1958–

1965 m. buvo „Santaros-Šviesos“ vicepirmininkas, 1967 m. – pirmininkas. 1961–1964 m. dalyvavo Amerikos Lietuvių Bendruomenės Tarybos, Amerikos Lietuvių Tarybos veikloje. 1993 m. buvo kandidato į Lietuvos Respublikos prezidentus Stasio Lozoraičio rinkimų kampanijos vadovas. 1998 m. išrinktas Lietuvos Respublikos Prezidentu.

Spausdinamas pašnekesys Katalikų radijo „Mažojoje studijoje“ įvyko 1999 02 05 (įrašas transliuotas per radiją 02 09, kartotas 02 12).

ar Klaipėdoje parduotuvės niekuo nesiskiria nuo Amerikos parduotuvių. Kad to pasieksime, net prieš keleta metų išgirdęs aš nebūčiau patikėjęs. Šituo požiūriu mes pasivijome Vakarų. Aišku, galimybės pasinaudoti gėrybėmis – ribotos. Ir štai jaunas gabus žmogus nuvažiuoja į Vakarų, sakykim, į JAV, ir jam tos galimybės atsiveria beveik nuo pirmos savaitės. Minimalus atlyginimas ten prieinamas, jis pats didelių reikalavimų neturi ir stengiasi įsikurti, rasti, kaip jūs sakėte, ir svetimtautę žmoną, kuri gal sustiprins ir pagreitins jo įsitvirtinimą gyvenime. Tada, kaip mes pradėjome kalbėtis, ir iškyla pradinis žmogaus apsisprendimas, kuo jis nori būti: ar likti savo dvasia visiškai pasišventęs lietuviybei, kurioje praktiškai išaugo kaip vaikas ir jaunuolis, ar apsisprendęs savo materialinį gyvenimą grįsti visiškai naujoje aplinkoje. Ir tokie negrįš. Turime priimti tai kaip faktą. Tad net ir tiems, „išėjusiems negrįžti“, anot posakio, turbūt Mariaus Katiliškio įvesto į kultūrinį gyvenimą, reikės juos tokius priimti. Nedaug bus tokių, kurie neatitiks „išėjusių negrįžti“ posakio.

V. A.: *Sakykite, kad Lietuva būtų tapusi laisva prieš kokius 15-20 metų, kai jūs dar buvote nemenkas Amerikos valstybės tarnautojas ir gaudavote turbūt tikrai gerą algą. Ką būtumėte bandęs daryti tada?*

Lygiai, kaip šiandien, turbūt nuo išėjimo dienos, nuo 1944-ųjų, iki pat 1997–1998 metų mano mintis buvo viena ir ta pati: aš priklausau čia.

Rūta Tumėnaitė: *Pone Prezidente, prisimenu jūsų rinkimų kampaniją truputėlį daugiau, negu prieš metus. Jūs būdavote pristatomas kaip prezidentas, kuris suvienys. Kaip tik tuo metu teko kalbėtis su jūsų senu bičiuliu Mykolu Drunga. Jis irgu jumyse išvelgė vienytoją ir taikintoją. Ar, išbuvus metus valstybės vadovu, dažnai tekdavo pasijusti taikintoju, ir ar sunkus jums šis vaidmuo?*

Vaidmuo be galo sunkus, kadangi, visiškai nuoširdžiai su jumis dalijusi mintimis, turbūt nėra dienos, kai nesusiduriame su nereikalingomis ambicijomis, su kažkokiais įnoriais. Kiekvienas turi savo

darbotvarkę ir, kaip aš dažnai sakau, mes paminame po kojom – ypač valstybiniame, politiniame lygmenyje – valstybingumą prieš savo asmenines ambicijas arba partišumą. Tad štai tokio taikintojo vaidmens aš turbūt nesiėmiau ir nesiimsiu, bet tarpininko – bandyti paveikti ar savo pavyzdžiu, ar darbais, ar įtikinėjimais – vaidmens neatsisakau, nes manau, jog yra tokių galimybių, kadangi kiekviename žmoguje ižiūriu tam tikrą paslėptą gėrį. Ir jei prie jo galima prieiti, tai galima jam parodyti, jog vis tiek turime rasti bendrą kalbą, turime spręsti ne tik pagal savo nuomonę, kuri kartais būna gana ribota, bet paisydami bendrojo gėrio. O šiandien Lietuvoje to be galo reikia. Kai pasižiūriu į bendrą Lietuvos pragyvenimo, sugyvenimo ir kt. vidurkį, jei galima taip pasakyti, tai šiandien mums ypač trūksta kaip tik gėrio supratimo, sutarimo siekiant vieno tikslo – būtent kilstelėti mūsų visų, kiekvieno žmogaus, gyvenimo lygį bent laipteliu į viršų.

V. A.: *Besiklausydamas jūsų prisiminiau, kaip, ką tik išrinktas prezidentu, jūs sakėte: „Nevadinkite mane „Jūsų Ekscelencija“, vadinkit mane „pone Prezidente“, kaip normalų valstybės pareigūną“. O štai dabar matome kylant naują tam tikrą skirtumą, gal net susipriešinimą, tai yra turtingiausio žmonių luomo norą parodyti savo turta, atsiriboti nuo vidurinio sluoksnio, kuris yra gana vargingas, ir nuo vargingiausiųjų. Tai klausimas gal ne tiek apie turto kiekį, kiek apie solidarumą. Kaip galėtume vis dėlto pasiekti santarvę Lietuvoje, išvengti nereikalingos įtampos tarp turtingiausio sluoksnio, kuris tikrai uždirba tiek pat, kiek turtingi Vakarų žmonės, ir neturtingų žmonių? Koks čia prezidento vaidmuo?*

Prezidento vaidmuo, žinoma, būtų rasti bendrą kalbą. Ir būtent, kad tie turtingieji, tas sluoksnis, kurį čia paminėjote, atsisakytų snobizmo. Ir aš čia išvelgiu giliausią priežastį. Savo turtingumu nenustebinsi pasaulio. Galbūt Lietuvoje vieną kitą žmogų ir nustebinsi, bet daugiausia papiktinsi, kadangi mes dar turime sulaužyti psichologinį barjerą: daug yra žmonių, turta per aštuoneris metus susikrovusių labai garbingu keliu – kietu darbu, sumanumu, išvalgumu, ir reiktų džiaugtis, kad tokių žmonių

daug. Deja, praktiškai žiūrint, turime be galo daug pavyzdžių, kada tas turtas vis dėlto buvo įgytas kitoku keliu. Štai čia ir kyla problema: apskritai žiūrint žmogus, tas vidurinis sluoksnis, kurį pavadiname vidurkiu, įsivaizduoja, kad visas tas turtas, kurį žmonės yra įsigiję, įgytas nelabai švarių keliu. Štai tas psichologinis momentas, kurį galima sulaužyti ar ne, aš nežinau, tačiau per laiką, įeinant gyvenimui į normalesnes vėžes, jis turbūt išsprendžiamas savaime. Bet šiuo metu jis be galo skaudus, ir turbūt įtikinėjimais to nepakeisi.

R. T.: Politinio gyvenimo stebėtojai sutaria, kad jums pavyko išvengti kokios nors politinės ar partinės identifikacijos, kad jūs nesusitapatinate nė su viena partija. Tuo tarpu kultūros plotmėje jūs priimamas kaip „Santaros-Šviesos“ sparno žmogus. Kadangi yra ir kitaip manančių kultūrininkų, norėčiau paklausti, kaip jūs žiūrite į tokią kultūrinę identifikaciją, pagal kurią esate priimamas?

Matot, su „Santara-Šviesa“ aš suaugau nuo studentavimo laikų, ir ta veikla buvo pagrįsta tikrai ne politiniais pagrindais, sakyčiau, tam tikru laipsniu galbūt ideologiniais, kadangi, aišku, buvo deklaruojamas liberalizmas. Ideologiškai žiūrint, jis labai ryškus, skiriasi, pavyzdžiui, ir nuo socialistinio, ir nuo dešiniojo sparno. Nors aš visuomet buvau įsitikinęs, kad tas liberalizmas, kurį mes skelbėme tarp Amerikos lietuvių, buvo ne ideologiškai pagrįstas, bet grynai kultūrinis liberalizmas. Platus žmogaus požiūris į visas tiesas su visišku atvirumu, nepriimant niekam savo ideologijos, įsitikinimų ir pan. Pavyzdžiui, „Santara“ išsiskyrė iš kitų organizacijų ta prasme, kad joje tilpo žmonės beveik nuo vieno sparno iki kito. Suvažiavimuose, kuriuose aš pats dalyvavau ir net rengdavau, mes matydavome pasisakant socialdemokratų atstovus, su kuriais nei aš, nei mano kolegos ideologiškai nesutikdavome. Matydavome ten ir tautininkų. Į tautininkus tuo laikotarpiu, kuris vienu galbūt idealizuojamas, kitų ne, mes žiūrėdavome, prisipažinsiu, kaip į savotišką diktatūros laikotarpį Lietuvos politiniame gyvenime. Bet jų pažiūras toleruodavome: kviesdavomės,

kalbėdavomės, jie atvažiuodavo ir nesijausdavo svetimi suvažiavimuose. Bendravome ir su dešiniąja puse: net frontininkai, tvirtai laikęsi savo nusistatymo, būdavo nuolatiniai svečiai ir paskaitininkai, o suvažiavimuose bendraudavome su ateitininkų vadais. Aš, pavyzdžiui, su a. a. (tik ką mirusiu) Vytautu Vygantu, Vytautu Vardžiu ir kitais buvome draugai, susitikinėdavome, kalbėdavomės, ir svarbiausia mums būdavo lietuviybės išlaikymas. Manau, kad „Santara-Šviesa“ buvo savotiškas pavyzdys vienos krypties ir plataus spektro: lietuviybės išlaikymas, knygų leidyba, radijo programos, parodų rengimai. Buvo dailininkų, dar niekieno nepripažintų, kurių parodas mes, studentai, rengdavome, o šiandien jie jau pripažįstami visų, kaip, pvz., Romas Viesulas, galima sakyti, pirmus žingsnius žengęs „Santaros-Šviesos“ aplinkoje, ten keliamas ir populiarinamas. Žodžiu, aš labai plačiai žiūriu į „Santaros-Šviesos“ federaciją, aš jai neprimetu jokių politinių ideologijų. Buvo laikas, kai Lietuvos nepriklausomybės klausimą sprendžiant mes ginčijomės su VLIKo vadais ir Amerikos lietuvių taryba dėl bendradar-

Prezidentas Valdas Adamkus. 1998. Henriko Gaičevskio nuotrauka

biavimo su Lietuva. Mes kviesdavomės iš Lietuvos dainininkus – Vaclovą Daunorą, Virgilijų Noreiką ir kt., – o pro langus būdavo mėtomos plytos. Kiti mus vadindavo vos ne raudonaisiais, komunistais.

Manęs nedrįsdavo vadinti komunistu, turbūt tik dėl to, kad Amerikos vyriausybėje buvau užėmę palyginti svarbią vietą, tad buvau vadinamas „ružavu“. Taigi labai įvairiai galima į reikalą pažiūrėti, bet aš asmeniškai sveikinau tokį platų kultūrinį požiūrį – ar tai būtų iš kairės, ar iš dešinės. Visada be galo džiaugdavausi, kad pajėgiame po savo stogu sutraukti kultūriniais klausimais labai platų spektrą. Ir aš tikiuosi, kad tai gali būti kaip nors įgyvendinta ir Lietuvoje.

V. A.: *Bet dabar „Santara-Šviesa“, persikėlusį dalimi į Lietuvą, kaip tik palieka, bent mano akimis, tam tikrą fanatizmo, atsiribojimo išpūdį. Ar jūs to nepastebite? Aišku, jums turbūt sunku kalbėti, kai esate taip artimai suaugęs su ta grupe.*

Matot, Lietuvoje „Santaros-Šviesos“ pasireiškimo aš dar neišgyvenau. Neturiu net pavyzdžių, pagal kuriuos galėčiau jums pritarti ar prieštarauti. Bet aš bandau kai ką skiepyti savo gyvenimu, savo darbais. Pavyzdžiui, žinau, šiuo metu Lietuvoje yra iškilęs klausimas: remti „Naująjį Židinį“ iš valstybės pinigų, ar ne? Jeigu būčiau dogmatikas, sėdėčiau ir tylėčiau, sakyčiau, darykit, ką norit. Bet, mano supratimu, žurnalas yra be galo reikalingas, aš viešai pasisakiau ir, jei galėsiu, pasisakysiu ir ateity: tokiam žurnalui pinigai turi būti skiriami lygiai taip pat, kaip ir kitiems leidiniams, kurie galbūt šiuo metu artimesni vyriausybiniais sluoksniais.

J. S.: *„Mažoji studija“ yra katalikų radijas, ne konfesi-nis, bet katalikų radijas. Todėl mus domina jūsų požiūris į Bažnyčios ir valstybės santykius, jūsų nuomonė apie Bažnyčios vaidmenį visuomenėje. Vieni priekaištuoja, kad Bažnyčia per mažai politikuoja, kiti priekaištuoja, kad ji per mažai reiškiasi kultūriškai. Kaip jūs manote, kokį vaidmenį Bažnyčia galėtų atlikti Lietuvoje ir ar jį atlieka?*

Žinote, atvirai pasakius, nežinau, ar esamomis sąlygomis Bažnyčia šiuo metu galėtų (nesakau turėtų, bet galėtų) reikštis politikoje. Kadangi šiuo metu aš išžiūriu milžinišką Bažnyčios vaidmenį, jau

ne kartą kalbėdamasis su vyskupais, su arkivyskupu Bačkiu, tiesiog prašiau: mūsų padėtis tokia, kad Bažnyčia turi, dar kartą kartoju, turi suvaidinti didesnę vaidmenį, negu vaidina. Čia iškyla doroviniai klausimai, Lietuvoje plintančios girtuoklystės ir blai-vybės klausimai, ir, svarbiausia, vaikų auklėjimo klausimai.

Mokykloje, mano supratimu, religija dar net minimaliai nevaidina tokio vaidmens, kokį turėtų turėti. O aš manau, kad religija žmonių auklėjimui ir apskritai žmogui turi didelę moralinę reikšmę, ir jos vaidmuo turėtų būti dar didesnis. Anksčiau – prisimenu savo vaikystės laikus, – man atrodo, reli-gija ypač mokykloje vaidino didelį vaidmenį. Ir aš galvoju, kad mano mintijimas – iš tų dienų, kadangi pagrindinės moralinės normos buvo įskiepytos kaip tik tuo laiku. Aš labai pasisakiau už tai. Puikiai suprantu, kad 50 metų ateizmas sudavė milžinišką smūgį Bažnyčiai, tačiau nemanau, kad sunaikino pačius daigus, pačius pagrindus, ir Bažnyčia turi grįžti atgal į savo vietą šioje srityje.

V. A.: *Ne vienas mano pažįstamas JAV, išgirdęs, šiuos žodžius, turbūt būtų ne tik nustebejęs, bet, sakyčiau, ir sukrėstas, ypač iš katalikiškojo sparno. Atsimenu, gavau iš vieno Amerikos profesorius lietuvių faksą per pačius rinkimus: žiūrėkite, kas darosi, ateis Adamkus į valdžią, Bažnyčiai galas. Kodėl buvo susidaręs toks išpūdis?*

Čia man irgi baisiai įdomu, kadangi niekada nebuvau koks nors pasisakantis prieš Bažnyčią. Vienintelis priekaištas – manau, kad jau šią minutę aš randu atsakymą, kurį primetė man ir Amerikoje, ir ypač Lietuvoje iš kai kurių sluoksnių prieš rinkimus ir per rinkimus – buvo tas, kad aš esu masonas. Tai aš girdėjau iš kai kurių vyskupų, ir Kau-no, ir Telšių; net viešai buvo skelbiama: „Jūs – už tą masoną? Pamatysit, jis pražudys mus visus!“

Ta mano masonystė atsirado labai atsitiktinai. Amerikos lietuviuose Čikagoje yra lietuvių masonų organizacija, kuri praktiškai irgi reiškiasi ne kažin kokia ten masonyste. Atvirai pasakius, jei šiandien manęs paklaustumėt, ką veikia masonai, išskyrus

šalpos sritį, aš nieko nežinau; prisipažįstu, gėda, reikia pasiimti knygą ir pasiskaityti apie juos. Aš tik žinau, kad anksčiau būdavo manoma: masonai geria nekaltų vaikų kraują ir panašiai.

V. A.: *Bet jūs skaitėte kažkokią paskaitą apie masonus, kaip rašė laikraščiai?*

Ne, neskaiciau, ir tai įdomiausia. Masonų vadovybė 1996 m. pabaigoje kaip kiekvienais metais rengė pobūvį (panašų į pas mus kontroversiškai nuskambėjusį Vienos balių) sutelkti pinigų savo veiklai. Jų atstovai atvažiavo ir sako: „Žinot, jūs čia Amerikos administracijos labai aukštai apdovanotas (kaip tik tais metais už gamtosaugos reikalus). Mums reikia sukaupti pinigų, ir būtent Lietuvoje našlaičių namams, trijų keturių tūkstančių dolerių. Jei jūs neateisit, mes jūsų nepagerbsime už jūsų darbus. Aišku, ir žmonių nesusirinks.“ Aš iš karto sakiau, gal raskit kitą žmogų. Ne, sako, arba jūs ateinat, arba mes pinigų nesurinksim. Nejaugi, sako, jums tie Lietuvos vaikų slaugos namai nerūpi? Gerai, sakau, darom. Na, taip ir buvo. Salė lūžo nuo žmonių, pinigų buvo surinkta. Tame masonų surengtame mano pagerbime apsilankė Marija ir Antanas Rudžiai, turbūt ryškiausi Amerikos lietuvių katalikų vadai. Beje, tuo metu Balys Gajauskas buvo Čikagoje, ir jis tą „masoną“ atėjo pagerbti. Ir tai, aišku, nuskambėjo. Nuo to laiko Adamkus – masonas. Na, ką darysi...

J. S.: *Papasakokite truputį apie savo darbą Čikagos „Margučio“ radijuje.*

Žinot, tai ilgi ilgi metai, ketvirtis šimtmečio praleista su lietuvių radijo laida, kuri yra pati seniausia net tik tarp lietuvių, bet tarp visų Amerikos radijo etninių kalbų programų.

J. S.: *Kas sugalvojo tokį gražų pavadinimą?*

Sugalvojo kompozitorius Antanas Vanagaitis, kuris buvo praktiškai įsigyvenęs Amerikoje, bet irgi atvykęs iš Lietuvos. „Margučiu“ pavadinta todėl,

kad pirmoji radijo programa kaip tik prasidėjo per Velykas, turbūt 1932 m. Nuo to laiko „Margutis“ apjungė lietuvius, ypač didelį vaidmenį suvaidino iki 1940 m., burdamas senuosius lietuvius Amerikoje, rengdamas koncertus, gegužines, į kurias suvažiudavo iš plačiausių apylinkių lietuviai, praktiškai nebemokėję lietuviškai, bet jausdavę reikalą suvažiuoti. Paskui, nuo 1940 m. okupacijos Lietuvoje, skalė prasplėtė, nes pakrypo daugiau į visuomeninę, bet kartu ir kultūrinę veiklą, ir per tuos metus ten perėjo daug kultūrininkų. O aš ten atsidūriau 1949 m. atvykęs į Ameriką. Tuo metu buvau aktyvus sportininkas, ir jie mane pakvietė vieną kart per savaitę komentuoti 15 minučių sporto įvykius. Tada ir žengti pirmieji žingsniai – susipažinimas su mikrofonu. Taip jau įvyko, kad automobilio avarijoje žuvo Lilija Vanagaitienė (Vanagaitis jau buvo miręs) ir poetas Algimantas Mackus, nuolat dirbęs šitoje laidoje. O laida būdavo kiekvieną dieną, 6 dienas (vienu metu net 7, sekmadieniais – valandą laiko). Kad nenutrauktume laidos, kadangi aš jau bendradarbiau su jais, kitą vakarą atsisėdau prie mikrofono pats ir beveik pusantrų metų diena po dienos vedžiau radijo laidas, kol sukomplektavau štabą. Jis perėmė tiesioginį darbą – programos rengimą ir perdavimą, o man teko grynai juridinė atsakomybė. Taip ir pasilikau „Margučio“ patikėtinių tarybos pirmininku. O ta taryba buvo iš vieno manęs, kadangi niekas nesidėjo draugėn, pačioje pradžioje – dvi trys pavardės sutikusių padėti, iš buvusių pirmųjų bendradarbių, bet paskui turbūt ir amžius, ir kiti rūpesčiai juos nutolino. Taip ir vilkau juridinę atsakomybę už „Margutį“ iki pernai metų, kai jis atšventė 65 metų nuolatinio darbo jubiliejų.

V. A.: *Ar perdavėte į patikimas rankas?*

Taip, sudariau tikrą tarybą iš 6 žmonių, labai veiklių ir aktyvių. Galėčiau paminėti vieną ar du: Birutę Jasaitienę, turbūt ir Lietuvos žmonėms pažįstamą iš jos socialinės ir kitokios veiklos, ir Bronį Siliūną; jie labai kietai veda ir tvarko programą. Manau, kad „Margučio“ vaidmuo ir šiandien labai svarbus.

J. S.: *Dar viena radijo tema. Nuo Naujųjų metų (nežinau, ar jums tai žinoma) Lietuvos radijo antroji programa nebetransliuojama vidutinėmis bangomis, tik ultratrumposiomis (FM). Todėl kai kurių mūsų laidų kaimo žmonės nebegirdi, kadangi neturi reikiamų radijo imtuvų. Svarbiausia, jie negirdi įprastų Mišių transliacijos iš Vilniaus katedros. Gauname labai daug laiškų, kuriuose 70 metų ir senesnio amžiaus žmonės skundžiasi. Viena iš galimybių – perkelti Mišių transliavimą į pirmąją programą, kuri dar girdima vidutinėmis bangomis. Bet daug kam atrodo, kad nesuderinama su sąžinės laisve, jei sekmadienį per Lietuvos radijo pirmąją programą bus transliuojamos Mišios.*

Aš galvoju priešingai: tai parodytų toleranciją ir Bažnyčios bei valstybės reikalų suderinimą.

V. A.: *Kartais per televiziją kokiose iškilmingose Mišiose matome ir jus dalyvaujant susikaupusių. Ir tada daug kas mėgsta pasakyti: šta i politikai, tokie bjaurūs veidmainiai ir persiverteliai, vaikšto į bažnyčią, kad visi į juos žiūrėtų, kaip Šventajame Rašte į fariziejus. Ką jūs jaučiate, lankydamasis bažnyčioje? Ką jums tai duoda?*

Man asmeniškai tai duoda progą susikaupti, pamąstyti, o kasdienybė paprastą dieną to nesuteikia.

V. A.: *Tada – dar vienas klausimas, gal kiek asmeniškis. Žmonės Lietuvoje paprastai nelinkę kalbėti apie savo religinę patirtį ir religines pažiūras. Bet jei sakote, jog kasdienybė nesuteikia tam tikrų momentų, ir esate žmogus, jau pasiekęs savo amžiaus ir patirties tam tikrą tašką, kuriame galima kalbėti apie pareigą ar, teisingiau, galimybę turėti tai, ką žmonės vadina išmintimi, tai kaip vis dėlto žvelgiate į religiją? Ne tik kaip į moralinį mokymą, bet į kažką, kas žmogų sujungia su Anapus?*

Manau, kad tai kiekvienam žmogui labai individualu. Vienas gali priimti dievybės sąvoką visiškai nesvarstydamas, taip, kaip ji pateikiama, ir šventai tikėti. Kartais pagalvoju, kad galbūt tie žmonės be galo laimingi, galėdami taip priimti. Kiti ieško ir, įsitikinę bei rimtai persvarstę Bažnyčios ir Šventojo Rašto teikiamas dogmas ir mintis, randa atsakymus.

Manau, tai išskirtinė grupė žmonių, turinčių intelektualinio pajėgumo išvelgti ir suprasti. Trečioji grupė – ateistai; nežinau, kuo jie tiki (turbūt ateizmu?), nesu su jais susipažinęs, ir man sunku į šį klausimą atsakyti. Aš pats bandau ieškoti atsakymų į klausimus, kuriais kalba Bažnyčia, į dorovines ir net mistines problemas (šiaip ar taip, įtikėjimas tam tikra dalimi yra ir mistinis), bandau ieškoti atsakymų, derindamas tai, kas sakoma ir rašoma, ir tai, kas yra antgamtiška. Tik tiek galiu pasakyti, kad aš tikiu į tas jėgas – ar mes jas pavadinsime antgamtinėmis, ar mistinėmis, ar kitokiomis, ar vadinsime tai Dievu, Kristumi, ar kuo kitu. Manau, kad tai egzistuoja, džiaugiuosi, kad yra žmonių, pajėgiančių tai išvelgti, ir galvoju, kad jie savotiškai laimingesni, negu tie, kurie viską paneigia.

R. T.: *Pasidairius aplink, kartais atrodo, kad sunku būti Lietuvos piliečiais, ypač paklaunus radijo, paskaitčius laikraštį. Tada dabar norėčiau ir jūsų paklausti: ar sunku būti Lietuvos prezidentu?*

Nėra lengva. Jei taip būtumėte pasikvietę mane prieš dvejus metus, paaiškinę bei išdėstę, kas manęs laukia, bijau, kad šiandien prie šito mikrofono nesėdėtumėte su prezidentu...

J. S.: *O kaip jums toks pasiūlymas, pone Prezidente: jei pasiūlgsite mikrofono (mes žinome, kad radijo ir televizijos trauka didžiulė), mes vėl pasikviesime jus čia? Mūsų studija, kaip sakėte, labai panaši į „Margučio“ studiją. Ar galėtume tikėtis dar sykį?*

Klausykit, argi nejaučiate, kad aš jaučiuosi kaip namie?

J. S.: *Mes tai jaučiame, mes tai jaučiame...*

Patenkintas kalbuosi su jumis ir tiesiog taip pasijutau, lyg tikrai „Margučio“ mikrofonas būtų prieš mane...

V. A.: *Tai gal tartumėte pora žodžių mūsų klausytojams Vasario 16-osios proga, sakykite, ne tik kaip pre-*

zidentas, bet ir kaip žmogus, kuris, čia, radijuje, nėra svetimas?

Žinote, norėčiau, kad Vasario 16-oji išliktų mumyse kaip šventė, kuri nėra formali: štai atėjo diena, ir turime būtinai ją švęsti! Noriu, kad Vasario 16-ąją priimtume tokia dvasia, kurioje ji ir gimė. Šiandien tai turbūt ypač reikalinga, kadangi, manau,

mums daug kur trūksta tokios dvasios. Tad tegul Vasario 16-oji būna nors ir simbolinė, bet dvasios sustiprinimo mumyse diena, kad mes tikrai ją išgyventume, kad tikrai turėtume ir rastume joje stiprybės nugalėti tas kasdienes problemas, su kuriomis šiandien susiduriame.

Visi: Ačiū, pone Prezidente.

BENDRASIS ĮVADAS Į ŠVENTĄJĮ RAŠTĄ

Ištraukos

ČESLOVAS KAVALIAUSKAS

VARDAS

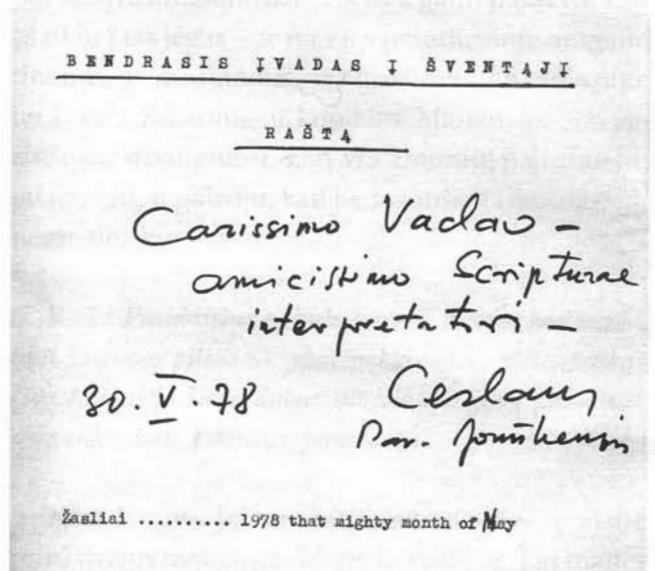
Šventuoju Raštu vadiname kanonšiką Senojo ir Naujojo testamentų knygų rinkinį. Sąvoka „kanoniškas“ išreiškia specifinį šventųjų knygų pobūdį, būtent, kad jos yra Bažnyčios oficialiai pripažintos kilusiomis iš Dievo arba įkvėptomis¹.

Labai paplitęs kitoks Šventojo Rašto (ŠR) pavadinimas – Biblija. Šis žodis kilęs iš graikų kalbos – *ta biblia* ir reiškia „knygos“. Pastarasis pavadinimas itin akcentuoja ypatingą ŠR autoritetą. Jei nuo seniausių laikų Bažnyčioje knygos būdavo vardinamos kartu nurodant ir jų autorių (pvz., „Augustino knyga apie Trejybę“), tai Biblija tiesiog reiškė knygą *par excellence* arba lietuviškai „knygų knygą“.

BENDROJI CHARAKTERISTIKA

Pasak Bažnyčios mokymo, Dievo apreiškimas mums prieinamas ŠR ir padavime. Žinoma, padavimas turi būti suprantamas kaip praktinis Bažnyčios gyvenimas ir mokymas, paremtas Bažnyčios pasiuntinybe. Anksčiau buvo kalbama apie šių apreiškimo versmių skirtingumą, o Vatikano II Susirinkimas pabrėžė jų organinę vienybę. ŠR negali būti už padavimo ribų: „Šventoji Tradicija Dievo žodį, Viešpaties Kristaus ir Šventosios Dvasios patikėtą apaštalams, perduoda sveiką įpėdiniams, kad šie,

ČESLOVAS KAVALIAUSKAS (apie jį žr. Naujasis Židinys. – 1991. – Nr. 2. – P. 4) „Bendrąjį įvadą į Šventąjį Raštą“ parašė 1978 m. Šis tekstas rašytas mąstant apie įvadą visam Šventojo Rašto leidimui, kai buvo manoma jį parengti išverstą iš tarpinių kalbų. Mašinosraščio egzempliorius dedikuotas kun. Vaclovui Aliuliui MIC, kuris tuo metu buvo atsakingas už parengiamuosius darbus.

Česlovo Kavaliausko rankraščio faksimilė. 1978

tiesos Dvasios apšviesti, ištikimai jį skelbdami, saugotų, aiškintų ir skleistų. Tokiu būdu Bažnyčia savo tikrumą dėl apreikštųjų dalykų semiasi ne tik iš Šventojo Rašto“².

ŠR sudaro kanoniškų knygų rinkinys, kuris skiriasi nuo kitų rašytinių dokumentų savo šventumu ir nelygstamu autoritetu. Abu savumai logiškai seka iš mokymo apie ŠR *įkvėptumą*. Šis mokymas teigia, kad šventųjų knygų autoriai veikė Šventosios Dvasios įkvėpti ir būtent tokiu būdu, kad žmogiška prasme jie turi būti laikomi tikrais ŠR autoriais, nors pagrindinė jų veikimo priežastis yra pats Die-

Nei visas jo tekstas, nei ištraukos į Česlovo Kavaliausko knygą „Tarp fizikos ir teologijos“ (Aidai, 1998) įtrauktos nebuvo.

¹ Sakydami, jog šventoji knyga esanti įkvėpta, pabrėžiame jos kilmę iš Šventosios Dvasios, o sakydami, jog knyga kanoniška, pabrėžiame Bažnyčios pripažinimą, jog ji Dievo įkvėpta.

² Konst. *Dei Verbum*, Nr. 9.

vas. Štai kodėl visais laikais lygia verte būdavo sakoma: Šventasis Raštas arba Dievo žodis. Prieš kai kurių teologų bandymus Dievo autorystę aiškinti sąlyginiu būdu, Vatikano I Susirinkimas įsakmiai akcentavo, jog Bažnyčia ŠR knygas „laiko šventomis ir kanoniškomis ne dėl to, kad jos buvusios surašytos vien tik žmogiškais pastangomis ir tik paskui Bažnyčios autoriteto pripažintos tokiomis, ir ne dėl to, kad jos be klaidos apimančios apreiškimą, bet dėl to, kad jos buvo surašytos Šventajai Dvasiai įkvepiant ir jų autorius – Dievas. Kaip tokios jos buvo atiduotos Bažnyčiai“³. Vadinas, nei Biblijos autoritetas, nei jos privalomasis pobūdis – ne išorinės ar juridinės Bažnyčios veiklos rezultatas, bet ontologinė tikrovė. Iš čia plaukia tikinčiojo tikrumas, jog per ŠR į mus kalba apreiškimo autorius Dievas.

Vatikano II Susirinkimas gana išsamiai aprašė žmogaus vaidmenį ŠR formacijoje. Šventųjų knygų „autorius yra Dievas, ir jos perduotos Bažnyčiai. Šventosioms knygoms parašyti Dievas pasirinko žmones, kuriuos panaudojo su jų sugebėjimais ir galiomis, kad, jam veikiant juose ir per juos, jie, kaip tikri autoriai, surašytų visa tai ir tik tai, ką jis norėjo“⁴. Teologijoje nusistovėjo mokymas, kad ŠR yra tikras Dievo žodis, adresuotas žmonėms, išplaukiantis iš *vienintelio* veiksmo, kuris priklauso ir žmogui, kaip laisva valia apdovanotam įrankiui, ir Dievui, kaip pagrindinei veiksmo priežastiai⁵.

Koks gi asmeninio Dievo apreiškimo turinys?

Visų pirma reikia nurodyti, jog ŠR sudaro dvi šventųjų knygų grupės: Senasis ir Naujasis Testamentas. Ir viena, ir antra grupė pateikia *išganymo istoriją ir kvietimą priimti šį išganymą*. Senajame Testamente (ST) išganymas tik žadamas ir ruošiamas, o Naujajame Testamente (NT) jis tobulai realizuojamas Jėzaus asmenyje ir veikloje. Maža to, NT skelbia Jėzaus prisikėlimą iš numirusių ir žada antrąjį Jėzaus atėjimą istorijos pabaigoje. „Šito apreiškimo dėka nematomasis Dievas [...] iš gausingos meilės žmonėms prabyla į juos tarsi į bičiulius

ir bendrauja su jais [...], kviesdamas savo draugėn ir priimdamas juos į šią sąjungą“⁶. Stebėtinai vaizdus Dievo ir Bažnyčios kvietimas pačioje NT pabaigoje: „Ir Dvasia, ir sužadėtinė kviečia: „Ateik!“ Ir kas girdi, teatsiliepia: „Ateik!“ Ir kas trokšta, teateina, ir kas nori, tesisemia dovanai gyvybės vandens“ (Apr 22, 17).

Visų pirma ŠR matome stebėtiną dramą, kuri galėtų būti pavadinta „nuodėmės istorija“ – tiek joje žmogaus neteisingumo, žudynių ir kraujo... Ir jeigu ne visi dramos veikėjai moka kartu su Dovydu šauktis Gyvojo Dievo malda ir giesme, tai visi, kuriuos parbloškė neteisingumas ir kančia ar mirtis, – visi egzistenciniu būdu šaukiasi teisingumo, palaimos, nemirtingumo... Tik šioje tragizmo perspektyvoje prieš mus iškyla gyvasis Išganytojas – ŠR prasmė ir tikslas. Jis atbaigė visą apreiškimą mirties nugalėjimu ir nesibaigiančios ateities vizija. Jis – ne tik absoliutinė žmogaus ateitis, bet visų Promotėjo lūkesčių išsipildymas. Jis – visų vergovinių ar feodalinių religijų teismas ir pasmerkimas. Jis „aplėšė pats save, priimdamas tarno pavidalą ir tapdamas panašus į žmones. Jis ir išore tapo kaip visi žmonės; jis nusizemino, tapdamas klusnus iki mirties, iki kryžiaus mirties“ (Fil 2, 7–8). Nuostabus dalykas: šis *esamajame* laike bejęgis ir nukryžiuotas Jėzus pasirodo *būsimajame* laike absoliutinė mūsų galimybė. Tai pajutęs mirštąs nusikaltėlis prašo: „Jėzau, prisimink mane, kai ateisi į savo karalystę!“ Ir Luko evangelija liudija: „Jėzus jam atsakė: „Iš tiesų sakau tau: šiandien su manimi būsi rojuje“ (Lk 23, 42–43).

Jėzaus asmenyje Dievas – jau nebe kitas Aš, nebe objektas, nebe metafizinė priežastis, bet visų žmonių – sąmoningai ar slapčiomis – išsiilgtasis – mano Tu. Jis atvėrė vienintelę tikrą ir vertą žmogaus orumo religiją: „Bet ateis valanda – jau dabar ji yra, – kai tikrieji garbintojai šlovins Tėvą dvasia ir tiesa“ (Jn 4, 23). Ir štai kokios šios religijos (jei iš viso krikščionybę dar galima vadinti religija!) filosofinės implikacijos. „Tačiau kai tik žmogus suvokia nelygs-

studia biblijne. – Warszawa, 1976. – Nr. 13.

⁶ Konst. *Dei Verbum*, Nr. 2.

³ Denzinger–Schönmetzer (DS), 3006.

⁴ Konst. *Dei Verbum*, Nr. 11.

⁵ Muszynski H. *O integralny sens Pisma Św. //* Warszawskie

tamą savę kaip asmens vertę ir išgyvena save kaip nepakartojamą, tuoj pat jis pasipriešina bet kokiam mėginimui nukelti jį į daikto matmenį ir ten jį doroti tarsi daiktą [...] Tai tinka ir religijos sričiai. Ir religija, kurioje Dievas žmogui yra ne jo Tu, o tik kitas Aš, negali išsilaikyti subrendusios asmens vertės šviesoje. Nes ir savo santykiyje su Dievu žmogus tegali išgyventi save kaip objektą ir leisti elgtis su juo tik kaip su objektu. Užtat, jeigu kuri nors religija skelbia Dievą kaip kitą Aš, nužemindama žmogų į objektą, tai tokiu atveju žmogus yra savo nelygstamos vertės tiesiog įpareigotas tokią religiją neigti ir tokį santykį su Dievu nutraukti: tokios religijos skelbiamas Dievas yra netikras ir todėl žmogaus garbinimo nevertas.“⁷

Vatikano II Susirinkimas, pabrėždamas, jog viso apreiškimo pilnatvė yra Kristus „visu savo buvimu ir pasireiškimu [...], o ypač savo šlovinga mirtimi ir prisikėlimu iš mirusiųjų“, paaiškina: „Visa tai skelbia, jog Dievas yra su mumis, kad išlaisvintų mus iš nuodėmės bei mirties tamsybių ir prikeltų amžinajam gyvenimui“⁸.

Toks, trumpai sakant, ŠR turinys. Tačiau negalima pamiršti, jog įvairios ŠR knygos daugiau ar mažiau intensyviai kaupia istorinę, pedagoginę, liturginę ir kitokią medžiagą, kuri aiškina ilgą žmonių kelionę nuo primityviausiųjų Dievo suvokimo apraiškų Pradžios knygoje iki mistinių aukštybių Jono ar Pauliaus teologijoje. Šiandien visi pripažįsta, kad Biblija slepia aibę vertingiausių senovės istorijos davinų (plg. Mario miesto prie Eufrato kasi-nėjimai, Eblos miesto netoli Alepo atradimas etc.), tačiau būtina pabrėžti, kad biblinės istorijos vaizdavimas labai tolimas šiuolaikinėms istorijos studijoms ir metodams. ŠR – tai visų pirma senovės religinių autorių *religinė istorijos interpretacija*, kuri dažnai nutolsta nuo betarpiškų faktų atvaizdavimo ir prabyla nūdienos žmogui sunkiai suprantamais vaizdais bei idėjomis. Ji kalba apie Dievo vairuojamą žmonių ir tautų likimą, visuomet palenkta išganymo planui. NT autoriai viską regi kosminėje perspektyvoje, kur kasdienybė ištirpsta didžiosios

⁷ Maccina A. *Religijos filosofija*. – Putnam, 1976. – T. 1. – P. 167–168.

kūrybos erdvėse. Antai Paulius šlovina Dievą, kuris palaimino mus, „išsirinkdamas jame [Jėzuj] prieš pasaulio sutvėrimą“ ir kuris panorėjo „amžių pilnatvei atėjus, visa, kas yra danguje ir žemėje, iš naujo suvienyti Kristuje kaip galvoje“ (Ef/1, 4 ir 10).

Mes jau minėjome, kad mokymas apie ŠR įkvėptumą tvirtina, jog žmogus tikrąja prasme dalyva-vo apreiškimo formavime. Iš to išplaukia labai reikšmingi reikalavimai tiems, kurie šiandien nori giliau pažinti Bibliją. Čia neužtenka istorinių disciplinų, aiškinančių šventųjų knygų atsiradimo aplinkybes, tikslus ir redagavimo procesą, čia reikia ir literatūrinių žanrų bei kalbos struktūrų analizės, ir visapusiško semitinio pasaulėvaizdžio supratimo. Mėginimai kritikuoti Bibliją, pirmiau neatskleidus jos archainių savumų ir religinės dvasios – mažų mažiausia negarbingas įstabaus paminklo žalojimas neišmanančių rankomis.

„Pirmiausia žinokite, – pasakyta antrajame Petro laiške, – kad jokia Rašto pranašystė negali būti savavališkai aiškinama, nes pranašystė niekuomet nėra atėjusi žmogaus valia, bet Šventosios Dvasios paakinti žmonės kalbėjo Dievo vardu“ (2 Pt 1, 20–21).

ĮKVĖPTUMO KLAUSIMAS

Apskritai ŠR įkvėptumas reiškia dievišką Biblijos kilmę. Kitaip negu Dievo apreiškimas per pranašus, *įkvėptumas* suprantamas kaip charizminis Dievo poveikis šventųjų knygų rašytojams, kurio dėka jie tampa tikrais knygų autoriais, nors pagrindinė šių knygų priežastis – pats Dievas. „Kas Šventajame Rašte surašyta ir skelbiama, yra Dievo apreikšta ir parašyta Šventosios Dvasios įkvėpimu... Šventosioms knygoms parašyti Dievas pasirinko žmones, kuriuos panaudojo su jų sugebėjimais ir galiomis, kad, jam veikiant juose ir per juos, jie, kaip tikri autoriai, surašytų visa tai ir tik tai, ką jis norėjo.“⁹ Iš to plaukia, kad visos Senojo ir Naujojo Testamento knygos su visomis jų dalimis yra tikras ir neklai-

⁸ Konst. *Dei Verbum*, Nr. 4.

⁹ Konst. *Dei Verbum*, Nr. 11.

dingas Dievo žodis, kuriam dera „tikėjimo klusnumas“¹⁰. Tokiu būdu „visas Raštas yra Dievo įkvėptas ir naudingas mokyti, barti, taisyti, auklėti teisumui, kad Dievo žmogus taptų tobulas, pasirengęs kiekvienam geram darbui“ (2 Tim 3, 16–17).

Jei prisiminsime galimus Dievo apsireiškimo būdus – per savo kūrinis, per įstabius istorijos darbus, stebuklus ir ženklus, tai Dievo žodis bus aukščiausioji Dievo apsireiškimo forma. Iš ankščiau minėtų apsireiškimo būdų galima spręsti apie Dievo būtį bei kai kurias ypatybes, apie Dievo elgesį su žmogumi istorijoje, tačiau tik žodžio pagalba įvyksta asmens atsivėrimas asmeniui. Tam tikra prasme kalbama apie įkvėptumą kaip Dievo „įsikūnijimą“, kadangi Dievas kalba per žmones. Kas tikėjimo dvasioje priima Dievo žodį, tas priima ir jo valią, ir jo pažadus. Sakramentas iš tiesų realus tiek, kiek realus Dievo žodis. Mes vykdome apreiktus priesakus, nes tikime, kad jie eina iš Dievo. „Mano mintys – tai ne jūsų mintys ir jūsų keliai – tai ne mano, – toks Jahvės žodis [...] Kaip lietus ir sniegas krinta iš dangaus ir nebegrižta atgal į aukštybes, bet pagirdo žemę, kad ji sužaliuotų ir duotų augalus, kad šie gražintų sėklą sėjėjui ir duotų duonos maistui, taip yra su žodžiu, kuris išeina iš mano lūpų: Jis nebegrižta atgal tuščiomis, bet padaro, ko aš trokštu, ir vykdo tai, kam buvau jį pasiuntęs“ (Iz 55, 8–11).

Ankstyvoji Bažnyčia, sekdamą Išganytojo ir apaštaltų pavyzdžiu, iš žydų paveldėjo tikėjimą ŠR dieviška kilme ir neklaidingumu. Antai prieš 100 m. po Kr. parašytame laiške korintiečiams Romos popiežius Klemensas daugiau nei šimtą kartų cituoja ST. Šio tikėjimo giliausias pagrindas visuomet buvo įsitikinimas, jog ŠR tekstai yra Dievo įkvėpti ir todėl jie – Dievo žodis (plg. 2 Tim 3, 16–17 ir 2 Pt 1, 20–21).

Patys žydai tikėjo, kad Mozė surašė Dievo žodžius, kad pranašai ir kiti religiniai mokytojai mokė ar rašė Dievo įkvėpti, beje, skirtingu būdu. Pirmoji vieta atiteko Mozei – didžiajam tarpininkui tarp Dievo ir Izraelio. Pranašų žodis buvo laikomas Dievo

žodžiu. O Jeremijo knygoje randame dar paminėtas kunigų bei išminčių charizmas (plg. Jer 18, 18).

Atitinkamu būdu rabinai aiškino ir įkvėptumo intensyvumą. Jei Penkiaknygei priklausė aukščiausias įkvėptumo laipsnis, tai pranašai stovėjo pakopa žemiau, o „raštai“ (hebr. *ketubim*) – net dviem pakopom žemiau.

Seniausios knygos apie rašytinį Dievo žodį siekia Mozės laikus, pirmiausia Dekalogo surašymo faktą (plg. Iz 20, 1–17 ir 24, 4).

Rabinų mokyklos ŠR įkvėptumą suprato kaip paprasčiausią diktantą. Vadinas, Dievas įdiegęs išrinktajam asmeniui mechaniškai kiekvieną žodį, todėl kiekvienas žodis priklausęs pačiam Dievui. Iš čia – nepaprastas žydų Rašto žinovų smulkmeniškumas: jie skaičiuodavo kiekvieną raidę ir kiekvieną ženklą, ieškodami juose slaptingos reikšmės. Tolydžio toks smulkmeniškumas išsivystė į liūdnai pagarsėjusią žydų kazuistiką, kuri labiau paisydavo Rašto raidės, negu dvasios. Suprantama, kad žydų diskusijose paskutinis žodis priklausydavo tam, kuris mokėdavo mitriau naudotis ŠR posakiais.

NT (tiek Jėzaus lūpose, tiek apaštaltų skelbime) Biblija užima centrinę vietą. Ji yra galutinė teisybės instancija, paties Dievo žodis, netgi Jėzaus pasiuntinybės liudijimas. Čia minimas ir pats įkvėptumo momentas (pvz., „Dovydas, Dvasios įkvėptas [...]“, Mt 22, 43). Semantiniu požiūriu reikšminga, kad įkvėpimo prigimtis siejama su Šventosios Dvasios veikimu. Pradedant Sekminių stebuklu ir žengiant paskui Petrą ir Paulių Apaštaltų darbuose, pastebėsime, koks ryškus Dvasios vaidmuo Bažnyčios gyvenime (plg. Apd 4, 8. 25. 31; 5, 9; 6, 3 s.). NT mokymas persunktas Dievo žodžiu ir todėl, kad apaštalai stengėsi parodyti žydams, jog krikščionybėje įvyko ST pranašavimų išsipildymas. Iš to išsivystė pagrindinė ST teologijos idėja: „Senajame Testamente slėpėsi Naujasis, o Naujajame Testamente apsireiškia Senasis“¹¹. Užtenka prisiminti, jog NT cituoja ar panaudoja ST apie 350 kartų. Tai iškalbinga. Atrodo, kad Apd norima apibendrinti apaštaltų skelbimą vienu žodžiu: „Taip Dievas įvykdė, ką iš anksto buvo paskelbęs pranašų lūpomis[...]“ (Apd 3, 18).

¹⁰ Plg. DS 3006, 3029; Konst. *Dei Verbum*, Nr. 11.

¹¹ *Novum Testamentum in Veteri velabatur, Vetus Testamentum in Novo revelatur* (S. Augustinus. *Sermo* 160, 6).

Ir čia pat reikia pastebėti, kad ši ST išsipildymo mintis apaštalu tarnyboje pastatė juos greta ST pranašų. Jų žodis tampa jaunutės Bažnyčios dėmesio centru, jie pradeda atstovauti paties Išganytojo valiai. 2 Pt minimi apaštalo Pauliaus laišakai, rikiuojami greta „kitų Raštų“ (2 Pt 3, 15–16). Jau cituotame 2 Tim 3, 16–17 fiksuojamas techninis įkvėptumo terminas; ŠR pavadintas *Theopneustos*, o tai griežta prasme reiškia „Dievo įkvėptas“. Galime suminėti ir plačiai paplitusį senovės Bažnyčios paprotį reikšmingesnius raštus skelbti apaštalu vardu. Net apokrifai buvo vadinami apaštalu evangelijomis ar laiškais.

Ankstyvoji Bažnyčia pasisavino žydų tikėjimą ŠR įkvėptumu ir suprato jį rabinų pavyzdžiu – kaip Dievo diktavimą. II a. patristinėje literatūroje NT raštai gerbiami lygiai su ST raštais.

XIII a. viduryje šv. Tomas Akvinielis probėgšmiai suformulavo įkvėptumo hipotezę, kuri vėliau turėjo išaugti į vaisingą įkvėpimo prigimties aiškinimą XIX–XX a. Pasak Tomo, įkvėpimo procesas anaip tol ne diktavimas, bet ypatingas vyksmas, kur pagrindinis ŠR autorius yra Šventoji Dvasia (*auctor principalis*), o žmogus atlieka įrankio vaidmenį (*auctor instrumentalis*)¹². Šios hipotezės pagrindu galėjo subręsti mintis, jog Dievas pasinaudoja žmogiškuoju autoriumi *negriaudamas* jo laisvos valios, o pasinaudodamas jo *kūrybiniais* sugebėjimais, idant jis, Dvasios įkvėptas, parašytų savitą kūrinį, atspindintį savo laikotarpio literatūrinį žanrą ir pasaulėvaizdį, ir vis dėlto tas kūrinys būtų priežastingumo būdu Dievo įkvėptas. Tačiau panašios mintys iškilo greit, kadangi iki XIX a. tiek katalikus, tiek protestantus domino visiškai kitos problemos. Tik XIX a. autorių bandymai ŠR įkvėpimą paversti grynai juridine kategorija, formaliu pripažinimo aktu, priverstė Bažnyčią grįžti prie filosofinio modelio, kuris harmoningai susietų Dievo ir žmogaus autorystę. Tik tada ir išaiškėjo pagrindinio autoriaus ir žmogaus, kaip laisvo įrankio, modelis. Vatikano I Susirinkimas (1870) dar kalba apie įkvėptumą kaip apie Šventosios Dvasios diktavimą¹³, Leono XIII encik-

likoje *Providentissimus Deus* (1893) gana išsamiai kalbama, kaip reikia suderinti Dievo ir žmogaus autorystę. Pasak enciklikos, Šventoji Dvasia antgamtinė galia taip skatinanti, judinanti bei serginti hagiografus, kad šie ir suvoktų, ir panorėtų tiksliai užrašyti visa tai ir tik tai, ką buvo paliepusi Šventoji Dvasia. Tokiu būdu ir žmogus išlieka laisvas, ir Dievas esąs viso ŠR autorius¹⁴.

ŠR įkvėptumo klausimu prancūzų akademikas Danielis Ropsas taip sako: „Pats terminas *įkvėptumas* reikalauja patikslinimo. Jį tiksliausiai apibūdino popiežius Leonas XIII enciklikoje *Providentissimus Deus*: „Įkvėptumas yra antgamtinė įtaka, kuriuo Šventoji Dvasia autorius skatino ir veikė bei tokiu būdu globojo rašančius, kad jie teisingai pažintų ir tiksliai norėtų parašyti bei neklaidingu būdu išreikštų visa tai ir vien tik tai, ko ji troško“. Šiame išmintingame bei giliame apibrėžime visiškai atsižvelgiama tiek į Visagalį Dievą, tiek į protinę bei valingą žmogų.

Viešpats nerašė Biblijos savo ranka, kaip kadaise jo dešinė nubraižė perspėjimo ženklus Baltazaro rūmų sienoje. Jis nediktavo Biblijos rašytojams, kurie būtų tarsi mediumai pagavos būsenoje, panašiai kaip graikai įsivaizduodavo Delfų pitijos pranašavimą. Kad parašytų Bibliją, Šventoji Dvasia pasinaudojo žmonėmis, kurie tapo jos įrankiais, neprarasdami savo asmeniškumo, būdingų bruožų, gabumų ar genijaus, neprarasdami dvasinių polinkių ar rašymo manieros. Šventoji Dvasia nesunaikino ir neprievartavo sugebėjimo tų asmenų, kuriems buvo pavesta išreikšti jos žodį. Todėl nedera pamiršti tų dieviškojo įkvėptumo pasekmių, kurias paminėjo Leonas XIII.

Pirmiausia Dievas *paskatindavo* savo tarnus rašyti: jie ne tik savo valia ėmėsi šio darbo, kaip tai daro pasauliniai rašytojai. Daug sykių Izraelio pranašai prisipažindavo, kiek kančių jiems teikdavo šis skatinimas, ir kokią didelę pagundą turėdavo nuo jo pabėgti; mat kalbėti Dievo vardu – sunki našta.

Antra, Dievas *apšviesdavo* tuos, kuriuos pasirinkdavo savo šaukliais. Tačiau jis apšviesdavo žmones tokiu būdu, kuris nepažeisdavo žmogiškų sugebėjimų veiklos. Jis teikdavo žmonių raštams dievišką prasmę. Sprendimai, kuriuos padarydavo rašytojai,

¹² Plg. *Quaest. Quodlibetales*, VII, a. 14 ad 5.

¹³ Plg. DS 3006.

¹⁴ Plg. DS 3293.

likdavo jų sprendimais ir kartu *antgamtinės* Dievo veiklos dėka tapdavo Dievo sprendimais, neatskiriamą jų nuo žmonių veiklos¹⁵.

Į klausimą, kaip galima sužinoti, kurios knygos esančios įkvėptos, o kurios ne, pirmiausia reikia pažymėti, kad šventųjų knygų įkvėptumas negali būti privačios patirties dalykas. Nuo pat pradžių Bažnyčia mokė ir praktikoje laikėsi įsitikinimo, kad įkvėptumo faktą galima pažinti tik Dievo apreiškimo dėka. Iš pirmųjų amžių praktikos matome, kad Bažnyčia naudojos *žodine tradicija* kaip apreiškimo šaltiniu, nustatydamą, kurios knygos esančios įkvėptos. Tai liudija visa kanono istorija. Tai nesuku išskaityti ir Tridento Susirinkimo dekretu apie šventąsias knygas ir padavimo priėmimą (1546)¹⁶. Vis dėlto istorinėje tikrovėje įkvėptumo suvokimas ir nustatymas, kurios knygos esančios įkvėptos, vyko labai sudėtingu būdu ir ilgai. ST kanonas Palestinoje ir diasporoje vystėsi skirtingai. NT knygų vertės suvokimas taip pat užtruko ne vieną šimtmetį. Nepaisant apaštalių ir jo mokinių autoriteto, matyt, ne iš karto buvo suprasta apaštalo Pauliaus laišku vertė, jei keletas jų negrįžtamai dingę (plg. *1 Kor* 5, 9). Taip pat ir *Lk* bei *Mt* nebūtų tokiu būdu pasinaudota *Mk*, jei būtų suprastas jos įkvėptas pobūdis. Mat šiandien aišku, kad anų autoriai be ceremonijų taisė ir papildė *Mk*, norėdami sukurti „geresnį“ raštą apie Jėzų¹⁷.

Vis dėlto Bažnyčiai buvo duotas mokymo uždavinys, kad, Šventajai Dvasiai vadovaujant, išaiškėtų tiesos pilnatvė. Tai buvo numatyta Jėzaus pažaduose apie Tiesos Dvasią Bažnyčios gyvenime (plg. *Jn* 16, 12–13). Dogminė doktrina apie įkvėptąsias knygas bei jų sąrašą išryškėja IV–V a., bet tik Tridento Susirinkimas atneša galutinį aiškumą.

Kalbant apie teologinį įkvėptumo aiškinimą, galima pažymėti, kad ilgą laiką nebuvo gilintasi į rabinų sampratą, kuri mokė, esą Dievas tiesioginiu būdu diktavęs šventiesiems autoriams. Net Vatikano I Susirinkimas vartoja posakį *Spiritu Sancto dictante* („Šventajai Dvasiai diktuojant“). Tik mūsų laikais iškilę klausimai, kaip suderinti tokį diktavimą su

knygų skirtingumais, su įvairiais to paties įvykio aprašymais (pvz., skirtingais Jėzaus prisikėlimo pasakojimais), literatūriniais žanrais ir t. t. 1870 m. J. B. Francelinas pasiūlė tokią apreiškimo hipotezę, kuri darė skirtumą tarp įkvėptos idėjos ir jos žodinio formulavimo. Kitaip tariant, Dievas įkvepiąs žmogui tik bendrąsias idėjas, o žodžius, sakinius ir stilių pasirenkąs pats žmogus. M. J. Lagrange'as 1896 m. pateikė labai įtikinamai išdėstytą teoriją, paremtą jau minėtu šv. Tomo Akviniečio modeliu, kur Dievas yra pagrindinė įkvėptumo priežastis, o žmogus – instrumentinė. Ši teorija leido paaiškinti, koku būdu Dievas ir žmogus gali būti vadinami totalinio padarinio – įkvėptosios knygos – autoriumi. Buvo naudojamas vaizdingas palyginimas: Dievas – tarsi ranka, o žmogus – plunksna Dievo rankoje. Šiuo atveju žmogus – plunksna – turi būti suprantamas su visa ir nepažeista prigimtimi, taigi su protiniu pažinimu bei laisva valia. Kaip rašomoji plunksna išlaikanti savo ypatumus (brėžio pobūdį, rašalo spalvą etc.), taip ir žmogus Dievo rankoje išlaikąs žmogiškus savumus: laisvę, kūrybinę iniciatyvą, vaizduotę ir t. t. Vienu žodžiu, toks dviejų priežasčių derinys – pagrindinė priežastis, besinaudojanti instrumentine priežastimi – labai pagelbėjo aiškinti įkvėpimo procesą.

Modernūs autoriai labai išplėtė Lagrange'o teorijos akiračius. Jie ypač pabrėžė socialinį įkvėptumo momentą, būtent, kad įkvėptųjų knygų rašymas – tai daugelio asmenų, kartais grupės, sąveika. Jie pastebėjo, kad ankstesnis įkvėptumo aiškinimas būdavo perdėm knyginis ir modernus, neturįs nieko bendra su senovės knygų rašymo praktika. „Autorius“, „knyga“ ir kiti modernūs terminai – tai mūsų laikų sąvokos, kurios senovėje buvo vartojamos kita prasme. Juk senovėje „autorius“ būdavo suprantamas visiškai kitaip negu šiandien. „Autorius“ galėjo reikšti šeiminką, kuris duodavo bendrą nurodymą raštininkui, o šis surašydavo ilgesnį raštą ar laišką. Senovėje nebuvo laikoma nekorektišku dalyku į aprašomojo herojaus lūpas įdėti rašytojo kalbą. Kas šiuo atveju turėtų būti laikomas „kalbos“

¹⁵ Plg. *Biblia* [rusų kalba]. – Briuselis, 1973. – S. 5–6.

¹⁶ Plg. DS 1501–1505.

¹⁷ Plg. Wikenhauser A., Schmid J. *Einleitung in das Neue Testament*. – Leipzig, 1973. – S. 29.

autoriumi? Jei kalbame apie Bažnyčios raštus, tenka paminėti sudėtingą kelią nuo žodinės tradicijos iki suredaguoto rašto. Aišku, kad tokio rašto formavimėsi dalyvaudavo daugiau asmenų. Štai kodėl, kalbėdami apie ST ir Bažnyčios dokumentus, privalome išplėsti *įkvėptumo pobūdį*, suteikdami jam socialinį charakterį. Šia kryptimi daug nuveikė Karlas Rahneris. Jis iškėlė įkvėpimo ryšį su apaštalu Bažnyčios pasiuntinybe ir funkcija. Įkvėpimo charizma – tai ne izoliuota, asmeninė dovana, bet vienas iš pagrindinių ankstyvosios Bažnyčios elementų, kuri negalėjo būti perduota būsimosioms kartoms. Ir Izraelis, ir Bažnyčia turėjo užfiksuoti Dievo apreiškimą šventųjų knygų forma. Ir Sinagoga, ir Bažnyčia buvo Dievo pašauktos ir numatytos pateikti „sudaiktintą“ apreiškimo turinį, kuris turėjo atlikti ilgesnę kelionę nuo žodinės formos iki senovės dokumento. Jėzuse Kristuje įvyko absoliutus ir užbaigtas Dievo apsišaukimas. Jis buvo baigtas fiksuoti baigiantis laikmečiui apaštalu, kurie buvo autentiški apreiškimo liudytojai. Matyt ne atskiri žmonės, bet *visa apaštališkoji Bažnyčia* turi būti suprantama kaip įkvėpimo charizmos subjektas. Ir tai sutinka su tikruoju NT formavimosi procesu: geroji naujiena iš pradžių buvo skelbiama žodžiu, laikantis tam tikrų skelbimo formų, kurios atitiko apaštalu palikimą. Paulius mini tokį apaštališką skelbimą, kalbėdamas apie Eucharistijos įsteigimą ir Jėzaus prisikėlimą (plg. *1 Kor* 11, 23 ir 25, 3). Pažymėtina, kad ir paties Pauliaus skelbimas, matyt, dar prieš surašant jau turėjo tam tikras pastovias formas (plg. *1 Kor* 15, 1). Tik toks nusistovėjęs bei sutinkas su apaštalu skelbimo būdu žodis buvo surašytas apaštalu aplinkoje ir tapo privalomas. Šventųjų knygų autoriai rašė Šventosios Dvasios įkvėpti, tačiau jų veikalai, „atsižvelgiant į rašytojo situaciją, liudija tikėjimą bendruomenės, kuriai jie priklauso ir teisėtai suvokia esą tikri vienos Bažnyčios nariai. Šitai šie raštai, kaip išryškintas visetas, yra apaštališkosios Bažnyčios tikėjimo liudijimas, kuris išliks kaip privaloma būsimosios Bažnyčios norma. Dievas Jėzuse Kristuje norėjo šios Bažnyčios kaip išliekančios apaštališkos Bažnyčios, kaip normos ir normuotojos tiek dabarčiai, tiek ateičiai, ir todėl jis formaliu

numatymu norėjo ŠR kaip tos normos. Todėl jis ir yra įkvėptas“¹⁸.

Visa tai sutvirtina Bažnyčios tikėjimą: Dievo žodis reiškia Dievo kaip asmens atsivėrimą žmogui. Tas atsivėrimas nėra koks subjektyvus išgyvenimas, bet regima ir išliekanti tikrovė Bažnyčios visumoje. Štai kodėl begaline rimtimi turime priimti tvirtinimą: Biblija – tai iš tiesų asmenišką Dievo laiškas, kuriuo jis kreipiasi į kiekvieną iš mūsų.

Iš mokymo, jog pagrindinis ŠR autorius yra Dievas, daroma išvada apie šventųjų knygų neklaidingumą. Leono XIII enciklikoje *Providentissimus Deus* nurodoma, kad vieningu Bažnyčios Tėvų bei Mokytojų sutarimu šios knygos – tiek visumos, tiek atskirų dalių atžvilgiu – negali turėti dalykų, priešingų tiesai¹⁹. Vatikano II Susirinkimas sako: „Kadangi visi dalykai, pareikšti įkvėptų autorių arba hagiografų, privalo būti laikomi Šventosios Dvasios apreišktais, būtina pripažinti, kad Šventojo Rašto knygos tvirtai, ištikimai ir be klaidos moko tiesas, kurią Dievas norėjo užrašyti mūsų išganymui“²⁰. Reikia pastebėti, kad Biblijos žodžiai teisingi ta prasme, kuria juos panaudojo žmogiškieji autoriai. Vadinas, teisingas Biblijos supratimas reikalauja atitinkamo žmogiškojo *autorius kalbos ir psichologijos* supratimo. Savaiame aišku, kad hagiografai buvo tikri savo epochos, tautos bei aplinkos vaikai ir todėl reikėdavo savo mintis jiems būdinga kalba bei sąvokomis. Jie naudojo įvaizdžiais, kurie atitiko ano meto pasaulio supratimą. Būtų nerealistiška galvoti, kad ŠR autoriai turėtų stovėti „anapus erdvės ir laiko“ ir kalbėti XX a. mokslo kalba. Jei Dievas pasirinko savo knygų autoriais tikrus žmones, tai jie būtinai turėjo gyventi savo laikotarpio idėjomis, vertybėmis ir kalba. Kaip ir visi žmonės, jie pirmiausia pakluso savo meto *kalbos valdžiai*, t. y. buvo pavaldūs ne tik savo epochos pasaulėžiūrai, bet ir kalbos struktūrai. ŠR analizė reikalauja ne tik skirti literatūrinės formas, bet ir atskiro teksto reikšmines formas bei informacijos vienetus. Tai reiškia, kad ŠR šiandien turi būti skaitomas ir aiškinamas ana-

¹⁸ Sakramentum mundi, IV, 1969, 430.

¹⁹ Plg. DS 3293.

²⁰ Konst. *Dei Verbum*, Nr. 11.

loginiu būdu, kaip skaitomi ir aiškinami visi kiti senovės literatūros paminklai. Jau Pijus XII encikloje *Divino afflante Spiritu* (1943), reikalaujamas Biblijos aiškinimui pasinaudoti visais moderniaisiais mokslo pasiekimais, sako: „Aiškintojas privalo parodyti didžiausią rūpestingumą ir nepamiršti nieko, ką atskleidė naujausi tyrinėjimai. Jis privalo pažin-

ti, kokia buvo šventojo autoriaus individualybė ir gyvenimo sąlygos, kokiais laikais jis gyveno, kokiais šaltiniais pasinaudojo – tiek rašytiniais, tiek gyvu žodžiu pateiktais, – kokiomis kalbos formomis naudojosi“²¹.

²¹ DS 3829.

PORA ŽODŽIŲ APIE TAI, KAIP SUNKU VERSTI BIBLINĘ POEZIJĄ

SERGEJ AVERINCEV

Kai nuo Biblijos tekstų rusų kalba ir bažnytine slavų kalba, kuriuos priimame klausa, ir nuo Septuagintos graikiškų pavidalų, iš kurių gavo pradžių anuose teikiamos formos, ir nuo Vakarų raštijai įprastų biblizmų pereiname prie senovės hebrajų originalo, mus sukrečia išraiškos tiesumas, toks tiesumas, kai kaskart parenkamas iš tiesų trumpiausias kelias iš tikrovės į žodį ir iš žodžio į širdį. Palyginti su šiuo tiesumu, bet koks puikiausias sakiny pasirodys dirbtinis ir dekoratyvus: iškilmingumas vietoj pirmapradiškumo ir pamaldumas vietoj pačios šventenybės. O čia žodžiai daugiausia trumpi, jokio įmantravimo, šaknų jungimo (reikia pripažinti, tokio sėkmingo graikų kalboje ir bažnytinėje slavų kalboje); ritmas – laisvas, bet aiškus ir glaustas, kirčių atskaita – toninė, dažniausiai po tris. Natūralus kaip kvėpavimas rečitatyvo progiesmis. Ir šitokie sąskambiai! Žinote, kaip atrodo išvardijimas psalmės 148 eil. 4: *Небеса небес, и вода, яже превыше небес*? *Šemėj haššāmājim vėhammajim 'ašer me'`al haššāmājim*, tarsi patys savaime, it geroje liaudies poringėje, vis patenka ant liežuvio ir sklandžiai nu-

slysta tie gyvieji „š“, „m“ ir „j“. (Kas gi parašys apie šiuos šventuosius garsus, kaip Mandelštamas – apie armėnų šnekos *багряные*² „uni“ ir „ani“?) O to tai jau tikrai neperteiks joks vertimas...

Tenebūnie nesusipratimų: tai, ką šventasis Jeronimas vadino *Hebraica veritas*, t. y. hebrajiško teksto žodinių autentiškumą, supriešindamas su pačia Septuaginta, ikirikščioniškų helenizmo laikų žydų raštininkų sukurta Aleksandrijoje ir neapžvelgiamai bei vaisingai paveikusia visos krikščioniškosios kultūros tapsmą, aš turiu omenyje kalbėsenos energiją ir žodžio pavidalą, o ne kai kurių vietų prasmės nesutapimus tarp Septuagintos ir mus pasiekusios hebrajiškos Biblijos vadinamosios masoretų redakcijos; neabejotina, jog Septuagintos kūrėjai kaip originalą prieš akis turėjo tekstą, kai kuriomis smulkmenomis besiskiriantį nuo to, kurį VI–X a. fiksavo žydų mokslininkai „masoretai“ – tam tikras teksto kaitos koeficientas ikigutenbergiškoje epochoje savaime suprantamas, ir stebėtis derėtų veikia tu, kad nesutapimų tiek maža (nors polemikos tikslais jie neretai perdedami iki kraštutinumo). Labai pa-

SERGEJ AVERINCEV (apie jį žr. Naujasis Židiny. – 1996. – Nr. 7/8. – P. 462) šiuo straipsniu palydėjo savo paties išverstas psalmes (*Ps* 22, 116/117, 117/118, 120/121, 148, 150). Tekstą iš rusų k. (žr. *Новый мир*. – 1998. – No 1) vertė *Liubartas Akminas*.

¹ *Šventasis Raštas*: Senasis ir Naujasis Testamentas / Senąjį

Testamentą vertė iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų [...] prel. prof. Antanas Rubšys. – [V.:] Lietuvos katalikų Vyskupų konferencija, 1998. – P. 960: „[...] jūs, dangaus aukštybės, ir jūs, vandenys virš dangaus skliauto“. (Čia ir toliau – *red. past.*)

² „Purpuriniai“.

našu, kad daugeliu atveju būtent Septuaginta atspindi senoviškesnę redakciją. Psalmyno atveju tokio pobūdžio problemų praktiškai kaip tik nėra, ir dabar aš kalbu ne apie tekstologiją, o apie pačią kalbos kokybę.

Koks čia reikalas? Septuagintos kalba – teologinės refleksijos kalba; ko vertas, pvz., vien žodis *Pantokratōr*, bažnytinė slavų kalba ir rusų kalba tradiciškai perteikiamas kaip *Вседержитель*³! Tai juk tikėjimo mokymo tezė: savo valdžia Dievas aprėpia visą universumą, Dievas – visagalis (kai kuriais atvejais, pvz., psalmės 90 – pagal masoretų skaičiavimą 91 – eil. 1, kai Septuagintoje ir ja sekančiame vertime į bažnytinę slavų kalbą siūlomi kitokie variantai, šv. Jeronimo lotyniškajam tekstui iš paskos einančiame sinodiniame vertime⁴ kaip tik ir teikiamas *Всемогуицѣ*⁵ kaip *Вседержитель* sinonimas), ir dvišaknio žodžio sudėtinga sandara pridera teologinei temai. Tačiau originale jį atitinka vardas *Šaddaj*. Skirtumas labai būdingas. Pirma, ir graikiškai, ir rusiškai išeina dvigubai ilgiau – po keturis skiemenis vietoj dviejų. Antra, *Вседержитель* – epitetas, o *Šaddaj* – tikrinis vardas. Trečia, šio vardo sandaroje nėra abstrakčių intelektualiujų žodžių-konceptų, panašių į *всѣ*⁶. Tiesą sakant, jo etimologija ne tokia jau aiški, tačiau akivaizdu, kad perteikiama galios idėja: ar per pritrėnkiančio veiksmo paveikslą (jei iš šaknies *šdd*), ar – tai būtų įtikimiau – per sugretinimą su kalnų paveikslu (pasiduodu pagundai prisiminti Cvetajevos *Бозу сѣл*, *Бозу гор*⁷). Ne refleksija, ne diskursas, o pirminė patirtis, glūdinti bet kokio teologizavimo pamate. Jei nebūtų bažnytinės slavų kalbos žodžio *Крепкий* (*Святыи Божсе, Святыи Крепкий*...)⁸, tokio pat ypatingo, senoviško, kartu ir suprantamo, ir ne visai aiškaus, tokio pat trumpo ir glausto, tai šis vardas, ko gero, būtų išvis neišverčiamas.

... Prieš devynetą metų sėdėjau už stalo žinomo Biblijos vertėjo į prancūzų kalbą André Chouraqui

³ „Visavaldis“.

⁴ Senojo Testamento ir Naujojo Testamento vertimas į rusų kalbą, parengtas Rusų Stačiatikių Bažnyčios Šventojo Sinodo 1859 m. nutarimu ir pirmą kartą išleistas 1876 m., vėliau vis kartojamas ir iki šiol vartojamas kaip vienintelis šios Bažnyčios aprobuotas Biblijos vertimas.

⁵ „Visagalis“.

namuose Jeruzalėje. Keletą žodžių apie jo vertimą tarsiu kiek vėliau. Šio išradingo ekperimentuotojo (o senais laikais ir žinomų prancūzų kultūros veikėjų, taip pat Buberio, pašnekovo) monologas netikėtai, it kokių epigrafu, prasidėjo neįmantriu žydu anekdotu. Eina žydas per sieną; muitininkas klausia: „Kas krepšyje?“ Žydas atsako: „Šofaras“ (tas pats, nuo kurio garso sugriuvo Jericho sienos⁹). „O kas tas „šofaras“?“ – klausia muitininkas. Čia žydas, matyt, prisimena visą Biblijos vertimų europinę tradiciją: „Na, trimitas¹⁰.“ – „Taip ir sakytum – trimitas“, – burba muitininkas. O žydas: „Tai kad šofaras – juk ne trimitas...“ (Vaizdžiai perteikdamas anekdotą veikėją, Chouraqui toje vietoje nutaisė bejėgišką ir kartu suktoką išraišką. Jo paties vertime šofaras vadinamas tik *šofaru* – *shophar*, ir niekaip kitaip.) Sutikite, jog pokalbiui apie vertimą toks epigrafas – gana pesimistiškas. *Šofaras* – *ne trimitas, trimitas* – *ne šofaras*; kas pasakyta viena kalba, neišeis kita; jau senovės raštininkas Aleksandrijoje negalėjo nekomplikuoti, graikiškai perteikdamas piemens Dovydo žodžius, tokius stiprius būtent savo paprastumu, o mes, šiandienykščiai, juk jau tiek nutolę nuo tos žodžio būklės, kurią bent įvardyti taip tiksliai savo eilėse sugebėjo Goethe: *Wie das Wort so wichtig dort war, / Weil es ein gesprochen Wort war* („Koks svarus ten buvo žodis, nes tai buvo ištariamas žodis“). Taip, ištariamas, pratariamas, išrėkiamas progresiu, išgiedamas – gyvas, net užrašytas likdamas sakininis, o ne parašomas ir paskui jau mokytų kolegų akių perskaitomas... Šitai „Vakarų–Rytų divano“ autorius užčiuopė absoliučiai tiksliai (kad ir ką sakytume apie pačiam Goethes ciklui būdingą visai nebiblišką kiek turistiško grožėjimosi ir mėgavimosi atmosferą: patriarchaliniame Azijos vėjelėje europietis atsikvepia nuo savo problemų).

XX a. vertėjai pamėgino pagelbėti europiečiui skaitytojui pajusti būtent tas Senojo Testamento

⁶ „Visa, viskas“.

⁷ „Jėgų Dievui, kalnų Dievui“.

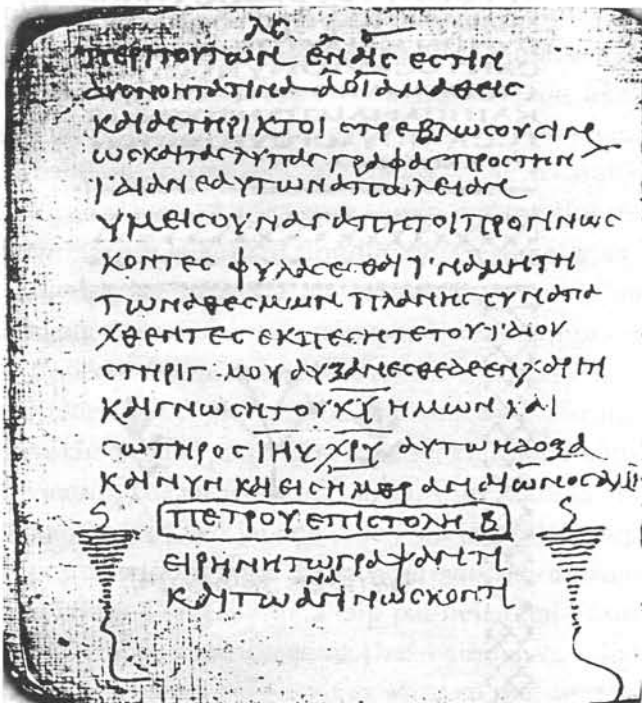
⁸ „Tvirtas (Šventas Dieve, Šventas Tvirtas...)“.

⁹ Žr. Joz 6, 1–20.

¹⁰ Antano Rubšio vertime – *ragas* (Joz 6, 4. 5. 9. 13. 16. 20) arba *rago trimitas* (Joz 6, 4. 6. 8. 13).

žodžio ypatybes, kurios netilpo jau Septuagintoje, o paskui nė kituose vertimuose. Gana suprantama, jog radikaliausi eksperimentai kilo iš judaizmo (tiesa, abiem atvejais gana liberalaus ir, kaip sakoma, atviro): tai labai žymaus žydų-vokiečių filosofo ir rašytojo Martino Buberio *Die Schrift*¹¹ ir minėto André Chouraqui *Bible*¹² (christianofiliškų jausmų skatinamas pastarasis išvertė ir Naująjį Testamentą). Nemažiau suprantama, jog pirmapradiškumo perteikimo eksperimentams vokiečių kalba nepalyginti tinkamesnė už pernelyg civilizuotą prancūzų kalbą. Be to, juk ne veltui Hermanas Hesse kadaise kėlė – tiesa, nesėkmingai – Buberį būtent kaip vokiečių rašytoją į kandidatus Nobelio premijai gauti. Buberis – gana neeilinis stilistas, o prie darbo ištakų stovėjo irgi gana žinomas anksti miręs jo kultūrinės veiklos bendražygis Franzas Rosenzweigas. Literatūros požiūriu Buberio darbas atrodo įtaigesnis. Šiaip ar taip, Buberio vertimo vokiečių kalbos pasaulyje ir Chouraqui vertimo Prancūzijoje pakartotiniai leidimai rodo gana dažnai, be to, beveik

№72 Bodmerio papirusas (VII, VIII), III–IV a. 2 Pt pabaiga su ramybės palinkėjimu perrašytojui ir skaitytojui

¹¹ Pirmas leidimas – 1926 m.

¹² Pirmas leidimas – 1974–1979 m.

vienodais protarpiais; akivaizdu, jog jie atliepia kažkokiam tikram poreikiui, kurio negali patenkinti nei tradicinio tipo vertimai, nei *Good News Bible* tipo sušiuolaikintos parafrazės visomis kalbomis¹³. Kad ir skirdamiesi, kaip sakyta, literatūros kokybe, jie turi bendrų bruožų. Jų stiprybė – atidus išžiūrėjimas į originalo leksikos niansus, net į žodžių etimologiją (Chouraqui čia nueina itin toli). Jų silpnybė, deja, išraiškos dirbtinumas. Buberio vertimo poetiką sąlygojo smarkiai jį paveikęs vokiečių simbolizmas, kurio kultūrinė atmosfera, kad ir ką sakytume, buvo šio filosofo tėvynė, o su žydų tradicija jį siejo kur kas svajingesni santykiai. Taip ir justai, jog netoliese – ir George, ir Rilke, ir „gyvenimo filosofijos“ eseistika, ir *Jugendstil*. Iš šios atmosferos išauga žodžio pirmapradiškumo paieškų strategija, netiesiogiai sugretinama su Heideggerio kalbiniais tyrinėjimais, irgi juk nukreiptais į pirmapradiškumą, į rekonstravimą to, kas *iki* visko, bet, šlieriškai tariant, ne „naivų“, o gana „sentimentalų“: sudėtingumas išieško paprastumą tolesnio sudėtingėjimo keliuose. Pavojus, Buberio atveju išvirstantis stilizacija, Chouraqui atveju panašesnis į mokslinį eksperimentą; galiausiai jo vertime taikomasi kiek galima daugiau žodžių palikti išvis neverstų, bet transliteruotų kaip „šofarą“. Man abu šie vertimai – ne visai vertimai skaitytojui, o veikiau vertimai vertėjui. Tačiau bent aš nematau, kaip vertėjas galėtų be jų apsieiti. Kaskart jie primena itin sunkias pareigas, versdami smarkiau įsitempti, stengiantis jei ne įveikti, tai bent sumažinti nuotolį tarp Biblijos žodžio ir tokio vėlyvo mūsų žodžio (iš pradžių išgyvenusį šį nuotolį).

Įsidėmėtina, jog, kalbant apie originalo ypatybes, palyginti net su Septuaginta, ribotis vien lingvistiniais arba, taip sakant, kultūriniais-morfologiniais heleniškumo ir judėjiškumo skirtumais būtų ne visiškai korektiška. Reikalas tas, kad ir žydų aplinkoje, ir bent jau semitų kalbinės sferos erdvėje, targumuose, t. y. aramėjiškuose vertimuose-parafrazėse, ir ypač midrašuose, t. y. egzegetiniuose-homiletiniuose komentaruose, Biblijos apdorojimas visiškai

¹³ Turimi galvoje nepasirengusiems skaitytojams skiriami Biblijos vertimai į kasdienę šnekamąją kalbą.

neišvengiamai vis labiau pasislenka nuo pranašų patirties prie teologinės refleksijos, ne visiškai tokios kaip graikiškuose tekstuose, bet savaip keičiančios paradigma. Lavėjant intelektui, žodžiai visiškai natūraliai diferencijuojasi pagal prasmę, todėl tolsta nuo „ištariamojo žodžio“ statuso ir artėja prie termino statuso. Štai kad ir vardas *Šaddaj*, apie kurį kalbėta. Septuagintoje, kaip matėme, jis pakeistas teologiniu epitetu. O rabinistinėje interpretacijoje siūlyta perskirti jį į *ša* ir *ddaj* („Kuris-pakankamas sau“), irgi paverčiant vardą mokymo teze apie Dievo pakankamumą sau... Kelias veda nuo patirties prie mokymo.

Jei jau tada stokota paprastumo, tai ką kalbėti apie mus?

Štai dar keletas pavyzdžių, idant aiškesnis būtų sunkumų mastas.

Sinodiniame vertime Jobo knygos pirmo skyriaus pirmoje eilutėje apie veikėją pasakyta, jog jis buvęs *непорочен, справедлив*¹⁴; pagal prasmę – viskas taip (išskyrus tai, kad tarp poron grupuojamų epithetų reikėtų jungtuko – *непорочен и справедлив*), bet hebrajiškai pasakyta: *tām vejāšār*, ir pirmiausia čia dusyk mažiau skiemenų; tik paklauskite, kaip skamba *непорочен и справедлив* ir kaip skamba *tām vejāšār*! Ir kokie tie žodžiai originale! *Tām* iš tikrųjų reiškia „sveikas“, „nesužalotas“, kai niekas nenuskelta ir nenu daužta, jokiame pakraštyje nerasi suktos ir dreskiančios šukės, taigi – be žalos, be kaltės, be vyliaus; *vejāšār* – jau iš akadų kalbos žinomas žodis, reiškiantis „tiesus“, „lygus“, taigi ir vėl be vingių, be duobių, be tykančių įgriuvų ir įdubų, „tiesus“ ir dorovine prasme, bet dorovinė prasmė tiesiogiai ir mums akivaizdžiai plaukia iš labai konkrečios, regimos ir apčiuopiamos prasmės. Liuteris kadaise išvertė *schlecht und recht*; tais laikais *schlecht* dar galėjo reikšti anaip tol ne „blogas“, kaip mūsų laikais, o „kuklus“, „paprastas“ (plg. dab. *schlicht*). Tai skambėjo kartu ir lakoniškai, ir kaip priežodis, taigi neblogo. Tačiau šiandien žodžių samplaika *schlecht und recht* nebesuprantama ankstesne prasme, seniai jau

¹⁴ „Nekaltas, teisingas“.

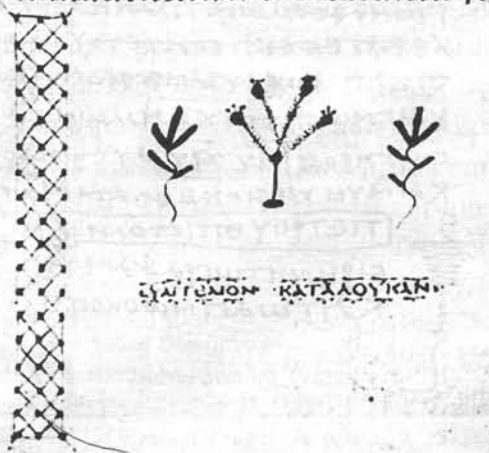
¹⁵ „Išpažinkite [nuodėmes] Viešpačiui, kadangi [Jis] geras, kadangi amžina Jo malonė“.

atitrūkusi nuo konteksto ir reiškia visai ką kita.

Arba štai: *Исповедайтесь Господеву, яко благ, яко в век милость Его*¹⁵, – girdime mūsų šventovėse psalmės 117 (pagal masoretų ir protestantų skaičiavimą 118) pradžios eilutę. Hebrajiškai *hōdu...* – „*dėkokite* Viešpačiui“, ta pati šaknis kaip žodžio „ačiū“ šiuolaikinėje hebrajų kalboje, to žodžio, kurį Izraelyje tūkstantį kartų per dieną tenka ištarti ir išgirsti labai buitiskomis aplinkybėmis. (Tačiau tuo pačiu žodžiu Biblijoje išreiškiamas dėkojimo auka; tokia jau kalbos išmintis, neleidžianti kasdienybės visiškai atskirti nuo šventenybės; pagaliau mūsų *cnacu-*

Codex Alexandrinus (A, 02). V a. Lk pabaiga. Fragmentas

ΤΑΘΗΝΗ ΑΡΣΑΜΕΝΟΝ ΑΤΙΟ
 ΙΝΗΜ ΥΜΕΙΣ ΑΒΕΣΤΑΙ ΜΑΡΤΥ
 ΡΕΣ ΤΟΥΤΩΝ ΚΑΙ ΛΟΥΕΘΩ
 ΧΤΙΟΣΤΕ ΑΛΩΤΗΝ ΝΕΤΑΓΓΕΛΙΑ
 ΤΟΥΤΗΣ ΜΟΥ ΕΦΥΜΑΣ ΥΜΕΙΣ
 ΛΟΚΛΟΕΙΣ ΑΤΕΘΕΝΤΙ ΠΟΛΟΙΝ
 ΟΥΣ ΟΥΝ ΑΥΣΗΟΛΑΥΝΑ
 ΜΙΝ ΟΥ ΨΟΥΣ ΟΣΙ ΠΑΓΟΝΑΣ
 ΛΥΤΟΥΣ ΟΣ ΨΕΨΟΣΙ ΟΚΙΟΝΑΣ
 ΚΑΙ ΕΤΑΡΑΣΤΑ ΧΕΙΡΑΣ ΛΥΤΟΥ
 ΟΥΛΟΓΗΣΘΕ ΛΥΤΟΥΣ
 ΚΑΙ ΕΓΕΝΕΤΟ ΕΝ ΤΩ ΟΥΛΟΓΕΙ
 ΛΥΤΟΝ ΛΥΤΟΥΣ ΔΙΕΣΤΗΧΙΟΥ
 ΤΩ ΚΑΙ ΑΝΕΦΕΡΕΤΟ ΕΙΣ ΤΟΝ
 ΟΥΝΟΝ ΚΑΙ ΑΥΤΟ ΠΡΟΣΚΥΝΗ
 ΣΑΝΤΟΣ ΑΥΤΟΝ ΥΠΕΣΤΡΕΨΑ
 ΟΙΣ ΙΑ ΗΜΜΕΤΑ ΧΑΡΑΣ ΜΕΓΑΛΗΣ
 ΚΑΙ ΗΣΑΝ ΑΙ ΑΓΑΝΤΟΟΝ ΤΩ
 ΤΕΣ ΚΑΙ ΟΥΛΟΓΟΥΝΤΕΣ ΤΟΝ
 ΟΝΑΜΗΝ

ΕΥΛΟΓΟΝ ΚΑΤΑΛΟΥΚΑΝ

Bo[ę]¹⁶, *спаси Господу*¹⁷ – irgi sakralinė formulė.) Ir kaip skirtingai skamba: *исповедайтесь* – šeši skie-
menys, *hōdu* – iš viso du! Sinodinio vertimo *славь-
те*¹⁸ pakankamai pagrįsta semantiškai, be to, gerai
perteikia fonetikos glaustumą, prasmės koncentra-
ciją. Mano vertime¹⁹ skaitytojas šioje vietoje ras tą
patį žodį – nieko geresnio aš nesugalvojau. Bet da-
bar, priešingai skaitytojo lūkesčiams, teks keletu
žodžių užtarti vertimą į bažnytinę slavų kalbą (ir
už jo slypinčią Septuagintą). Reikalas tas, kad he-
brajiškas veiksmazodis „dėkoti“ aiškiai, apčiuopia-
mai susijęs su *pažinimo* ir *pripažinimo* semantika
(atitinkamos šaknys – *jdh* ir *jdʿ*), kaip ir rusų kalbos
*признательность*²⁰. Dėkoti Dievui reiškia *pažinti*
savyje ir *pripažinti* Jo ir žmonių akivaizdoje, jog
privalai Jam dėkoti; tam tikra prasme tai jau reiškia
*исповедать*²¹ ir net *исповедаться*²². Didesniu su-
dėtingumu bažnytinėje slavų kalboje ir graikų kal-
boje perteikiami tam tikri originalo prasminio tur-
tingumo atspalviai, kurių kitaip nė neperteiksi.

Arba psalmės 144/145 eil. 16, kurioje bažnytinė
slavų kalba skamba žodžiai, įtraukti į maldą prie
stalo: *И исполняеши всякое животное благоволения*²³.
Ar aišku, apie ką kalbama? Ar galima sakyti, kad
plėšrusis žvėris, iš Dievo gavęs pagal prigimtį jam
tinkamo maisto, numalšinęs alkį būna kupinas ma-
loningumo? Originale pasakyta: ... *ūmasebija, lekāl-
haj rācōn*. Iš tikrųjų tekstą galima suprasti dvejopai.
Arba *rācōn* „troškimas“, „norėjimas“ – Dievo karališ-
kas panorėjimas kūrinį apdovanoti maistu; šios in-
terpretacijos laikomasi sinodiniame vertime: *и на-
сыщаешь все живущие по благоволению*²⁴, t. y. *по
Своему благоволению*²⁵; taip pat šį tekstą suprato
ir Buberis: *Der du deine Hand öffnest und alles Leben-
de sättigst mit Gefallen*. Arba kalbama apie kūrinio
„troškimą“, kurį patenkina maistas; kiekviena būty-
bė gauna „pagal troškimą“ arba, kaip sakoma ru-
siškai, *волю*²⁶, ko jai reikia ir kiek jai reikia; taip
supranta ir Chouraqui: *Tu ouvres ta main et tu assouvīs
tout vivant à souhait*. Ir čia taip pat nelauktai norisi
keletu žodžių užtarti vertimą į bažnytinę slavų kalbą
ir už jo slypinčią Septuagintą. Patiekti maisto, t. y.
iš tikrųjų pakviesti valgyti prie padengto stalo, pat-
riarchalinei sąmonei niekada nereiškia „tiktai“ pa-

tenkinti valgymo poreikį; tai lyg sakyti: „Ramybė
tau!“ (Vaikystėje girdėjau iš vyresniųjų, kaip rusė,
slapsčiusis nuo stalinizmo Vidurinėje Azijoje ir spe-
cializavusis ieškoti vandens dykumoje, šitaip ieškoda-
ma vienąsyk užėjusi vadinamųjų basmačių stovyklą,
o tie kaip tik tuo metu sėdosi valgyti. Ji suprato,
kas jai gresia, bet vietinių papročių pažinimo įkvėpta
nedelsdama prisėdo prie bendro stalo: šitaip igiju-
si viešnios statusą, ji gavo ne tik savo dalį valgio ir
vandens, bet ir neliečiamybę.) Gyvos būtybės už
plataus Kūrėjo stalo – argi tai ne „maloningumas“?

O dar prisiminkite, su kuo psalmėje 1 gretinamas
teisus, palaimintas, palaimingas gyvenimas²⁷ (ir vėl
neišsiversi be graikų kalbos ir bažnytinės slavų kal-
bos leksikos!) – su medžiu, kuris laiku duoda vaisių
ir kurio lapijos nepakerta liga, kuris auga ir auga.
Gumiliovas svajingai troško tapti tokiu medžiu, kad
galėtų *не плакать и не петь, безмолвно поднимаясь
в вышину*²⁸, bet psalmėse teisuoliai gailiai verkia ir
skardžiai gieda, o juk iš tikrųjų yra panašūs į me-
džius. Čia „naiviai“, t. y. tikroviškai, perteikta tas
pat, apie ką, deja, tik „sentimentaliai“ mąstė Rous-
seau arba Tolstojus: nesužalotas, neiškraipytas pa-
prastumas.

¹⁶ Rus. *спасибо* „ačiū“ < *спаси Бог* „gink (gelbėk / išganyk),
Dieve“.

¹⁷ „Gink (gelbėk / išganyk), Viešpatie“.

¹⁸ „Šlovinkite“.

¹⁹ *Жг. Новый мир*. – 1998. – № 1.

²⁰ Rus. *признательность* „dėkingumas“, *познать* „pažinti“,
признать „pripažinti“.

²¹ „Išpažinti (tikėjimą)“.

²² „Išpažinti (nuodėmes)“.

²³ „Ir pripildai visa, kas gyva, maloningumo“.

²⁴ „ir pasotini visa, kas gyva, iš maloningumo“.

²⁵ „Iš Savo maloningumo“.

²⁶ „Iki valios, į valias“.

²⁷ Rus. *жизнь праведная, благословенная, благодатная*.

²⁸ „Neverkti ir negiedoti, nebyliam kylant į aukštybę“.

IŠVAKARIŲ RUOŠA

Bažnyčia Lietuvoje 1998 m.

PAULIUS SUBAČIUS

I. NUO DURŲ IKI DURŲ

Ar Lietuvos Bažnyčia turi savitą sampratą, kaip rengtis Didžiajam jubiliejui? Toks klausimas stebėtojai piršosi, pažvelgus į trečiojo krikščionybės tūkstantmečio sutikimo planus. Vyskupai gana noriai dalijo komentarus Jubiliejaus tema, surengė spaudos konferencijų. Jose pasakota apie Vatikano komisijos sudarytą jubiliejinių renginių planą, kur ne kur įterpant pastabas, kaip jis bus pritaikytas Lietuvai. Tačiau už ramaus dėstymo regėjosi sunkiai nuslepiamas susirūpinimas, kaip pavyks organizuoti tiek daug Jubiliejaus minėjimų atskiroms profesinėms, amžiaus ir pašaukimų žmonių grupėms, tiek daug planuojamų kelionių į šventas vietas ir tarptautinius maldininkų susitikimus. Romos kalendriuje numatyta beveik dvidešimt atskirų minėjimų, tarp jų mūsųose iki šiol visai negirdėtos amatininkų ir tautodailininkų, parlamentarų ir valdininkų, sportininkų dienos. Metų pabaigoje buvo pertvarkytas (sustiprintas?) Lietuvos Vyskupų Konferencijos *Ad hoc* 2000 m. jubiliejaus komitetas. Jo pirmininku vietoj vysk. Jono Borutos išrinktas LVK vadovaujantis arkiv. Audrys Juozas Bačkis. Atsakingasis komiteto sekretorius kun. Rolandas Makrickas, užgriuvus pasirengimo darbams, net atleistas nuo kitų pareigų LVK sekretariate.

Ypač nelengvai sekėsi telkti medžiagą apie kandidatus į XX a. martirologiją. Kvietimas rinkti infor-

dradarbiauja VU Religijos studijų ir tyrimų centre atliekamuose tarptautiniuose religijotyryniuose projektuose. „Laisvosios Europos radijui“ bei Katalikų radijo „Mažajai studijai“ nuolat rengia religijos, kultūros, visuomenės gyvenimo bei spaudos apžvalgas.

¹ *Prasidėjo Šventosios Dvasios metai*: [Interviusu arkiv. A. J. Bačkiu] // *Bažnyčios žinios*. – 1998. – Nr. 1. – P. 3.

Kalbant apie Šventąją Dvasią, sunku ką nors aiškiai planuoti.

Arkiv. Audrys Juozas Bačkis¹

α.

Pelninga prekyba fejerverkais ir vieši miestelėnų ginčai dėl kurtinančių petardų uždraudimo. Bemaž mistiniai gąsdinimai, kad Ignalinos elektrinę išties vadinamoji kompiuterių krizė ir dar labiau šiurpiančios sektantiškos pranašystės apie pasaulio pabaigą. Tai ryškiausios artėjančių tūkstantmečio užbaigų dekoracijos, jau išdėliotos viešojo gyvenimo scenoje. Joje skambėjo ir Kristaus gimimo jubiliejų primenančių varpų aidas. Tačiau norint tuos varpus išgirsti, teko gerokai įtempti elektroninio pasaulio spengsmo užgultas ausis. Mat Lietuvos Katalikų Bažnyčia pernai tausojo retorines ištarmes ir laikė suskleistas permainų vėliavas, nebaugino ateitimi ir nesišvaistė viltingais pažadais. Pažvelgus prašalaičio akimis, katalikiškas avilys snūduriavo lyg ūkanotą rytmetį. Tačiau iš arčiau girdėjosi aiškus, stiprus, neslopstantis dūzgis. Dauguma rūpesčių, sumanymų ir idėjų, kaip į butelius išpilstytas vynas, ramiai fermentavosi, o nuoseklus namų tvarkymo šurmulyš beveik neprasismelkė išorėn. Prieš šventes svarbu ramiai susikaupus apžiūrėti, ar visi dalykai savo vietose. Ko buvo verta ši pastanga, galėsime svarstyti tik vėliau, apmąstę Jubiliejaus patirtį. O kol kas pažvelkime, kaip sekėsi tūkstantmečio išvakarių ruošą – kasdieniški meilės darbai, kuriais grumiamasi su kasdienybe.

PAULIUS SUBAČIUS (apie jį žr. *Naujasis Židinys-Aidai*. – 1992. – Nr. 2. – P. 53) 1996 m. Vilniaus universitete apgynė humanitarinių m. daktaro disertaciją „Tautinio išsivadavimo kultūros samprata“. Dėsto VU Literatūros teorijos katedroje. Tyrinėjimų sritys – XIX a. kultūros istorija ir tautinės savimonės raida, tekstologija. Parengė mokslinius Silvestro Gimžausko kūrybos (Aidai, 1996) bei Jurgio Matulaičio „Užrašų“ (Aidai, 1998) leidimus. Ben-

maciją apie lietuvius – tikėjimo liudytojus ir kankinius – nuskambėjo dar 1994-aisiais², tačiau trejetą metų rimčiau tesirūpinta arkiv. Mečislovo Reinio, vysk. Vincento Borisevičiaus bei vysk. Teofiliaus Matulionio bylomis. Reikalai pajudėjo tik po primygtinų Jubiliejaus komiteto raginimų 1998 m. pradžioje. Radosi gausiau patikimų liudijimų, ir rudenio p Romai pagaliau perduota medžiaga apie 114 Lietuvos katalikų kankinių iš visų septynių vyskupijų. Su pasauliečių pastangomis sietinas vienintelis ryškus šio proceso akcentas – spalio 17 d. Kaune vykusios išskilmės Elenai Spirgevičiūtei pagerbti. Už tikėjimu motyvuotą mergaitės garbės gynimą sovietinių banditų nužudytai Spirgevičiūtei ir jos tetai Stasei Žukaitei atidengtas paminklas, jų atminimui skirta konferencija Kauno kunigų seminarijoje.

Bendruomenės pasiekdavo informacija, kas centrinio komiteto Vatikane sprendimu siūloma, tačiau spontaniškų vietinės iniciatyvos proveržių bent „paprasta akimi“ nedaug buvo matyti. Klostėsi įspūdis, kad tiesiog stengiamasi iš paskutiniųjų neatsilikti nuo Romos sudaryto pasirengimo tvarkaraščio, kad pareigos našta gerokai pranoksta užsidegimo sparnus. Kaip gi rasti savyje įkvėpimo prabilti apie Jubiliejų autentišku balsu, jei sunkiasi prakaitas net dėl „privalomų“ dalykų? – kartkarčiais galėjai spėti, kad būtent tokia mintis klajoja dvasininkų ir veiklesnių pasauliečių galvose. Iš jos plaukia svarstymai, kas šiuo atveju yra *savitas* šventės vaizdinys ir ar reikia dėl jo laužyti galvą? Pagaliau kodėl ant liežuvio galo sukasi šiek tiek rezervuotas Jubiliejaus organizatorių veiklos įvertinimas?

Atsakymai po ranka, gal todėl jų išsiskyrė nepastebėjome. Pasaulietinių tūkstantmečio šventės scenarijų autoriai yra kurstomi ir patys kursto visuomenę: paminėjime ne blogiau už kitus, „nepasišiuoklinime“, parodykime Europai, ką gali Lietuva. Ordinarų pamoksluose ir prakalbose dėta daug pastangų atriboti krikščionišką Jubiliejaus sampratą nuo profaniškos. Vis dėlto žiniasklaidos peršama „varžybų“ laikysena, klausinėjimas: „Kuo 2000-ųjų Kūčių naktis *skirsis* Lietuvoje ir Italijoje?“ norom nenorom veikė

² Žr. *Sovietmečio martyrologija* // Naujasis Židinys-Aidai. – 1994. – Nr. 12. – P. 61–64.

Ad hoc komiteto savijautą bei katalikų viešąją nuomonę. Tad paskubėkime užbėgti už akių šiam poveikiui (ir savo apžvalgininkiškam pomėgiui gėrėtis ryškenybėmis bei originalumu). Tarkime žodelį apie „nerėkiančius“ dalykus, subtilius brandaus katalikiško sąmoningumo atšėšėlius. Tikram katalikui pirmiausia dera drauge su kitų kraštų tikinčiaisiais eiti *bendru* visuotinės Bažnyčios Jubiliejaus keliu. Iš šios perspektyvos Lietuvos komiteto programoje regėti iki valiai savitumų: bus švenčiami Romos kalendorium nepatekę seminaristų bei teologijos studentų, motinų, tėvų minėjimai, Kryžių kalne statomas jubiliejaus kryžius. Tačiau šie sumanymai prasmingi ne kaip išskirtinumo ar pasirodymo, o kaip nuoširdaus mūsų tautos vienijimosi su Šventuoju Tėvu ir jo paskelbta programa *Tertio millennio adveniente* ženklas. Tai, žinia, ir suvokta, ir aiškinta, tačiau lyg stokojant drąsos griežtai atmesti „reginių“ kultūrą, lyg galynėjantis su abejonėmis, ar bažnytinės institucijos įstengs tinkamai surengti numatytus Eucharistinį bei mariologinį kongresus, giesmių šventę ir kita. O gal tik „kažin ko daugiau“ visai be reikalo laukiantiems klausytojams pasirodė, kad Lietuvos Bažnyčia apie tūkstantmečių ribą byloja per tyliu balsu?

Ilgokai brandintas, bet pagaliau ryžtingai paskelbtas ordinarų apsisprendimas laukiant Jubiliejinių metų ir per juos aplankyti visas savo vyskupijų parapijas. Sunku sugalvoti autentiškesnį ir prasmingesnį veiksma Lietuvos situacijoje. Daugelis vietų jau kada kadės nevizituotos, o Bažnyčios istorija mena ne vieną atvejį, kai vizitacijos turėjo esminės įtakos žmonių tikėjimui atsigausti ir sustiprėti. Jei kunigai visa širdimi atsilies į raginimą pasitelkti aktyvesnius pasauliečius ir aplankyti savo parapijų šeimas, Bažnyčia tiesiogine žodžio prasme pasibels į kiekvienus namus. Romos vyskupas Kalėdų dieną šventovėn simboliškai įžengs per anksčiau užmūrytus vartus. Kiek patentuoto abejingumo spynomis užsklęstų vartų vartelių jau bus iki tos dienos atsivėrę Lietuvos žemėje? Kiek pavyks susmaigstyti viltingų gairių dvasinio pasimetimo pelkėje, kuri andai atskyrė sovietinės visuomenės pilietį nuo Amžinybės pažado?

II. PLĖŠIKĖLIŲ NUOPELNAI

Pernai beveik nepastebimai, tačiau ilgalaiškės perspektyvos požiūriu, galimas daiktas, reikšmingai pakito Bažnyčios ir valstybės kontaktų pobūdis. Pirmiausia gerokai – nuo 3,2 iki 5 milijonų litų – išaugo religinėms bendruomenėms skiriama biudžeto dotacija Restitucijai įgyvendinti. (Greta jos toliau finansuotos kunigų seminarijos, paremti atskiri statybų ir remonto projektai.) Bažnyčios nekilnojamojo turto gražinimas tebevyko lėčiau, nei norėtusi, tačiau galų gale imta praktiškai spręsti ilgai, ypač Vilniuje, strigusias kompensavimo natūra bei pastatų mainų problemas. Tipiški Bažnyčiai palankios laikysenos pavyzdžiai buvo sostinės mero Rolando Pakso ir Restitucijos reikalus tvarkančio savivaldybės pareigūno Sigito Bargailos pareiškimai. Per gruodžio 15 d. išvažiuojamąjį miesto valdybos posėdį, kuris buvo skirtas Vilniaus kurijai gražintuose pastatuose veikiančioms socialinėms bei religinėms įstaigoms apžiūrėti, ponas Bargaila kalbėjo: „Pakvietėme ir žiniasklaidą, kad pagaliau baigtusi ne-

³ Išvažiuojamasis Vilniaus miesto valdybos posėdis // Bažnyčios žinios. – 1998. – Nr. 24. – P. 9.

sveikas ažiotažas dėl tariamai perpardavinėjamo arba ne pagal paskirtį naudojamo gražinto Bažnyčios turto“³.

Pastūmėtas į priekį ir kilnojamųjų bažnytinės kultūros vertybių, kurias sovietmečiu „priglobė“ valstybiniai fondai, reikalas. Vargu, ar to norėdamas, religinio meno ir Bažnyčios istorijos muziejaus (ar muziejų) klausimo svarstymą paskubino Dailės muziejaus vadovas Romualdas Budrys. Be hierarchijos žinios jis surengė Vilniaus arkikatedros lobyno pristatymą valstybės vadovams ir žurnalistams, kaip „įvykusį faktą“ pateikė nuolatinio lobyno eksponavimo po Dailės muziejaus sparnu projektą. Ekscentriškas poelgis susilaukė griežtos atsakomosios arkiv. Bačkio reakcijos. Atsiliepdamas į metropolito pareiškimą, muziejininkų pretenzijas savo nuožiūra tvarkyti bažnytinės vertybes suniekino premjeras Gediminas Vagnorius. Tiek jis, tiek vyriausybės įpareigojimu su arkivyskupo sudaryta komisija tarėsis kultūros viceministras Naglis Puteikis be išlygų pripažino Bažnyčios nuosavybės teises į lobyną. Praktiškai tai reiškia, kad valstybė finansiškai ir kitaip padės lobyną saugoti, tačiau ordinarui priklausau lemiamas žodis, kur ir kokiomis sąlygomis

Arkiv. Audrys Juozas Bačkis prie Trinapolio rekolekčių namų. 1998 m. gegužės 4 d., Baltijos šalių vyskupų susitikimo popietė. Henriko Gaičevskio nuotrauka

vertybės bus demonstruojamos visuomenei.

Nors kai kurie muziejaininkai bei liberalioji žiniasklaida rėkte rėkė, kad „Bažnyčia nori atimti iš tautos jos turtą“ ir juodino „vyskupams nuolaidžiaujančius“ valdžios vyrus, ši retorika netruko atsisukti kitu lazdos galu. Pagyrūniškos lobyną atradusių asmenų kalbos, esą būtent jie išsaugojo šias vertybes, tapo pretekstu *naiviai* paklausti, kodėl jas „reikėjo išsaugoti“, t. y. koku tikslu išlaužta arkikatedros rūsiuose artinantis okupacijai įrengta slėptuvė ir juvelyrikos šedevrai perkelti į valstybinius seifus. Viešumon iškilo iki šiol tik uždaruose rateliuose svarstyti klausimai, kaip apskritai sovietmečiu formuoti muziejų fondai ir ar jie išties tokie *šventai neliečiami*. Bene taikliausias ir Budrio bendraminčių atžvilgiu skaudžiausias buvo Bažnyčios istorikės Irenos Vaišvilaitės retorinis klausimas: „Kas kaltas, kad Lietuvos dailės muziejus 1940 m. buvo įsteigtas kaip vogtų daiktų laikykla?“⁴

Būtent tokia kontekste prasidėjo rimti pasitarimai dėl arkivyskupijos muziejaus Vilniuje. Kitas vyskupijos muziejus, drauge įsteigtas Bažnyčios ir valstybės, jau realiai kuriamas Varniuose, buvusioje kunigų seminarijoje. Jo statusą reglamentuojantys dokumentai po Seimą pasiekusių intrigų ir gero pusmečio delsimo pagaliau buvo pasirašyti ant 1999-ųjų slenksčio. Kauno arkivyskupijos bažnytinio meno komisija rūpinasi šios metropolijos Bažnytinio meno muziejaus, veikusio iki okupacijos, atkūrimu. Taigi valstybiniais Dailės ir Nacionaliniam muziejui tikriausiai teks atsisveikinti su daugeliu „išsaugotų“ eksponatų. Argi tai ne savotiška savitvarkos forma prieš krikščionybės jubiliejų?

Bažnytinė muziejaininkystė su valstybės parama plėtėsi ir kitomis kryptimis – metų pradžioje pasirašyta Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos šv. Kazimiero provincijos ir Kultūros ministerijos sutartis dėl Misijų muziejaus steigimo Šv. Jurgio konvente Kaune. Galimas daiktas, kad pagaliau pradėjus tvarkyti Vilniaus Bernardinų vienuolyno gražinimo reikalams, netrukus pamatysime viešumoje ir kitas kolekcijas, kurias sukaupė išeivijos pranciškonai.

⁴ Jockus A. *Vilniaus katedros lobynas bus sugrąžintas Bažnyčiai* // Lietuvos aidas. – 1998. – Nr. 240.

Rimtą Bažnyčios požiūrį į šią veiklos sritį liudijo metropolijų centruose surengti specialistų ir dvasininkų seminarai-diskusijos „Bažnytinio meno išsaugojimo problemos“.

Vis dėlto svarbiausios permainos Bažnyčios – valstybės santykių plotmėje buvo kur kas mažiau krantančios į akis, nei aukso dirbiniai ar senos drobės. Mat ne kas nors įvyko, o kai kas nebevyko. Pasikeitęs prezidentūros šeimininkui, pagaliau nebeliko nė vienos svarbios valstybinės tribūnos, iš kurios Bažnyčia neva geranoriškai būtų mokoma, ką ji turi ir ko neturi daryti. Atkreiptinas dėmesys, kad anksčiau dvasinės vyresnybės daliai tekdavo šis tas daugiau, nei moralai. Tam tikri valdžios vyrai juos derindavo su pastebėjimais, esą kai kurie *atviros sielos* dvasininkai elgiasi tinkamai (jie buvo nuolat pamaloninami aukštų pareigūnų), o kiti, ypač ordinarai, laikosi *siaurų, atgyvenusių* požiūrių. Skaldytojiškų užuominų dingimas iš politinio *menu* leido vyskupams gerokai maloniau ir naudingiau praleisti laiką prezidentūroje, kur Valdas Adamkus su jais pietavo keliomis progomis ir vis kita tema.

Tiesa, naujasis prezidentas, susiklosčius nuo jo mažai priklausiusioms aplinkybėms, kiek nekorektiškai pasielgė su dvasininkams ir pramonininkams skirtais valstybiniais apdovanojimais. Tačiau apskritai jo nuostatą Bažnyčios atžvilgiu tiktų pavadinti tiesiog *normalia*. Antai per Vilkaviškio katedros konsekrecijos iškilmes Adamkus laikėsi ir įvykį savo kalboje apibūdino kaip išties *katalikiškos šalies prezidentas*. Nors pavasarį laikraščiai „pasigavo“ jo per susitikimą su moksleiviais neapdairiai suformuluotą frazę apie neva prastą tikybos mokymą, prieš religijos pamokas kovon pakilę socialdemokratai veltui brazdinosi paramos Daukanto aikštėje. Liepos 2 d. priimtą naują Švietimo įstatymo redakciją, tiksliau jos 20 straipsnį „Dorovinis (religinis) ugdymas valstybinėse ir savivaldybių švietimo įstaigose“, kairieji seimūnai apskundė Konstituciniam Teismui. Vargu, ar tai jiems atnešė politinių dividendų. Valdantys politikai nekreipė dėmesio ir į balsus, nukreiptus prieš sprendimą valstybės lėšomis apdrausti privalomuoju sveikatos draudimu tradicinių religinių bendrijų dvasininkus, klierikus, novicijus. Uto-

piška prognozuoti Bažnyčios ir valdžios santykių harmoniją, tačiau protingo derinimosi sąvoka, ko gero, būtų kaip tik.

III. RESTAURUOTI ATŠEŠĖLIAI

Jau nurodėme pernykščio Bažnyčios veiklos ir aplinkos paveikslo atšešėlių svarbą, tad žvilgtelkime į pasauliečius retai sudominantį to paveikslo kampą – vidinį moterų vienuolijų gyvenimą. Panašu, kad naminė ruoša virte virė. Pirmiausia kaip niekada gausiai būta įvairaus „rango“ susitikimų: vienuolijų su vienuolijomis, vyresniųjų su vyresniosiomis, visų vienuolių su ordinariais, vyresniųjų su ordinariais, vienuolių su apaštališkuoju nuncijumi, Lietuvos moterų vienuolijų aukštesniųjų vyresniųjų konferencijos tarybos su LVK ir t. t. Balandį ši taryba kaip tik buvo perrinkta – ankstesnę pirmininkę Vargdienių seserį Albiną Pajarskaitę pakeitė ses. Aldona Dalgėdaitė iš Kristaus Karaliaus kongregacijos. Per minėtą pokalbį su LVK pastaroji kritiškai svarstė, ar prasminga intensyvi įvairiopa vienuolių veikla pasaulyje, jei ji gožia radikalų krikščioniško gyvenimo liudijimą. „Kartais tenka išgirsti iš kunigų priekaištų, kiek seserys daug veltui praleidžia laiko melddamosi, tuo tarpu jų laukia ‚svarbūs‘ darbai. Padėkite mums tapti laisvomis Šventosios Dvasios veikimui per mus“⁵, – prašė vyresnioji ganytojų.

Apverktiną moterų vienuolijų būklę kaip vieną skubiausiai spręstinų Lietuvos Bažnyčios problemų daug ką nustebindamas išskyrė arkiv. Bačkis Baltijos šalių vyskupų susitikimo įžanginėje kalboje. Dėmesį vienuolijoms skatino ir pirmą sykį mūsų šalyje per Grabnyčias paminėta Dievui pašvęstojo gyvenimo diena, ir pasaulietinių institucijų pasaulietiška organizuota kultūrinė „Vienuolynų kelio“ programa⁶. Abiem atvejais besidomintiems leng-

viau ar sunkiau pavyko apžiūrėti vienuolynus bei susitikti su vienuoliais. Kaip skvarbus restauratoriaus žvilgsnis atskiria apdulkėjusio paveikslo atšešėlius, taip „intensyvus apšvietimas“ kūrė palankias sąlygas seserims sau ir kitiems skaidriau atsakyti į pamatinius klausimus apie pašaukimą ir vienuolijos charizmą. Vienuolijų spektro spalvos tapo aiškesnės bei ryškesnės ir dar dėl vienos priežasties – Lietuvos žemėn suleido šaknis dvi gilių dvasinių tradicijų bendruomenės: Palendriuose prie Kelmės įsikūrė Solesmo benediktinų fundacija, o Kretingoje pašventintas klarisių vienuolyno pamatų akmuo.

Jau minėtas gegužės 4 d. vykęs Baltijos šalių vyskupų posėdis vėlgi atkreipė žvilgsnį į veik nepastebimą (gal todėl iki šiol ir neapmąstyta) mūsų Bažnyčios gyvenimo atšešėlį – užsisklendimą nuo šiaurės kaimynų. Tai buvo pirmasis (!) po Antrojo pasaulinio karo oficialus Latvijos ir Lietuvos hierarchų susitikimas (Estijai atstovavo apaštališkasis administratorius – nuncijus Ervinas Josefas Enderis). Klausiami, kodėl tiek daug metų, ypač pastarąjį dešimtmetį, kaimynai dėsė pasidalyti rūpesčiais, vyskupai aiškino ir anksčiau šen ten matydavęsi. Tačiau akivaizdu, kad bendros tvarkos požiūriu šis dalykas tik dabar „padėtas į vietą“. Panašūs susitikimai jau planuojami nuolat, kaip nuncijaus pasiūlymu formuojamos Baltijos šalių Vyskupų Konferencijos kasmetiniai posėdžiai.

Pilnakraujė realybė tapo ir dar viena akivaizdybė. Visu akipločiu pasistūmėjo katalikiškų akcijų už žmogaus gyvybę frontas, pagaliau vietoj ryškių pavienių proveržių⁷ tapęs tiesiog nuolatiniu Bažnyčios veiklos atšešėliu. Gavėnios pradžioje, vasario 23 d., buvo paskelbtas Lietuvos vyskupų pastoracinis laiškas, nukreiptas prieš *mirties kultūrą*, o balandį LVK specialiai kreipėsi į kunigus, tikinčiuosius ir visus geros valios žmones, ragindama paminėti

⁵ Lietuvos Moterų Vienuolijų Aukštesniųjų Vyresniųjų (LMVAV) Konferencijos pirmininkės ses. Aldonos Dalgėdaitės CR kalba, pasakyta per šios Konferencijos tarybos susitikimą su Lietuvos Vyskupų Konferencija 1998 m. gegužės 6 dieną // Bažnyčios žinios. – 1998. – Nr. 10. – P. 11.

⁶ Plačiau žr. Jovaiša L. *Vienuolynų kelias ar šalikė?* // Naujasis

Židinys-Aidai. – 1998. – Nr. 7/10. – P. 432–436.

⁷ Pernykštėje apžvalgoje rašėme, kad aiškiai ir argumentuotai nuolat stojęs prieš gyvybės niekintojus t. Vaclovas Aliulis išsiskyrė bendro dvasininkų *atsargumo nepasirodyti draudėjais* kontekste; žr. Subačius P. *Vietininkai ir savo vieta* // Naujasis Židinys-Aidai. – 1998. – Nr. 1/2 priedas. – P. 86.

Gyvybės dieną „ne tik pamaldomis visose mūsų krašto bažnyčiose, bet ir kitais renginiais – susitikimais, paskaitomis, pokalbiais apie svarbias gyvybės išsaugojimo problemas kuo platesniuose visuomenės sluoksniuose“⁸. Renginių buvo apstu ne tik minėjimui vyskupų numatyta paskutinį balandžio sekundienį. Nekasdieniška kasdienybė tapo visuose miestuose vykusios konferencijos ir diskusijos tema „Etinės problemos medicinoje“ bei atnaujintos Hipokrato priesaikos iškilmingos pasirašymo ceremonijos. Įtikinamu liudijimu, kad imama atsikvošėti, kad visa tai vyksta ne vien kelių pasišventėlių iš gydytojų federacijos „Už žmogaus gyvybę“ Lietuvos asociacijos pastangomis, tapo išsyk dviejų paminklų negimusiems kūdikiams atidengimas Vilniuje Rasose ir Domeikavoje prie Kauno.

Anksčiau šen ten vien aštriai šmėkšteldavusi, pernai adekvačiais pavidalais bandyta svarstyti ka-

Vladas Kančiauskas. Paminklas negimusiems kūdikiui. Marmuras, granitas. 1998. Henriko Gaičevskio nuotrauka

talikų ir holokausto tema. Balandžio 15 d. arkiv. Bačkis susitiko su Lietuvos žydų bendruomenės vadovais. Spalio 8–9 d. Lietuvių katalikų mokslo akademija su kitomis mokslo institucijomis surengė konferenciją „Katalikų Bažnyčia ir lietuvių–žydų santykiai XIX–XX a.“ Ramus, dokumentuotas kalbėjimas apie viena kitą keitusių okupacijų metus tautinių aktyvistų metraščiuose geriausiu atveju fiksuotas tik kaip tam tikras *faktas*. Mažai kam rūpėjo susikalbėjimo plotnės rezultatai, kai visuomenėje pastebimai kaupėsi įtampa dėl įtariamų karo nusikaltimais asmenų teismo ir kitų su semitizmu bei antisemitizmu siejamų dalykų. Tiesa, kai kuriuos dalykus tiesiog reikia *vieną kartą* padaryti ar pasakyti, ir jų našta nebeslėgs. Maždaug taip samprotavo redaktorė Elvyra Kučinskaitė, parengusi specialų „Sandoros“ numerį apie lietuvius ir *Šoa*. Tačiau tūlam veikėjui lyg savaime suprantamo dalyko paklausus, kuris 1999-ųjų žurnalo numeris bus skirtas holokausto temai, saviškai pamąstai apie „amžinuosius klausimus“.

IV. NUO DEŠIMTMEČIO KALVOS

Posakiu apie lazda ir jos galus jau pasinaudojome, primindami skaitytojams Vilniaus arkikatedros lobyno istoriją. Tačiau vargiai pavyks rasti geresnį įvaizdį, nei „perlenkta lazda“, piktybiškai žurnalistų ekvilibristikai Bažnyčios atžvilgiu aptarti. Pamenate *Lietuvos aide* skelbtų „Voratinklio“ apybraižų atvejį? Ilga ne visada įtikinamų straipsnių apie KGB bendradarbius serija galiausiai tapo visuomenei nebeįdomi. Dargi (labai apmaudu!) paskatino bodėjimąsi „bendradarbiavimo“ tema apskritai. Panašią tendenciją liudija žmonių reakcija į neva skandalingus pranešimus apie dvasininkus. Pikantiškos smulkmenos bei sugretinimai iš Bažnyčios gyvenimo, iš kunigų bei vienuolių privačios aplinkos pastaraisiais metais buvo eksploatuojami taip intensyviai, kad prarado *sensacijos* skonį. Sub-

⁸ Lietuvos Vyskupų Konferencijos kreipimasis į Lietuvos kunigus, tikinčiuosius ir visus geros valios žmones dėl Gyvybės dienos šventimo // Bažnyčios žinios. – 1998. – Nr. 7. – P. 8.

tilumas, rafinuotumas ir bažnytinės sferos išmanymas nėra dažnos posovietinių žurnalistų dorybės. Todėl ekskunigystės, dvasininkų gobšumo bei veidmainystės motyvai ėmė mechanškai kartotis. Žiniasklaida neįstengė rasti nei šviežesnių interpretacijų, nei naujų herojų. Tuo tarpu penktus metus linksniuojamo Ričardo Jakučio „fenomenas“ vis dar patrauklus nebent „Lietuvos žinių“ mentaliteto skaitytojams.

Antibažnytiniai žiniasklaidos patiekalai ypač greitai švinktelėjo Vytauto Matulevičiaus dėka. Gal ir radosi lengvatikių, kai užpernai Algirdas Brazauskas per „Krantą“ verkšleno apie „konfratūrą apleistą“ kard. Vincentą Sladkevičių. Tačiau pernykščiai Matulevičiaus pašnekovų ir paties laidos autoriaus samprotavimai, rodos, buvo orientuoti į liguistai silpnos nuovokos žiūrovus. Kokį sveiko proto žmogų galėjo įtikinti versija, esą vyskupai prisidėjo prie kun. Ričardo Mikutavičiaus dingimo? Arba išgašdinti užuominos apie „visa valdančius ir bauginančius hierarchus-inkvizitorius“, primenančios nykiausias chruščiovinio ateizmo insinuacijas?

Žiniasklaidoje mažtant paveikių akibrokštų ir įsivyraujant priekabių monotonijai, Bažnyčia ėmė plačiau reikštis viešumoje su alternatyviomis visuomenę dominančių įvykių ar reiškinių interpretacijomis. Vyskupai greičiau ir griežčiau reagavo į akivaizdžiai klaidinančias spaudos publikacijas bei TV laidas. Antai arkiv. Sigitas Tamkevičius išplatino pareiškimus dėl minėto „Krantą“ bei kelių nekorektiškų „Valstiečių laikraščio“ straipsnių religine tematika. Įkyriai domėjęsi Bažnyčios pinigais, žurnalistai aptilo it netekę amo, kai Kauno arkivyskupijos kurija paskelbė metų finansinę apyskaitą⁹. Na, o Pasaulinės visuomenės bendravimo priemonių dienos proga gegužį Kauno metropolito surengta diskusija su žurnalistais atskleidė keletą paprastų dalykų. Pirmą, žiniasklaidos tigras drąsūs ir akiplėšiškai tik už savo redakcijos sienų, tuo tarpu gerokai „subliūškta“, kai tenka dalyvauti lygiame dialoge ir dalytis argumentais, užuot žarsčius nuogirdas. Antra, ne

vienas gražiai pakalbintas žurnalistas linkęs atidžiau ir nuosaikiau pažvelgti į religinį gyvenimą, tačiau tai neužkirs kelio užsakytomis, nupirktoms publikacijoms prieš Bažnyčią, ir jų vargiai mažės.

Nuo šiol nestokos tiesioginių įrodymų, kad katalikai tiesia ranką net ir kirtusiai per vieną skruostą žiniasklaidai. Tai liudija tiek minėta diskusija, tiek nuo 1998 m. sausio pradėjusi veikti Kauno arkivyskupijos spaudos tarnyba, tiek arkiv. Tamkevičiaus inicijuoto „Kronikos fondo“ pažadėtos dvi metinės premijos žurnalistams už publikacijas evangelizacijos bei dvasinio atsinaujinimo temomis. Taikli idėja buvo skirti žiniasklaidai vieną Šilinių dieną. Net ir tie žurnalistai, kurie vyko į Šiluvą su mintimi prie ko nors prisikabinti, liko nuginkluoti dvasininkų komentaro: mes nemokysime ir nekritikuosime, susirinkome ir pakvietėme tikinčiuosius *pasimelsti*, idant jums geriau sektųsi, idant jūsų darbas skleistų teisybę ir šviesą. Jau dešimt metų, kaip Lietuvos Bažnyčia nuolat turi malonių ir ne visai smagių reikalų su nauja, posovietine spaudos, radijo, TV paderme. Taigi pats laikas už tokius nė žingsnio neatstojančius šios žemės bendrakeleivius poterį sukalbėti.

Padėkōs bei vilties maldos, o ne kritiniai mąstymai ar istorinės įžvalgos lydėjo ir pirmuosius istorija dvelkiančius Bažnyčios atsigavimo jubiliejus – Vilniaus arkikatedros grąžinimo, naujos miesto parapijos (pal. Jurgio Matulaičio Vilniuje) įsteigimo metines. Laisvėjimo dešimtmetį simboliškai užbaigė arkiv. Juozapo Skvirecko bei arkiv. Julijono Steponavičiaus palaikų perlaidojimai. Tiek pat metų prireikė ir dar vienam didelės dvasinės svarbos aktui. 1988-aisiais pradėti leisti masiniai Naujojo Testamento tiražai, ir Evangelija tapo lengvai prieinama kiekvienam. O pasilypėję ant dešimtmečio kalvos, išvydome ilgai žadėtą visą Šventąjį Raštą.

ω.

1998-uosius Apaštalu Sostas paskelbė Šventosios Dvasios metais. Galime paminėti, kokiais būdais mėginta į Ją atkreipti visų akis. „Gyvieji akmenys“ buvo aktyvūs. Drąsiai pridursime – kaip visada. Jų rengiamos atsinaujinimo dienos ir ypač Vilniuje, Šiauliuose, Kaune vykusi – ne, praūžusi – konferen-

⁹ Plačiau žr. Subačius P. *Dešimtinės skatikai*// Naujasis Židinys-Aidai. – 1998. – Nr. 3. – P. 169–171.

cija „Ką Dvasia kalba Bažnyčiai“ bylojo minioms. Per ir apie Sekmines būta naująja evangelizacija alsuojančių renginių jaunimui, moksleivijai vyskupijų centruose ir net parapijose, pvz., Alytuje. Dar reikia apgalvoti, patikrinti pirmą išpūdį: mažiau akcentuotos charizminės šlovinimo formos, išskirtinės malonės, pvz., išgydymas, ir ramiau, brandžiau mąstyta apie *nepaliaujamą, kasdienį* Šventosios Dva-

sios veikimą. Apie gaivą, kurią Ji teikia, it paprastas šaltinio vanduo. Nesiryžtame tiesmukai klausti, ar ganėtinai ramus vidinio Bažnyčios gyvenimo tvarkymasis, neskubri Jubiliejaus išvakarių ruoš buvo Šventosios Dvasios dovana Lietuvos tikintiesiems. *Savo aiškia vaga* tekančio gyvenimo dovana. Tačiau – koks Viešpats maloningas, jeigu taip.

ĮSTRIGUSIŲ UŽMOJŲ METAI

1998 m. Lietuvos politikos apžvalga

JURGA BRAZAITYTĖ

Baigėsi 1998 metai. Dar vieneri, eiliniai, ne jubiliejiniai ir net ne tūkstantmečio išvakariniai. Gyvenimas buvo kupinas įvykių ir darbų, tačiau nė vienas jų neužgožė kitų savo kokia nors ypatinga lemiama reikšme. Problemų sprendimų buvo ieškoma tada, kai jos iškildavo. Politikos verpetai susisukdavo tai šen, tai ten, be aiškios krypties, nelygu kuri srovė tuo metu mušė stipriau. Strateginio, į ateitį nukreipto mąstymo stoka gal ir buvo skiriamasis šių metų bruožas.

GERIEJI ŽMONĖS

Po Lietuvos ūkiui sėkmingų 1997 metų dar prieš pusmetį ekonomistų ir valdininkų skaičiavimuose vyravo pakilimo euforija. Deja, prasidėjusi krizė Rusijoje privertė peržiūrėti metų pabaigos rezultatus ir kitų metų viltis. Dar negalutiniais Statistikos departamento duomenimis, Lietuvos bendrasis vidaus produktas (BVP) 1998 m. išaugo 4,5% vietoj prognozuotų 6%. Sulėtėjus ūkio raidai, pradėta atidžiau ir žymiai kritiškiau žvelgti į Vyriausybės ekonominę politiką. Ir tai nenuostabu. Kai viskas sekasi, pateisinami ir abejotini veiksmai, o kai prasideda bėdos, būtinai kas nors turi būti kaltas. Kad viskuo kalta valdžia, nesunku įsitikinti iš bet kurios „žmogų iš gatvės“ kalbinančios televizijos ar radijo laidos. „Žmonės skursta, badauja, o valdžia...“, – pagrindinis tokių pokalbių leitmotyvas. Kritikuoti lengva, ypač lyginant su idealiu laisvos (ar bent jau vakarietiškos) rinkos paveikslu. Bet jei prisiminsime LDDP valdymo laikus, įvertinsime kai-

riosios opozicijos siūlymus arba pasidairysime į kaimynus, tai sutiksime, kad Gedimino Vagnoriaus vyriausybė nėra tarp blogiausiųjų. Visgi apmaudu, kad, praėjus jau aštuoneriems laisvo gyvenimo metams, piliečiai linkę smerkti valdžią už visas pasaulio nuodėmes. Asmenine atsakomybe ir iniciatyva kuriamas gyvenimas dar netapo pripažinta vertybe. Štai neseniai radijo laidoje apie dvasines vertybes teko išgirsti, kaip vaikai atsakė į klausimą, ar gali neturtingas žmogus praturtėti: „Gal jam pasiseks išlošti loterijoje.“ Tokiu štai būdu, o ne savo talentu ir darbu viliasi praturtėti bręstanti karta.

Regimai išblėso valdžios pasiryžimas grąžinti žmonėms viltį, nors jo pakanka konservatorių suvažiavimo tribūnoje. Tuo tarpu šiokiadieniais valdžios kalbose vis daugiau globėjiskų, visažinių gaidelių. Kadencijos pradžioje buvusi energinga, netgi agresyvi laikysena palaiapsniui suapvalėjo ir apaugo biurokratiniais voratinkliais. Pamenu, dar LDDP valdymo laikais kažkas kalbėjo, kad biurokratija – ne siena, todėl jos ir neįmanoma pramušti. Ji kaip vata, į kurią įsivelia visos idėjos ir programos. Ne planai, strategijos ar vizijos nukreipia valdymo struktūrų žingsnius, o inertiški valdymo struktūrų žingsniai nulemia judėjimo kryptį į vieną ar kitą pusę.

Dar pernai metais išryškėjo tendencija mokėti geras algas aukščiausiems valstybės pareigūnams, taip kuriant kiekvienai valdžiai lojalų (!) ir kompetingą (?) valdininkų korpusą. Šiomet ryškėja jos padariniai. Geros algos korupcijos nepanaikino, tik užtraukė valdžios akis pasitenkinimo gerėjančiu gyvenimu valkčiu. Atotrūkis nuo eilinių piliečių ar netgi tų pačių valdymo struktūrų eilinių tarnautojų reikalų ministerijos Tarptautinių organizacijų skyriaus antroji sekretorė.

JURGA BRAZAITYTĖ (apie ją žr. Naujasis Židinys-Aidai. – 1996. – Nr. 1/2. – P. 44) nuo 1996 m. – Lietuvos respublikos Užsienio

jų padidėjo dešimteriopai. Jau atsiranda tekstų, kuriuose šie žmonės regis nebesusigauja, kas vyksta gyvenimo kasdienybėje.

Įprasta, kad svarbiems klausimams spręsti sukuriamos dosniai finansuojamos komisijos, specialūs fondai. Pritrūkus politinės valios, jų veikla ištįsta mėnesių mėnesiais ir neneša lauktų vaisių. Pavyzdžiui, net 100 tūkst. litų buvo skirta ūkio viceministro Bartulio vadovaujama Biurokratinių verslo suvaržymų naikinimo komisijai. Deja, kiek teko girdėti, ilgai svarstyti jos siūlymai tebuvo atidėti tolesniems svarstymams. Panašus likimas ištiko ir Nepriklausomą smulkaus ir vidutinio verslo komisiją, turėjusią rasti bendrą kalbą su turgaus prekyautojais. Kitu atveju, kai valios pakanka, nusprendžiama greitai, deja, labai dažnai iš anksto neįspėjus, nesuderinus su tomis visuomenės grupėmis, kurių atžvilgiu sprendimai bus taikomi. Todėl pernai matėme ne vieną trukšmingą protestuotojų būrį. „Lietuva – ne vyriausybės dvaras, jos piliečiai – ne baudžiauninkai“, – skelbė vienas plakatas protesto mitinge prieš vietinių telefono pokalbių apmokestinimą. Garsiausiai šaukiantys ar arčiau prieinančios „išmušdavo“ sau išimtis ar kompensacijas: diferencijuoti tarifai už pokalbius telefonu, pažadėtos kompensacijos žemdirbiams ir žvejams dėl padidinto akcizo dyzeliniam kurui, vienintelė PVM lengvata, palikta laikraštiniam popieriui bei leidybai. Interesų grupės ne tik gaudavo lengvatų, bet ir užsitikrindavo specialiai sau palankius sprendimus Vyriausybėje. Jau tapo įprasta priimti konkrečiam atvejui ar netgi įmonei reikalingą įstatymą. Pvz., spalio mėnesį padidinti muitai importuojamoms mineralinėms trąšoms buvo naudingi Jonavos „Achemai“. Pažeidžiant Konkurencijos tarnybos sprendimą, Vyriausybės pritaikyta išimtimi Danijos bendrovė „Danisco Sugar“ supirko visų keturių Lietuvos cukraus fabriku kontrolinius akcijų paketus.

Iš etatistinio valdžios būdo logiškai plaukė ryškiausia Vyriausybės darbo kryptis – surinkti kuo daugiau lėšų į valstybės biudžetą. Biudžetas tapo valdžios *raison d'être*. Juo jis didesnis ir pilnesnis, juo geriau dirbta. Užsimojus „žiaurioms akcijoms“, iš akių išleisti kiti ekonominės politikos tikslai, pvz.,

ūkinės iniciatyvos išlaisvinimas ir padrašinimas, iš biudžeto finansuojamų valdžios programų tikslingumas ir efektyvumas. Todėl nenuostabu, kad nesiseka pasiekti ir pirmojo tikslo. Akcizų tarifai didinami kas pusmetį, tačiau šio mokesčio surinkimas į biudžetą proporcingai mažėja, lygiai kaip proporcingai didėja akcizinių prekių kontrabanda ir nelegali prekyba. Užtuot padariusi išvada, kad tai lemia ekonominė kainų reguliavimo logika, Vyriausybė griebėsi dar griežčiau viską reguliuoti. Apskritai visokių tikrintojų įdarbinta tiek (kontroliuojančių institucijų priskaičiuojama virš 80), kad, ko gero, jie pravalgo visas surinktas papildomas biudžeto pajamas, ką ir kalbėti apie kyšius.

Iš mirties taško išjudėjo stambių objektų privatizavimas. Sėkmingai pardavus „Telekomą“ ir kitus objektus, sukaupia pinigų nuvertėjusių indėlių grąžinimui. Iki spalio 1 d. privatizavimo fondas surinko 2 mlrd. 293,4 mln. litų; iš jų du trečdaliai skiriami indėliams kompensuoti, o trečdalį savo nuožiūra skirsto Vyriausybė. Beje, tai ne vienintelės Vyriausybės diskretiškumui patikėtos sumos. Per įvairius nebiudžetinius fondus ir nepaprastą išlaidas Vyriausybė skirsto apie 7 mlrd. arba 40% nacionalinio biudžeto. Valdžių atsvaros teorija rekomenduoja, kad vykdomosios valdžios finansinę veiklą prižiūrėtų tautos išrinkti atstovai. Šiandien jau ir patys konservatoriai pripažįsta, kad Seimas nesugebėjo tapti geru Vyriausybės prievaizdu.

Tenka tik apgailėti, kad gražūs ir teisingi konservatorių principai bei programos stipriai klimpsta paternalizmo ir etatizmo pasaulėvaizduose, vieniems savuose tiek valdžiai, tiek visuomenei. Galima tik spėlioti, kodėl. Gal kad subyrėjo rinkimus laimėjusi politikų komanda, o ją pakeitė administratoriai? Gal politinei valiai spinduliuojant tik iš vieno centro, viskas stovi vietoje, kol toks spindulys nepraskverbia iki kiekvienos detalės? Gal paprasčiausiai trūksta kritinės savirefleksijos? O gal tikrai esame pasmerkti laukti dykumoje, kol praeis tie keturiasdešimt metų?

Vyriausybės nuostatas ir veiksmus, žinoma, lemia jos sudėtis. Ir pernai Gedimino Vagnoriaus akcijos kilo. Jo pozicijų nepaveikė nė naujai išrinktas Prezi-

dentas, kuriam pradėjus eiti pareigas, Vyriausybė gražino įgaliojimus. Nieku virto rinkimuose skambėję svarstymai apie kitą premjero kandidatūrą. Nieko nepėšė Adamkų iškėlusį Centro sąjungą, netgi atvirksčiai, sujungus centristų vadovaujamas Aplinkos apsaugos ir Statybos ir urbanistikos ministerijas, jiems liko tik vienas portfelis. Kovo 25 d. patvirtintoje atnaujintoje Vyriausybėje buvo ir daugiau pakeitimų: vietoj nemėgstamo Juozo Galdiko sveikatos apsaugos ministru tapo buvęs LDDP Vyriausybės premjeras Mindaugas Stankevičius; Žemės ūkio ministro poste Vytautą Knašį pakeitė nepartinis Edvardas Makelis; Rimantas Pleikys neteko ministro posto Ryšių ir informatikos ministeriją prijungus prie Susisiekimo ministerijos. Prezidentas atsisakė tvirtinti premjero pateiktas Europos reikalų ministrės Laimos Andrikienės bei Švietimo ir mokslo ministro Zigmo Zinkevičiaus kandidatūras. Prasidėjus nesutarimams su krikdemais dėl Europos reikalų ministerijos reikalingumo, balandį konservatoriai Švietimo ir mokslo ministro portfelį pasiūlė Kornelijui Plateliui. Gegužę su trenksmu iš Vidaus reikalų ministro posto išlėkė Vidmantas Žiemelis, jį pakeitė Stasys Šedbaras. Paskutinis lapkritį atsišlydino Susisiekimo ministras Algis Žvaliauskas, jį pakeitė konservatorius Rimantas Didžiokas. Tikriausiai čia ne pabaiga. Opozicijos rengiamų interpelacijų darbotvarkėje – ūkio ministras Vincas Babilius, finansų ministras Algirdas Šemeta, kultūros ministras Saulius Šaltenis.

Visos šios permainos galėtų reikšti keletą dalykų. Pirmiausia – premjero lankstumą ir gebėjimą keisti žmones, pasikeitus aplinkybėms. Vagnorius kaip Didžioji Britanija neturi amžinų draugų ir priešų, tik amžinus interesus. Juk Pleikio („Telekomo“ mokesčiai), Galdiko (sveikatos apsaugos reforma), Andrikienės (Europos laikas) siūlymai, gerokai nulėmę jų likimą, buvo ne vienasmenės iniciatyvos, o Vyriausybės patvirtinti sprendimai. Šie atleidimai daugeliu atveju buvo duoklė, net aukojimas visuomenės, tiksliau – žiniasklaidos nuomonei, o dar tiksliau – už žiniasklaidos slypintiems interesams. Sustiprėjo Premjero savarankiškumas konservatorių politinės tarybos atžvilgiu (nebuvo sude-

rintas Stankevičiaus skyrimas, Žiemelio atleidimas ir kt.). Koalicinė vyriausybė virto partinių ir nepartinių bloku. Visgi politikų pakeitimas „specialistais“ (iš 14 ministrų tik 6 konservatoriai) gali turėti ir neblogų pasekmių – jis leis labiau atskirti įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžias ir skatins Seimo daugumą atidžiau kontroliuoti Vyriausybės veiklą. Pačiam Seimui tai būtinas žingsnis, siekiant bent kiek susigražinti smunkantį autoritetą.

SUKINIAI LAIKE

Nuo kovo 29 dienos Vyriausybės nutarimu visi Lietuvos gyventojai turėjo pakeisti įprastą savo gyvenimo ritmą – valanda anksčiau keltis ir valanda anksčiau gultis. Tai nebuvo įprastas laikrodžio rodyklių pasukimas, įvedus vasaros laiką. Buvo pa-

Vytautas Landsbergis ir Saulius Šaltenis sningant. 1998. Henriko Gaičevskio nuotrauka

suktos ne rodyklės, o darbotvarkė. Tai pavadinta pirmąja Europos laiko juosta – kelti ir gulti kartu su Briuseliu. Pats keisčiausias ir beprasmiškiausias šių metų valdžios sprendimas. Jo pasekmės – nuolatinis miego trūkumas (kas gi eis gulti pusę vienuolikos!) ir nepatogumai dėl anksti baigiančio važinėti visuomeninio transporto. O užsimota buvo nei daug, nei mažai – integruotis į Europos Sąjungą. Pakeista laiko juosta taip ir liko vieninteliu, anekdotiniu, užtat apčiuopiamu integracijos pėdsaku.

Vyriausybės užsibrėžta integracinė kryptis stokojo strateginio sutelktumo. Prieš metus paskelbta linija – „padaryti daugiau negu iš mūsų reikalaujama“ metų pabaigoje virto „derybų pradžia ne bet kokia kaina“. Ryztas užleido vietą išlygoms. Priežasčių gali būti ne viena. Pradėkime nuomone, kad įstatymų derinimas prie ES teisės normų naudingas tik patiems derintojams kaip gerai apmokamo darbo ir užsienio komandiruočių šaltinis. Dar sakoma, kad nevalia akiai vadovautis ES direktyvomis, nes galima pakenkti Lietuvos ūkio interesams. Ši iš esmės teisinga nuostata nesunkiai gali virsti svarbių sprendimų vilkinimo pretekstu, juolab kad ir visuomenės euroentuziazmas yra gerokai priblėšęs. Sumaišties galėjo įnešti ir konkurencija tarp Užsienio reikalų ir Europos reikalų ministerijų. Europos reikalų ministrė kovą pralaimėjo. Tačiau URM galėjo švęsti tik Pyro pergalę. Ambasadoriaus Petro Auštrevičiaus vadovaujamas birželio 30 d. įsteigtas Europos komitetas, nors ir žemesniu statusu, perėmė Europos reikalų ministerijos funkcijas, finansus ir darbuotojus. Tuo tarpu URM per visus metus taip ir neapsisprendė, ką čia paskyrus Europos integracijos departamento direktoriumi.

Pati integracija regis vyko „darbo tvarka“. Įvairių ministerijų kabinetuose rengiami nauji teisės aktai buvo lyginami ir derinami su galiojančiais ES įstatymais, juos dar sykį peržiūrėdavo dr. Vilenas Vadapalo vadovaujamas Europos teisės biuras. Seime priimtą įstatymą pagal savo finansines ir administracines išgales imdavosi įgyvendinti atsakingos institucijos ir raportuodavo Europos komitetui, o šis savo ruožtu rengė ataskaitą Europos Komisijai. Viskas be galo proziška, techniška ir kasdieniška. Visgi nepavy-

ko išsisukti nuo Europos Komisijos priekaištų: nėra vidutinės trukmės ekonomikos programos, energetikos raidos strategijos, nepakanka naujiems įstatymams įgyvendinti skiriamų administravimo pajėgų.

Pelnytai priekaištauta ar ne, bet Europos Sąjungos viršūnių susitikimas Vienoje gruodžio 11–12 d. nepasiūlė nė vienai naujai valstybei prisijungti prie pirmosios deryboms pakviestų kandidačių grupės. Jau pripratusi prie žodelio „dar ne“ Lietuvos vadovybė didelio susijaudinimo viešai neparodė, bet kitus ir save paragino dirbti, dirbti.

Be Lietuvos ekonominio pasirengimo narystei analizės, 1998 m. lapkričio 4 d. paskelbtoje Europos Komisijos išvadose rasime teiginį, kad skiriasi Lietuvos ir ES nuostatos kai kuriais Bendros užsienio ir saugumo politikos (BUSP) klausimais, konkrečiai – Baltarusijos klausimu. Vasarą Baltarusijos prezidentas Aleksandras Lukašenka nusprendė jėga iškraustyti užsienio valstybių ambasadorius iš jų rezidencijų „Drozdy“ komplekse. Protestuodamos prieš Diplomatinį santykių konvencijos pažeidimą, visos ES valstybės ir JAV atšaukė savo ambasadorius iš Baltarusijos. Lietuva pasirinko švelnesnį – ambasadoriaus atostogų variantą. Ir anksčiau Lietuva nesilaikė neformalaus ES susitarimo oficialiai nebendrauti su aukščiausiais Baltarusijos valdžios pareigūnais, tokiu būdu nepripažįstant Lukašenkos režimo teisėtumo. Ko vertas vien Lukašenkos apsilankymas Vilniaus „prezidentų“ konferencijoje 1997 m. rudenį! Žinoma, Baltarusija yra artima Lietuvos kaimynė, santykius su kuria įtakoja svarbūs prekybiniai ryšiai, nesumokėtos skolos už Ignalinos AE tiekiamą elektros energiją, nepasirašyta readmisijos sutartis, nebaigta demarkuoti siena. Todėl dvišaliai santykiai turi plaukti iš Lietuvos, o ne ES sumetimų. Bet jeigu nemeluoja pikti liežuviai, kad ūkio ministras dažniau sprendžia reikalus su Minsku, negu su Briuseliu, tai verta susimąstyti. Pabrėžiamas Lietuvos noras „neizoliuoti Baltarusijos“ ar skubiai suteikta humanitarinė pagalba Karaliaučiaus sričiai, be aktyvios ir savarankiškos užsienio politikos bruožų, turi ir abejotiną paternalizmo prieskonį, kurį mūsų kaimynai gerai jaučia ir dėl to nepasijunta laimingesni.

Demonstruodama savarankišką politiką ten, kur

ES laikėsi vieningos nuomonės, Lietuva savarankiškai sprendė ir ten, kur tokios vienybės nebuvo. ES valstybės nesutarė, kaip vertinti JAV rugpjūčio mėn. karinius oro smūgius prieš objektus Sudane ir Afganistane, o metų pabaigoje – Irako bombardavimą. Vilnius skubiai pritarė šiems veiksams. Įgyvendinama 1998 m. sausio 16 d. pasirašyta Amerikos ir Baltijos šalių partnerystės chartija?

Rytų Europoje laikas juda į kitą pusę. Štai Rusijos Užsienio reikalų viceministras Aleksandras Avdejevas metų pradžioje pateikė Valstybės Dūmai savotišką 1940 m. įvykių interpretaciją. Pasirodo, SSRS neokupavo ir neaneksavo Baltijos valstybių: kariuomenė buvo pasiūsta, vadovaujantis tarpvyriausybiniams susitarimams, o tų šalių parlamentai oficialiai pasiprašė priimami į Sovietų Sąjungą. Netrukus Rusijos parlamentarų kalbose ir Europos Tarybai teikiamuose raštuose, be įprasto susirūpinimo „tėvynainių“ socialinėmis garantijomis, rusų kalbos sferos siaurėjimu, mažėjančiu rusų mokyklų skaičiumi, atsirado naujų priekaištų. Juos vainikavo 1999 m. sausio 13 d. Rusijos Valstybės Dūmos kreipimasis į Europos Tarybos, Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacijos Parlamentines Asamblėjas bei Europos Parlamentą, kuriame prašoma pasiūsti stebėtojus į Lietuvą surinkti faktų apie politinius teismo procesus.

Naujųjų priekaištų esmė – nepripažinti 1940 m. okupacijos fakto ir iš to išplaukiančių teisinių padarinių. Priekaištaujama, kad vis dažniau 1940–1991 m. laikotarpis vadinamas sovietine okupacija, todėl kuriamas precedentas patraukti atsakomybėn tuo laikotarpiu Lietuvos valstybinėse ir visuomeninėse organizacijose dirbusius asmenis. Teigiama, kad teismai vis dažniau patraukia atsakomybėn „buvusius kariškius, antihitlerinės koalicijos dalyvius, dalyvavusius kovoje prieš fašistinę agentūrą, paliktą Lietuvoje, pasitraukus hitlerinei kariuomenei“. Susirūpinta, kad daugelis teisiamųjų yra virš 70 m. amžiaus, tad ilgesnis įkalinimo nuosprendis faktiškai reiškia įkalinimą iki gyvos galvos. Nuogaustaujama, kad Lietuvos Respublikos vadovybėje stiprėja represinės tendencijos, o teismai naudojami kaip susidorojimo su kitaminčiais įrankiai. Politinius teis-

mo procesus tariamai patiriančių asmenų sąrašė – 17 pavardžių: Sausio 13-osios, autonomininkų bylų „herojai“, už nekaltų žmonių žudynes nuteisti buvę sribai, Valerijus Ivanovas bei (*sic!*) Seimo narys Audrius Butkevičius.

Parlamentų demaršai užsienio politikoje neturi didesnio svorio, pavyzdžiui, ta pati Rusijos Dūma gruodžio 18 d. kreipėsi ir į liūdnei pagarsėjusią panelę Lewinsky, kad ši pasinaudotų savo įtaka JAV Prezidentui ir nutrauktų kraujo praliejimą Irake. Susirūpinti verta dėl to, kad parlamentarų pėdomis tykina ir Rusijos diplomatija (gruodžio 22 d. šios šalies ambasadorius perdavė URM analogiškas pretenzijas), žvalgydama galimybes žmogaus teisių gynimo pretekstu kištis į Lietuvos vidaus reikalus ir, lyg tarp kitko, propaguoti sovietinę istorijos sampratą. Galima prognozuoti, kad pradėjus praktiškai taikyti įstatymą dėl buvusių KGB darbuotojų darbinės veiklos, tokių skundų, protestų ir sovietinės okupacijos fakto paneigimų tik daugės. Pavydėtinas valstybės tęstinumas.

KOKIOS SPALVOS TEMIDĖS AKYS?

Rusija sunerimo ne veltui. Aštuntais nepriklausomybės metais pagaliau pradėtos teisme nagrinėti nusikaltimų prieš valstybę bylos. Pirmą kartą buvo teisti sribai, prasidėjo teismo procesai Sausio 13-osios, Vilniaus ir Šalčininkų rajonų autonomijos bylose. Politškai dar sykį įvertinus 1940–1990 m. vykdytą sovietinę okupaciją, įstatymu apribota darbo veikla, kuria negali užsiimti buvę kadriniai KGB darbuotojai. Netrūko vadinamųjų rezonansinių bylų. Pirmą kartą už kriminalinį nusikaltimą nuteistas Seimo narys. Pagaliau paskelbtas nuosprendis ketverius metus iki teismo kalėjusio verslininko Stašaičio byloje. Virė aistros dėl žydų genocidu kaltinamų Aleksandro Lileikio ir Kazio Gimžausko.

Ko jau ko, o aistrų Temidės valdose buvo užtekstinai. Visuomenės pasipiktinimą sukeldavo tai išaiškinti kyšininkai muitininkai, teisėjai ir gydytojai, tai iš teismo salės paleidžiami žinomi banditai. Padidėjęs visuomenės dėmesys teisėsaugai aiškiai liu-

dija, kad visuomenėje jau stiprėja teisiniai santykiai, tačiau teisinė sistema yra silpna ir nebeatitinka išaugusių reikalavimų: trūksta teisėjų, nepriimti nauji kodeksai, kaltinimo ir gynybos paritetas negarantuotas, laiku neatlyginama valstybės paskirtiems gynežams, liudinininkai bijo duoti parodymus, baudžiamasis procesas sudaro palankias sąlygas vilkinti bylas. Ką ten sudėtingos bylos, jeigu net aiškus aiškutėlis Arūno Valinsko nevykęs pokštas (jis iškvietė išminuotojus į vestuvių pokylį, tokiu būdu tikėdamasis greičiau surasti pagrobtą nuotaką) buvo rimtu veidu paverstas teisine problema ir svarstomas keletą mėnesių, linksminant tautą ir suteikiant progą teisiamajam pelnytis populiarumo. Stengdamiesi balansuoti tarp įstatymų, žiniasklaidos, politikų ir reketininkų, teisėjai, kaip taikliai pastebėjo Kęstutis Girnius, teisia nusikaltimą, o ne žmogų, paiso tik įstatymo raidės, o ne sveiko proto.

Nesibaigia teisėsaugos institucijų reformos, keičiami vadovai, kuriamos vis naujos, vis patikimesnės, bet tarpusavyje konkuruojančios struktūros. Jų sėkmes (Vilniuje išaiškinta ir sulaikyta beprecedentinė žudikų gauja) užtemdydavo nesėkmės (rugpjūtį be pėdsakų dingo kunigas Ričardas Mikutavičius ir jo meno kūrinų kolekcija). O nusikaltimų praėjusiais metais daugėjo ir toliau.

Šiame kontekste mirties bausmės atsisakymas – itin drąsus, netgi drastiškas žingsnis. Nuo 1998 m. gruodžio 31 d. mirties bausmė Lietuvoje panaikinta. Prisibijodami visuomenės reakcijos, politikai šio žygio garbę perleido Konstituciniam teismui, pateikdami jam atitinkamą paklausimą. Tai ne vienintelis atvejis, kai Konstitucinis teismas sprendė sudėtingus politinius klausimus. Jo sprendimai (sausio 10 d. ir gruodžio 17 d.) nustatė tvarką, kaip Vyriausybė turi grąžinti įgaliojimus naujai išrinktam Respublikos Prezidentui, kokių būdu ir kuriais atvejais jie turi būti atnaujinami. Tokiu būdu Konstitucinis teismas buvo pasitelktas ne tik prižiūrėti teisės aktų atitikimą Konstitucijai, bet ir dalyvauti teisės kūryboje, būti arbitru valstybinių institucijų ginčuose dėl kompetencijos. Konstitucinio Teismo reikšmės ir autoriteto augimas galbūt irgi yra vienas teisinės valstybės stiprėjimo ženklų.

METŲ ŽMOGUS

Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus visiems pateikė staigmenų. Sausio 4 d. tik per plauką išrinktas valstybės vadovu (964 095 (50,31%) balsai prieš 952 341 (49,69%) balsą), metams baigiantis, populiarumu aplenkė visas be išimties Lietuvos asmenybes ir institucijas. Elegantiška pirmoji Lietuvos pora vieną po kito pelnė įvairių „pačių pačiausių“ pripažinimo ženklų. Kas lemia tokią politikos naujoko sėkmę?

Pirmiausia krenta į akis tai, kad ir Brazauskas, ir Adamkus, nepaisant jų skirtingos praeities, patirties ir įsitikinimų, sumušė visus populiarumo rekordus. Galima įtarti, kad pati pareigybė yra pasmerkta populiarumui. Iškilęs virš „siaurų partinių interesų“ Prezidentas tarsi kalba tautos balsu. O jo rankos švarios pagal apibrėžimą – svarbiausius sprendimus priima ir pinigus skirsto kiti. Kita vertus, negalima atmesti asmenybės patrauklumo. Valdas Adamkus

Prezidentas Valdas Adamkus, Raimundas Mieželis ir Alma Adamkienė. 1998. Henriko Gaičevskio nuotrauka

yra padorus žmogus, o Lietuvoje tai jau daug. Daugelį metų praleidęs Amerikoje, jis pasižymi korektišku bendravimo laisvumu, itin retai būdingu stauga „į ponus“ išėjusiai vadinamajai Lietuvos aukštumenei. „Žavesys yra natūralus jausmų laisvumas,

kaip gracija – natūralus laisvumas judesių“, – yra sakęs André Maurois. Smetoninės Lietuvos inteligentams būdingo žavesio kupina ir prezidentienė Alma Adamkienė. Vienodai laisvai jie abu bendrauja ir su pirmaisiais kitų valstybių asmenimis, ir su likimo nuskriaustais vaikais, labdaringa veikla duodami orumo pamokas naujiesiems lietuviams.

Be to, Adamkus – aktyvus, budrus, atidus žmogus. Jis klausosi, reaguoja, stengiasi visur dalyvauti, išlaviruoti tarp politinių jėgų, nė prie vienos nepriširdamas, nė su viena nesugadindamas santykių. Jis turi gana tvirtas nuostatas sovietinės praeities, demokratijos ir rinkos klausimais. Nesutrinka užsienyje, kur jį mielai ir dėmesingai sutinka ir pirmieji asmenys, ir žiniasklaida. Konstitucijos numatytais būdais (įstatymų gražinimas Seimui, įstatymų leidybos iniciatyvos, kandidatūrų siūlymas ir pareigūnų tvirtinimas, įvairūs kontrolės būdai – pasitarimai, apsilankymai valdžios įstaigose, prašymai pasiaiškinti ir kt.) Prezidentas stengiasi aktyviai dalyvauti vidaus politikos arenoje.

Toks aktyvumas nelabai parankus valdančiajai daugumai, kuri turi savų įsivaizdavimų, kaip turėtų būti tvarkoma užsienio politika ir vidaus reikalai. Visgi susiklostė neblogi asmeniniai santykiai tarp pirmųjų valstybės asmenų: geranoriški, konstruktyvūs su Premjeru, santūresni – su Seimo Pirmininku. Metų pabaigoje mandagų pakantumą pakeitė apsišaudymas aštriomis replikomis dėl Prezidento patarėjų kompetencijos, teikiamų įstatymų pataisų, į valstybės postus skiriamų personalijų. Įdomu, kad beįsiliepsnojančių konfliktą dėl Kęstučio Lapinsko kandidatūros į Valstybės kontrolieriaus postą užglostė iš atostogų grįžęs Premjeras. Jis ėmėsi tarpininkauti Prezidento ir Seimo daugumos santykiams, tarsi perimdamas Prezidentui būdingą tarpininko, taikintojo ir krizės valdytojo rolę.

Vis dėlto dar sunku susidaryti tikrą įspūdį, kas yra Adamkus ir kokie santykiai jį sieja su Seimu ir Vyriausybe. Mat rūpestingai kuriamam paveikslui trūksta natūralumo. Iš Prezidento skaitomų tekstų retorikos analitikai disertacijų neparašys. Skirtingai nuo stiliaus ir prasmės subtilybėmis žaižaruojančios Landsbergio iškalbos, išsiduodančiu paprastumu

paperkančios Brazausko kalbėsenos, Adamkaus tekstai greičiau liudija jo patarėjų raiškos sėkmes ar nesėkmes. Paveikslą tapo visa karaliaus kariuona, per atstovę spaudai ar „gerai informuotus šaltinius“ pateikianti Prezidento nuomonę vienu ar kitu klausimu, pranešanti, apie ką diskutuota rūmuose Daukanto aikštėje. Rūmų svita ganėtinai marga. Čia ir Brazausko palikimas (Andrius Meškauskas, Raimundas Dužinskas, Armanas Abramavičius), ir asmeniniai draugai iš JAV (Raimundas Mieželis, Julius Šmulkštys) ir pakviesti žmonės (Violeta Gaizauskaitė, Darius Kuolys, Albinas Januška, Elena Leontjeva, Vidmantas Staniulis). Pastaroji grupė – savo srities ryškesnybės.

Adamkaus ir jo aplinkos santykiai labai išsiskiria iš bandymų ir klaidų metodu besiformuojančios lietuviškos valdymo tradicijos. Lietuvos vadovai itin nepatiklūs, linkę visada spręsti asmeniškai. Įprasta reikalauti, kad ministras ar kitas atsakingą postą užimantis politikas būtų ir savo vadovaujamos srities žinovas, sugebėtų pats detalai vertinti dalykines subtilybes. Adamkus elgiasi kitaip: jis savo komanda labai pasitiki, patiki jai visą informaciją ir remiasi siūlomais sprendimais. Natūralu, kad kyla klausimas, ar pakankamai tvirtai jis jai vadovauja, ar netampa nuo jos priklausomas ir jos valdomas. Suprantama, Prezidento patarėjai norėtų išnaudoti padėtį savo žinioms, idėjoms ir ambicijoms realizuoti. Deja, Konstitucija Prezidento galias stipriai riboja, ir vadinamųjų „konkrečių darbų“, kuriais pasididžiuoti norėtų ir Prezidentas, ir jo komanda, sąrašas yra sąlygotas valdančiosios parlamentinės daugumos pritarimo.

Prisiminus, kokiais pertvarkos pažadais rėmėsi rinkimų kampanija, galima įsivaizduoti, kad ne viena politinė grupuotė (pirmiausia Centro sąjunga) nusivylė Prezidento galiomis. Neretai kalbama, kad Prezidentas gali tiek, kiek jam leidžia Seimas, kurio valia atmesti ar neatmesti Prezidento *veto* ar siūlomas įstatymų pataisas. Populiarumas ir apeliavimas į visuomenės nuomonę tampa pagrindiniu Prezidento įrankiu. Ir Adamkus gana meistriškai jį panaudoja, pvz., nurodydamas priimamų įstatymų trūkumus ar siūlydamas konservatoriams nepriimti-

nus kandidatus į valstybės postus. Gal Prezidento reitingas nuo to ir pakilo, tačiau ir taip visų pajaukiamas Seimas regis nenusiteikęs toliau kęsti tokių „akibroktų“ (kabutės čia dėl to, kad tai naujas politinio žargono žodelytis, korektiška „skandalo“ atmaina). Žinoma, didesnio konflikto tikriausiai nebus, nes visiems jis būtų žalingas. Tačiau įtampa tikriausiai išliks: iš dalies ji užprogramuota Konstitucijoje, iš dalies nulemta dar tik besiformuojančios tradicijos, o daugiausiai įtakos turi vis kintantis politinių jėgų išsidėstymas. Jau atsiranda abejojančių, ar ir ateityje Prezidento postas bus laikomas politinių troškimų išsipildymo vieta. Kaip ir daugelyje šalių Vakaruose, praktinės politikos svertai Lietuvoje telkiami vykdomosios valdžios rankose. Tikėtina, kad generolais trokštantys tapti politikos eiliniai savo svajas ir ambicijas nukreips į premjerystę, o Prezidento postas tebus garbingas ilgametės karjeros vainikas.

VIRŠŪNĖS IR GELMĖS

Kartais užmirštame, kaip neseniai atgavome demokratinę būtį, kaip neseniai šiandieniai lyderiai dar vaikščiojo pėsti. Ir stebimės, kaip, staiga iškilę, jie vėl sviedžiami atgal į minią. Gyvename demokratiijoje. Kartu su postu, kaip kažkada su palengvėjimu pastebėjo iš gensekų pavarytas Nikita Chruščiovas, galva nenulekia. Visgi žodis kerta neprasčiau už kirvį, net jeigu medkirčių ir nematyti. Paimkime ryškiausią pavyzdį – susidorojimą (kitaip sunku ir pavadinti) su Laima Andrikiene. Vasarį, pradėjus ruošti „Telekomo“ privatizavimui, iš kažkur į žinomų veikėjų (Terlecko, Bobelio, Buškevičiaus) rankas pakliuvo KGB agento „Marijos“ byla, neva liudijanti Andrikienės bendradarbiavimą su KGB. Kovo mėn. į susitikimą su rinkėjais Kaune atvykusios ministrės automobilis pakliuvo į agresyvių protesto piketą, per kurį vienas dalyvių parkrito ir mirė (o gal mirė ir parkrito, niekas tiksliai nustatyti negalėjo). Riebiomis antraštėmis išgarsintai istorijai papildomo pikantiškumo pridėjo pirmosios Europos laiko juostos įvedimas. Jungtinėmis žiniasklaidos, Prezi-

dento, opozicijos ir krikdemų pastangomis Europos reikalų ministerijos buvo atsisakyta. Nebeprireikė nė Andrikienės paslaugų. Netrukus triukšmas dėl „Marijos“ ir Kauno incidento nutilo, lyg jo ir nebūtų buvę. Tačiau, nepaisant to, Andrikienė ir jos vyras Vidmantas Žiemelis netrukus buvo išstumti iš vidinės partijos, o pačioje metų pabaigoje išmesti iš TS/LK apskritai.

Nors itin nepopuliari, Andrikienė buvo energinga ir principinga ministrė, kuri būtų galėjusi labai daug lemti, pvz., kad ir privatizavimo procese. Kam ji labiausiai kliudė? Istorija ir pati eksministrė nutyli. Andrikienės pralaimėjimas yra gera pamoka kitiems politikams: negalima kariauti su visais vienu metu, neturint sąjungininkų už savo partijos ribų – žiniasklaidoje, versle, koalicijos ar net opozicijos gretose. Ji pernelyg pasikloviė partijos užnugariu ten, kur pradėjo lošti visai kiti interesai ir lošėjai. Kai Vagnoriui jos buvimas pasidarė nuostolingas, partijos kolegų ar Seimo Pirmininko paramos neuztėjo. Juolab, kad pats Landsbergis turėjo atmušinėti vieną puolimą po kito. Atstatydinus Žiemelį, „Lietuvos rytas“ sukėlė tikrą isteriją, neva Vadovybės apsaugos departamento 3-asis skyrius, būdamas pavaldus tiesiogiai Seimo Pirmininkui, vykdė jo užsakymus sekti politinius veikėjus. Šis kaltinimas buvo paskanintas įvairių veikėjų pasipasakojimais „jaučiu, kad mane seka“ tema. Kaip ir kitais atvejais, neturint įrodymų, vadinamasis „sekimo skandalas“ greitai nuslopo. Bet, skirtingai negu kiti, jis nepajėgė nuskinti svarbiausios galvos. Nors Landsbergio politinis svoris po nepavykusių Prezidento rinkimų kiek sumenko, o reitingų lentelėse jis – neigiamas herojus, paskutinis TS/LK suvažiavimas vieningai patvirtino pirmininko įgaliojimus. Regis, Landsbergio populiarumas yra atvirkščiai proporcingas jo įtakai.

Apskritai tie populiarumo matavimai atskleidžia keisčiausių dalykų. Visi keikia valdžią. Tik valdžia valdžiai nelygi. Štai ketvirtoji valdžia – žiniasklaida – patikimumu varžosi su pačiu Viešpačiu Dievu. Populiarumo viršūnėje puikuojasi Prezidentas, o paskutinėje vietoje tvirtai laikosi politinės partijos. Tarp jų (pasitikėjimo mažėjimo tvarka) rikiuojasi Vyriausybė, teismai ir Seimas. Partijų, kaip kažkokių sa-

vanaudiškais tikslais besiburiančių grupuočių, išskyrimas iš visos politinės struktūros ir stebina, ir neramina. (Įprasta retorika: priviso tų partijų devynios galybės, tik riejas tarpusavyje, nepasidalija valdžios.) Tokios nuotaikos, sakoma, būdingos visai po-sovietinei erdvei. Tačiau demokratinėje visuomenėje partijos yra vienintelis būdas piliečiams aktyviai dalyvauti politikoje, atstovauti interesams ir prižiūrėti pirmuosius asmenis. Deja, partinė kultūra, kaip ir daugelis dalykų, jau atsilieka nuo išaugusių reikalavimų. Dažnai užuot kontroliavusios savo lyderius, partijos tik jiems ir tarnauja. Į tokių monopartijų gretas įsiliejo ir „nusipelniusio gyventi geriau“ sukurta Naujoji sąjunga (socialliberalai).

Vidinė konkurencija parlamentinėse partijose sukelia skausmingų įtampų, potencialūs nauji lyderiai užgožiami, politinis elitas pernelyg lėtai atsinaujina ir tobulėja. Konservatorių partija labai centralizuota, iniciatyva sukaupta Valdybos ir Politinės tarybos rankose, o neklusnieji nariai be kompromisų varomi lauk. Gegužę socialdemokratų lyderiai išstūmė frakcijos „Socialdemokratija 2000“ atstovus iš svarbesnių partinių postų. Švietimo ministro portfelį praradę krikščionys demokratai taip ir nesugebėjo apsispręsti dėl sumaištavusių frakcijos Seime narių Ignacio Uždavinio ir Petro Gražulio. Konfliktas suparalyžiavo visą LKDP partijos vadovybės veiklą. Pasekmės – pusę metų derinta nesuderinta koalicijos sutartis, katastrofiškai smunkantis reitingas, ironiškos šypsenėlės konservatorių lūpose. Tik LDDP ir Centro sąjungos gretos liko santykiškai ramios. Tačiau jų vidinės demokratijos brandumą bus galima įvertinti tik tada, kai kas nors mes iššūkį dabartiniams lyderiams.

Valdžios, ypač Seimo ir partijų, menkinimu kažkodėl ypač rūpinosi žiniasklaida. Iš dalies tai natūralu – atskleidžiami valdžios piktnaudžiavimai, privilegijos, klaidos ar kvailybė. Tačiau neretai būdavo peržengiamos kad ir laisviausiai interpretuojamos objektyvumo ribos. Pavyzdžiui, „Lietuvos žinios“ nustebino Respublikos Prezidentą žinia apie jo pavojingą ligą. O žurnalas „Veidas“ ar tik ne konkurentų užsakymu „demaskavo“ Mokesčių inspekcijos surengtą konkursą kompiuterinėms programoms kurti.

Ir nors Valstybinė etikos komisija jokių pažeidimų nerado, iki tol gerai dirbusi Mokesčių inspekcijos viršininkė pasitraukė iš tarnybos. Pasak Žurnalistų etikos inspektorius Danieliaus Mušinsko, „dėl sensacijos aukojama tiesa ir padorumas“. Žodis „skandalas“ klijuojamas visoms istorijoms. Nuo žurnalistų pasiryžimo iš kiekvienos informacijos išspausti konfliktą yra nukentėjęs ne vienas ekspertas ir komentatorius – juk neisi bylinėtis kiekvieną sykį, kai pateikta nuomonė savavališkai apibendrinama ir padaromos dramatiškos išvados.

Ketvirtajai valdžiai ne mažiau negu pirmosioms trims būdingas atsainus paternalizmas. „Skaitytojams tai neįdomu, tai per daug sudėtinga“ – toks paprastai būna atsakymas į siūlymus giliau ir išsamiau panagrinėti vieną ar kitą temą. Kitaip tariant, reikia viską paprastinti ir įdominti, be to, dar prastinti ir pataikauti nesveikam smalsumui. Pamažu visoje Lietuvos dienraščių rinkoje be skrupulų pradėta varžytis dėl bulvarinės spaudos šlovės. Neatsilieka ir televizija, kur jauni, gražūs, talentingi publicistai (ir ypač publicistės) dirbtinai pažemintais dramatiškais balsais kalba ir kalba apie skandalus.

Įdomu, kad kurį laiką žiniasklaida buvo vienintelė nekritikuojama visuomenės sritis. Politikai buvo taip įbauginti, kad net laidose apie žurnalistikos etiką neišdrįsdavo jos griežčiau įvertinti. Laimei, aštrėjanti konkurencija privertė pačius žurnalistus pamiršti cecho solidarumą ir panaršyti konkurentų nešvarių skalbinių pintinėse. Vasarą kilo „Lietuvos ryto“ ir radijo stočių savininko Huberto Grušnio konfliktas (nutilęs iškart, kai pastarasis pardavė savo turėtas LNK akcijas). Vėliau rudenį „Respublika“ ėmė nagrinėti „Lietuvos ryto“ ir jo akcininkų verslo interesus. O jau šių metų vasarį LTV laidoje „Spaudos klubas“ „Respublikos“, „Lietuvos ryto“ ir radijo stoties „M1“ atstovai atviru tekstu kaltino vienas kitą politiniu tendencingumu, savininkų užsakymų vykdymu, nesąžininga konkurencija.

Žvelgiant į prabėgusius metus, atrodo, kad pagrindinė visuomenės problema yra nesugebėjimas susikalbėti. Amžini monologai, paternalistinis san-

tykis („aš kalbėsiu, jūs paklauskite“, arba „skaitytojui tai neįdomu, tai per daug sudėtinga“), nepasitikėjimas. Prasmingas pokalbis galimas tik tada, kai pašnekovą gerbi bent tiek, kad gali atsiliepti į tai, ką jis sako, o ne į tai, ką, tavo manymu, jis norėjo pasakyti, arba norėjo pasakyti visai ne jis, o kas nors kitas. Užuot tarus „tu klysti“, sakoma „tave suklaidino“, užuot užginčijus priešinininko argumentus, ieškoma „tikrųjų motyvų“ ir „kam tai naudinga“. Negalima sakyti, kad to nereikia. Pašnekovo aiškumas, apibrėžta jo tapatybė (su visomis įtakomis ir inte-

resais) yra būtina pokalbio sąlyga. Tik atskyręs gali sutaikinti – tai vienodai tinka kalbant ir apie demokratinę valdžių pusiausvyrą, ir apie sąskaitų su praeitimi uždarymą. Svarbu neužsimiršti ir nepasilikti atskirtyje amžinai, numojus ranka į taikiniumą kaip nedėkingą, vargo nevertą užsiėmimą. Sunku išlikti budriam, sunku visada brėžti skiriamąsias linijas, dar sunkiau jas peržengti. Juoba kad, kaip taikliai nurodė Vytautas Landsbergis viename interviu, „visada yra daug galimybių lengviau būti“. Štai jums ir dilema: ar būti, ar lengviau?

HIPOKRIZIJŲ METAI

1998 m. pasaulio politikos apžvalga

EGIDIJUS VAREIKIS

Paskutinis tūkstantmečio dešimtmetis dėl suprantamų priežasčių visame pasaulyje pradėtas optimistiškai. Jo pabaiga tokia optimistiška jau neatrodo. Nors Europa tebestiprina integraciją, nors Jungtinės Valstijos tebemano, jog pasaulį galima sureguliuoti pagal priimtina totalios demokratijos modelį, optimizmas senka – vis daugėja ženklų, kad dvidešimt pirmą amžių sutiksime toli gražu ne visiškai laimingi, o neišsipildžiusių iliuzijų prieskonis palengva virsta kasdieniu skoniu.

Nors dešimtmečio pradžia buvo vertinama kaip unikalus istorijos laikotarpis, nebe pirmą kartą matome, kad tarptautinė situacija nepriklauso nuo gerų ketinimų. Turėdami realias galimybes netrukdomi kurti patikimą saugumo ir gerovės sistemą, kuriame tik deklaratyvią jos iliuziją.

1998 m. padidino nuojautą, kad tragedijų vyksmas nuo Bosnijos iki Ruandos tik stabtelėjo, Vidurio Rytų klausimai nepajudėjo toliau ritualinių ran-

kų paspaudimų, Rusija, kaip buvo, taip ir liko nedemokratiška. Ir taip toliau. Apskritai dešimt metų senumo įvykiai tebuvo permainingų iluzijų, apvainikuota „istorijos pabaigos“ viltimis. Jeigu svarstymus apie besibaigiantį amžių baigsime džiūgavimais, jog beprotybė jau praėityje, mūsų supratimas apie istorijos eigą ir Pasaulio Tvarką bus labai ribotas.

Nenorėdami pripažinti, kad istorija suka ne tokį vingį, kokį jai planavome, nenorėdami prisipažinti, kad visiškai nevaldome pasaulio, tampame melagiais ir tvirtiname, neva viskas gerai, taip ir turėjo būti, hipokritiškai „ginkluojamės“ argumentais iš sėkmingos Europos integracijos ar Vidurio Europos demokratizacijos raidos ir tiek.

Pasitelkęs Zbigniewą Brzezińskį ir jo kelių metų senumo esė „Nebevaldomas pasaulis“, galima teigti, kad po moksliška racionalumo ir pragmatizmo širma slypi nenuoseklumas ir hipokrizija. Totalitarinės doktrinos, tiesa, diskredituotos, tačiau mora-

pos radijuje. Nuo 1995 m. dėsto VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute, docentas (nuo 1997), nuo 1996 m. dėsto VDU, nuo 1997 m. – Politologijos katedros vedėjas, nuo 1997 m. – Lietuvos respublikos pasiruošimo deryboms su Europos Sąjunga dėl narystės delegacijos narys, nuo 1998 m. – Nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras.

EGIDIJUS VAREIKIS (apie jį žr. Naujasis Židinys-Aidai. – 1992. – Nr. 1. – P. 50) 1992 m. UCIP kongrese (Campos do Jordao) apdovanotas specialiu žymeniu už žurnalistinę veiklą ir demokratinę vertybių propagavimą. 1992–1993 m. stažavosi Aukštųjų tarptautinių studijų institute (Ženeva), bendradarbiavo spaudoje („Lietuvos Aidas“, „Kauno dienoje“, „Amžiuje“, „Veide“), televizijoje („Kaunas plius“, Baltijos TV, 1993–1996), Laisvosios Euro-

lės vaidmuo sumenko, ir būtent vartotojiškas etosas tampa etinių standartų pakaitalu. Ir kas gi mes – istorijos šeimininkai ar aukos? Atsakymų politologiniuose analuose nestinga. Tačiau gal galima atsakyti labai paprastai: tokie jau esame – žmonės...

I

Vos prieš keletą metų pažada, kad integruosimės į Vakarų sistemą 1996-aisiais ar 1998-aisiais, ne vienam rodėsi pernelyg tolimi, neįvertinantys Vidurio Europos tautų europietiško bei pasiryžimo kuo greičiau grįžti į savo istorinių svajonių Europą. Šiandien jau 2006-ieji ar 2008-ieji atrodo optimistiškais Europos integracijos datomis net geriausiai pasirengusioms šalims. Paskutinis Europos Sąjungos šalių vadovų susitikimas Vienoje aiškiai parodė, kad Sąjungai šiandien kur kas svarbesnės išsienėjusios savo kiemo problemos, negu plėtra į Rytus.

Kalbant politikų kalba, Europos Sąjungos plėtimas ypatingos ekonominės naudos nežada, abipusio prisitaikymo problemos akivaizdžios, o pačios

Sąjungos gebėjimas „suvirškinti“ plėtimosi padarinius sunkiai nusakomas. Vadinasi, nereikia...

Klausimas, kurio niekaip negalima apeiti ar „užglostyti“, gana paprastas: kodėl Europa, 1990-aisiais skambiai deklaravusi, jog ji dabar ir amžiams vienieta ir laisva, jog visos Europos dalys, nepriklausomai nuo geografijos ir istorijos, vienodai svarbios, ima tvirtinti priešingus dalykus? Kandidatų į Europos Sąjungą (suprask – tikrąją Europą) sąrašas gerokai trumpesnis negu sąrašas senų ir naujų žemyno valstybių, o ir „išrinktiesiems“ leidžiama suprasti, kad ne kandidatai sprendžia, kiek vertas jų europietiškas. Prieš du dešimtmečius kiekvienas norintis pabėgti iš Rytų į Vakarus būtų pasveikintas, o šiandien daroma viskas, kad tokių bėgančių nebūtų.

Kalbant solidėse politinė kalba, teigiama, kad pasikeitė prioritetai. Prieš du dešimtmečius sprendimus lėmė politinė valia ir ideologinė priešprieša, prieš dešimtmetį žadėti skatino optimizmas ir euforija, o dabar sprendimus diktuoja realizmas ir... piniginė.

Gal pasikeitė vertybės? Paliejęs Pinochetas gali būti sugautas ir nuteistas. Nuteistas ne bet kur –

Gintautas Trimakas. Škotija, Aberdinas. 1993. Fotografija

Ispanijoje, kurioje toks Fidelis Castro dažnai lankosi su privačiais vizitais ir jaučiasi saugus.

Politologai nesunkiai ras tokios situacijos paaiškinimą. Europą vienijo baimė, o Europos integracija daugiausia buvo baimės padarinys. Vidurio europiečius (nors hipokritiškai liepiama apie tai nekalbėti) į Vakarų bendriją veja dažniausiai taip pat baimės, tiksliau, nesaugumo jausmas. Išnykus šiam jausmui, pajutus aplinkos stabilumą, pasirodė, kad europietiško ir pasaulinio politikos teatro aktoriai yra labai paprasti žmonės – juos sunku priversti elgtis neracionaliai, kai gyvybei ir gerovei negrėsia joks pavojus. Argumentai, kad vadinamosios naujosios demokratijos praturtins Europą solidžiais resursais ir išlavinta pigia darbo jėga, visiškai silpni. Šiandieninė ekonomika nejuokauja didelio resursų poreikio, o pigi užsienio darbo jėga juolab nepageidautina, nes reikia saugoti ir brangią (tiesiogine prasme) savąją. Nors rinka tebėra magiškas žodis, vis labiau aiškėja, jog jos plėtimasis toli gražu ne panacėja pačių Vakarų ekonominiams problemoms spręsti.

Galima aiškiai pasakyti: istorinis šansas neišnaudotas ta prasme, kad pilvo interesai dar kartą pasirodė svarbesni už širdies dalykus. Užuoat sukūrus naują politinę aplinką, pasukta seniai pramintais keliais. O prieš dešimtmetį atrodė, kad ši kartą bus kitaip.

II

Pažvelgus atgalios, galima teigti, kad posūčio taškas, matyt, buvo 1993 metai ir šiandien jau veik kasdien minimi Kopenhagos kriterijai. Tuomet Kopenhagos viršūnių susitikimas numatė ne tik politines, bet ir savotiškas technines sąlygas, kurias turi atitikti į Europos Sąjungą kandidatuojančios šalys. Nors nestigo pažadų ir vilčių, kad Vidurio Europos šalys nebus pasirinktos *à la carte*, t. y. atsitiktinai, tačiau kaip tai padaryti, jei kiekviena vertinama griežtai pagal savo pasiekimus? Buvo žadėta, kad nebus daroma skriauda turėjusiems blogesnius diktatorius, tačiau įvyko būtent taip. Manyta, kad sunkiausia bus sukurti daugiapartinės demokratijos pagrindus, tačiau paaiškėjo, kad Vidurio Eu-

ropa, visai neturėjusi demokratijos tradicijų, ši uždavinį įveikė pakankamai greitai, duodama kartais neblogų pavyzdžių ir „senoms“ demokratijoms. Ekonomika ir teisė – tai jau ne mitinio europietiško, o laiko ir išteklių klausimas. Vadinasi, ir čia lemiamą reikšmę turi ne širdies reikalai, o piniginė.

Tad pamirškime apie europiečių tarpusavio meilę ir istorines vertybes. Racionalus mąstymas ekonomikoje ir politikoje verčia Vidurio Europos šalis stoti į Europos Sąjungą pagal schemą, kurią šiaudien galima pavadinti austriška ar švediška, t. y. pagreitinti ir prisijungti savąjį vagonėlį prie vis greičiančio Europos traukinio, pastarojo nestabdant. Europos Sąjungos nariu galima tapti tik pasiekus jos lygį visose gyvenimo srityse, vadinasi, jei politinio mąstymo konjunktūra nepasikeis, tai nebus galima niekada.

Iš pirmo žvilgsnio logiškas vertinimas pagal kiekvieno nuopelnus pateikiant vienodus kriterijus nėra tinkamas dėl visiškai skirtingo kandidatuojančių šalių charakterio. Rumunija niekadoms nebus Estija, net jeigu į šią šalį perkelsi visus estų specialistus ir liberalios ekonomikos apologetus, Lenkija negalės vykdyti reformų taip, kaip Bulgarija, nes net ir pradinės, pvz., žemės ūkio sąlygos, labai skiriasi.

1997 m. Europos Komisijos siūlymas pakviesti deryboms ir toliau nukelti pradžią su likusiomis tik supriešino kandidate, o procesą pavertė politiniu ir ekonominiu sportu. 1998 m. įvykiai ir Europos Sąjungos vingiai tik patvirtino tendenciją, jog geidžiamų naujokų nėra iš viso, o bent kiek problemiški tikrai nepageidautini.

Racionalaus mąstymo padiktuoti sprendimai duoda nelaukiamai grėsmingų padarinių: nelaukiami Vidurio europiečiai vis labiau nusivilia, priešiškus Europai kyla ne iš nežinojimo (kaip naiviai galvoja kai kurie vyriausybių pareigūnai), o dėl jaučiamos vienadienės pragmatiškos paniekos iš Briuselio. Vidurio europiečiai – tai emocingų tautų grupė, istorijos ir kultūros paveldo svarbą vertinanti mažiau pragmatiškais ir racionaliais kriterijais.

Grubi istorinė patirtis mestels puokštę pavyzdžių, jog politinį pragmatizmą sukūrė ne kas kitas,

o būti ir nebūti politiniai laimėjimai įsitikinimas, kad einama geru ir teisingu keliu. Po komunizmo žlugimo ne vienam ėmė rodytis, kad svarbiausias demokratijos rezultatas yra ne laisvė ir solidarumas, o... gerovė. Tokios pažiūros apologetų netruko ir Vakaruose, ir Rytuose. Šiandien matome, kaip sunku Briuselį įtikinti, jog į Europą einama ne dėl gardesnio kasnelio. Belieka viltis, o tokioms viltims pagrindo pakanka, kad įvyks kažkas tokio, kas visiškai nepriklauso nuo Europos Sąjungos racionalumo, kas privers priimti kandidatuojančias šalis tokias, kokios jos yra. Juk iš esmės integracija Europoje reiškia esamos įvairovės derinimą, o ne kandidatų unifikaciją.

Įsitikinimus pakeisti gali tik karas ar kitokia krizė. Šiandien vargu ar kas patikės, jog Europoje – integruotoje ar tokia tapti besiruošiančioje – jis gali kilti. Balkanai nėra išimtis. Vienas Milano Kunderos herojų įrodinėjo, kad karas Europoje nebeįmanomas antropologiškai, nes žmogus tiek prisirišo prie patogaus europietiško gyvenimo būdo, jo kūnų ir jausmus tiek užvaldė hedonizmas, kad nėra ko ir tikėtis, jog toks europietis viską mes ir eis kariauti dėl kažkokios tautinės ar religinės idėjos. Taip kalbėta prieš Balkanų krizę. Taip kalbėta prieš abu pasaulinius karus. Nepaisant racionalios logikos, pasaulis apsigvertė taip, kad žmonija buvo priversta daryti ne racionalius, o politinius, t. y. idealų padiktuosius sprendimus. Integruoti Europą reikia politinių sprendimų, ir dabartinis noras pakeisti juos viso labo techniniais panašėja į pražūtingą istorinio šanso praradimą.

Tačiau integracija gali pasenti ar net žūti ir be karo. Jau kelinti metai Europos Sąjunga kenčia nuo integracijos greitėjimo, kuris iš inercijos tapo nevaldomu. Amsterdamo sutartis – skubota ir nelabai aišku kam reikalinga – priverstė sukurti ištiesą jos gyvybiško poreikio interpretavimo sistemą, euras pasirodė 1999 m. sausį ne kaip pergalė, o kaip problema, nes integracinis traukinys jau nebėgali būti stabdomas. Ir taip toliau.

Euras rodo, kad jau esama inercinės integracijos. Ne veltui sakoma, kad euro nesėkmė gali reikšti viso Europos Sąjungos ir apskritai integracijos galą.

Nors Europa turi neabejotinai gerų savybių, šiandien daugumai europiečių labiausiai rūpi gyvenimas, apibūdinamas sąvokomis, neturinčiomis gilesnio filosofinio turinio, jos šventyklos dabar supermarketai ir disneilendai, o jos misija vis labiau orientuojasi į materialistinių ir jausminių įgeidžių tenkinimą.

Europa šiandien nesugeba gintis, turkai ateina į Viena, ir joks Jonas Sobeskis jų nesulaiko. Europinę civilizaciją gina teisė, tačiau jos laikosi tik tie, kurios nori laikytis teisės normų. Paskendusi rinkos ir ekonominės gerovės liūne Europa netenka galios daryti įtaką, nes nebėra patrauklus pavyzdys. Veikia izoliavimosi pavyzdys. Nenuostabu, kad gyvenimas nesugebančioje skelbti savų vertybių Europoje kelia tuštumo ir vienatvės pavojų. Atsiranda galintis kelti nesantaiką politinis nuobodulys. Metų pabaigoje lyg iš nuobodulio, o gal tyčia Tony Blairas ėmė kalbėti, kad Europos Sąjunga tai puikus forumas... nacionaliniams interesams ginti. Tik tiek?

Klausimas, kas bus po to, kai Europa integruosis, vis labiau neduoda ramybės. Viena vertus, kaip atrodo Europa be sienų (o gal be valstybių), antra vertus – kaip atrodo Europa šalia likusio pasaulio, kuris susidės iš Europos konkurentų (JAV ir Japonijos) bei barbarų. Su pastaraisiais dialogas, jei ir įmanomas, tai sunkus. Gerai, kad barbarai nori laikytis „civilizuoto“ pasaulio teisės ir papročių. Pracityje, kai to nepanoro, žlugo Roma, Bizantija ir dar ne vienas civilizacijos šedevras.

III

Europos Sąjungos problemos panašios į vis dar pergalinga save laikančios NATO problemas. 1998 m. parodė, kad besiruošianti euforiškai paminėti savo penkiasdešimtmetį NATO nesumąstė nieko, išskyrus papūgišką kartojimą, jog durys atviros ir nauji nariai visada laukiami. Aišku, su ilgu ir jau seniai atsibodusiu išlygų sąrašu.

Kadangi rimtai prakalbta, kad NATO turi „susigulėti“ naujoje strateginėje koncepcijoje, turi „suvirškinti“ naujas nares ir tik po to plėstis tolyn, galima įtart, kad NATO strategai arba mano, kad

pasaulio istorija tikrai baigėsi 1990-aisiais ir daugiau nebeįvyks nieko tokio, kam NATO svarbus ne kaip „popierinis tigras“, arba tiesiog dėl savo mąstymo racionalumo nemato prasmės ginti kažkokią Vidurio Europą. Čekija, Lenkija ir Vengrija taps NATO narėmis, ir tai bus duoklė komunizmo kaniniams regione. O likusieji? Jie tegu sau ramiai ruošiasi, patys sau stiprina saugumą, puoselėja ir propaguoja NATO skelbiamas vertybes. Kai taps tokie saugūs, kokios yra dabartinės NATO šalys, bus galima ir jas kviešti į aljansą.

Tačiau ar bereikės? Viena vertus, NATO, panorusi tapti gera visiems, jau nebėra tik gynybinė organizacija (ir vargu ar bebus), kita vertus, NATO be plėtimosi iniciatyvos nebebus svarbi ir kandidatams. Briuselis stebisi, kodėl NATO rėmėjų gretos retėja, ir ragina propaguoti transatlantines idėjas. Deja, propagandos kampanijoje silpniausia vieta yra pati NATO, niekaip nenorinti sutikti su tuo, kad tautų valia (o valia stoti į NATO santykiškai didelė) yra svarbesnis narystės ir apsisprendimo komponentas, negu hedonistinė saugumo samprata. Jau šiandien aišku, kad atsainūs siūlymai Vidurio Europai pasieškoti savų saugumo alternatyvų duoda rezultatų – vis mažėja tikinčių, kad NATO, stovintis nuošalyje dabar, nebus nuošalyje nelaimės valandą.

Daytono taika Balkanuose neįgyvendinta, Makedonija gyvena sau ramiai ir NATO „apsaugos“ misijai nėra kas veikti, Kosovo katilas dar ne iki galo užvirė, naujos šalys gali palaukti, nes tarptautiniai santykiai leidžia tokią prabangą. Nuobodu, racionalu ir visiškai nesaugu ne vien Vidurio Europai. NATO pasijunta išjuoktas ir pažemintas, kai serbų valstybės lyderis Miloševićius daro savo ir priverčia NATO emisarus – ne, ne grąšinti – maldauti, kad neskriaustų Kosovo albanų. Miloševićius skriaudžia, nes gerai supranta maldavimus esant popierinius. Miloševićius gali mobilizuoti tautos patriotizmą, kad ir koks pozityvus ar negatyvus jis būtų, o NATO, deja, tegali grasinti tingiai, formaliai ir tik prisidengdama neįpareigojančia Jungtinių Tautų chartija.

Tiesa, 1999 m. Vašingtono susitikimas žada dar kažin kokią naują strateginę koncepciją, tačiau ne-

matyti ženklų, kad ji bus kuo nors ypatinga. Gal reikalinga kaip ataskaita, kaip Amsterdamo sutartis? Gal tiesiog proginė, papildanti ne tokios jau blogos, tačiau aiškesnės koncepcijos neturinčios organizacijos pusamžį?

IV

Jungtinių Valstijų gyventojams atmintiniausias 1998 m. įvykis galbūt bus Baltųjų Rūmų sekso skandalas – iš pirmo žvilgsnio operetiškas, tačiau panagrinėjus giliau – veikia simptomiškas politinis įvykis.

Amerika, kitaip negu Europa, politiniame nuobodulyje dar neskęsta, tačiau išpūdis, kad ji palengva atsisako moralinių ir etinių kriterijų, vis gilėja. Clintonas gali graužti nagus, nesupratęs amerikiečių. Iškovojęs nuostabias politines pergalės su savo – makdonaldinės kultūros atstovo – įvaizdžiu, prezidentas galėjo pašamoneje tikėti, jog romanai su stažuotojomis – tai taip pat neskausminga makdonaldinio gyvenimo detalė. Didele dalimi jis teisus – amerikiečiai nesieltgia kaip norėtų buvęs Clintono oponentas Bobas Dole'as, amerikiečiai nesmerkia prezidento ir net nenori savo išrinktiesiems kongresmenams leisti jį nušalinti. Jie tiesiog su makdonaldiško kečupo paskanintu amoralumu seka pikantiškas skandalo detales. Clintoną tegali nušalinti vis dar stipri Amerikos teisė, kuriai paklusti teks, kad ir kaip paradoksaliai tai atrodytų nušalinimo nenorintiems šalies piliečiams.

Lietuviškame leksikone įsigalėjusi „nenumušama“ frazė „kas gali paneigti“ visai tinka kalbant apie Amerikos prezidento intymaus skandalo sąsajas su užsienio politikos protrūkiiais. Atsakai į JAV ambasadų sprogdimus ar Saddamo Husseino savivalę pasireiškėdavo kaip tik tuomet, kai sekso reikalai pakrypdavo iki dramatiškos prezidentui ribos. Paskutiniai 1998 m. Irako bombardavimai parodė, kad amerikiečiai ir jų sąjungininkai išties gali naudoti jėgą ir ją naudoja, kai mano esant būtina. Tačiau, jėgos naudojimo fiziniai efektai abejotini, o politiniai – dar labiau.

Paskutinę operaciją prieš Iraką pavadinę „Dy-

kumų lapė“, sąjungininkai tikriausiai bandė priminti pasauliui... būtent taip vadintą Vokietijos Reicho feldmaršalą Rohmelį, pridariusį nemažai nemalonumų visai antihitlerinei koalicijai.

Operacija neva sužlugdė Irako karo pramonę ir politiką, tačiau racionalūs analitikai netruko suskaičiuoti, kad tai tikro militarinio liuksuso pasireiškimas, kainavęs beveik 3 mlrd. dolerių (gal tai sekso su Monika tikroji kaina?). Jeigu patikėtume, kad žuvo tik per 60 irakiečių, nesunku apskaičiuoti, kad viena auka kainavo apie 50 mln. dolerių.

Politiškai amerikiečiai ir jų kolegos turi sau užskaityti pralaimėjimą vien dėl nedrąsos tiesiai šviesiai pasakyti, kad Iraką reikia nubausti, nes tai nenormali valstybė ir tiek. Žaidžiamas dvigubas žaidimas: viena vertus, neva kantriai ieškoma įrodymų, kad Irakas – tai teroristinė valstybė, kita vertus, Irakas mušamas, nepaisant oficialaus ilgalaikio ir brangaus ieškojimo rezultatų. Pasidomėjus atidžiau, ką gi subombardavo amerikiečiai, paaiškėja, kad daug ką, išskyrus masinio naikinimo ginklų sandėlus ir panaudojimo mechanizmus. Gal iš baimės, kad nenusinuodytų taikūs Irako gyventojai? O gal tiesiog dėl to, kad tokių mechanizmų iki šiol taip ir nesurasta.

Viltys, kad pavyks išprovokuoti irakiečių sukilimą prieš diktatorių ir vėl žlugo. O Amerika, bandydama pasiaiškinti, kodėl taip įvyko, galiausiai parodė, kad turi teisę pykti, o supykusi – naudoti jėgą, t. y. imtis tokių priemonių, kurias pati smerkia kaip mažiausiai civilizuotas. Vadinasi, politika tiesiog paremta hipokrizija – sakoma, kad konfliktus reikia ir įmanoma išspręsti taikiai, tačiau seniai žinoma, kad būtent taip negalima tų konfliktų spręsti. JAV santykių su Iraku, Šiaurės Korėja ir Libija patirtis ir moralė sako, kad XX a. politika, deklaravusi demokratiją ir žmogaus teises, toliau už deklaracijas pažengė tik vienoje kitoje pasaulio vietoje. Kalbant grubiau, garbingi teisiniai mechanizmai buvo pasiūlyti politiniams barbarams, o šiems visiškai patiko barbarais likti ir toliau.

Vytautas Landsbergis laimėjo, nes Michailas Gorbačiovas buvo tas iš barbarų pasaulio, kuris mokėjo skaityti. O jeigu būtų nemokėjęs? Jau minėjau, kad

Roma ir kitos civilizacijos žuvo ne nuo šiaip sau barbarų, o nuo barbarų, kurie nemokėjo ir nenorėjo ko nors išmokti. Išmokė civilizacijas suprasti, kad galia slypi jėgoje. Jėga laimi.

Prisiminę, su kokių bejėgiškumu JAV stebi pasaulio finansų krizę, pripažinkime, kad Jungtinės Valstijos negali būti nei pasaulio policininkas, nei bankininkas, nei moralistas. Pirmajai misijai trūksta legitimumo, antrajai – likvidumo, trečiajai – nepriekaištingos reputacijos.

JAV yra supervalstybė, teoriškai pajėgi bet kokiai globalinei misijai, tačiau kyla pavojus, kad globalinę Amerikos galią sunaikins ne kas kitas, o pačios Amerikos vertybių ir pseudovertybių globalinis poveikis. Tikrų konkurentų Amerika neturi ir nepaprastai kompleksuoja su visa savo karine galia. Juk Irakas ar Šiaurės Korėja išties nėra Amerikos verti varžovai. Net Japonija ar suvienyta Europa neturi viso komplekso savybių, leidžiančių dominuoti pasaulyje.

Tad kodėl Amerikai taip nelengva pasaulyje, kuriame ji pati stipriausia ir nepralenkiama? Ogi todėl, kad Amerika gali pasiūlyti jėgą, bet ne meilę. Pastarosios jį gėdijasi. Tad Amerikos politiką vis labiau riboja autoizoliacija, tik dangstoma hipokrizija apie rūpestį dėl visų pasaulio problemų.

V

Veikdama prieš Iraką, JAV norom nenorom leidžia Rusijai laisvai tvarkytis savo įtakos sferoje – NVS erdvėje. Ir negali neleisti, juolab kad su Rusija ir Kinija bręsta išties gana pastebimi nesutarimai. Po pastarųjų Irako bombardavimų abi minėtos valstybės leido suprasti, kad formuoja visai naują sąjungą, sąjungą šalių, nesutinkančių su politika, kuri atrodo vienintelė ir nepakeičiama po 1989–1991 m. įvykių Europoje. Gal tai pirmieji naujo Šaltojo karo ir visai naujos Pasaulio tvarkos pranašai? Pasaulio tvarka, kurioje gyvenome po praėjusio Šaltojo karo, pasirodys buvusi visiškai laikina ir neitin svarbi pasaulinei istorijai, lyg koks nedidelis istorinis nesusipratimas.

Reikia konstatuoti, kad politikos mokslų padan-

gėje gausėja praėjusio Šaltojo karo charakteristikų, besiskiriančių nuo dogmiško aiškinimo apie gerus ir blogus pasaulius bei konfrontaciją tarp jų. Šiandien Vakarai, taip ir nesugebantys suprasti Rusijos ir jos demokratizacijos skausmų, gali būti apkaltinti tuo, kad niekad Rusijos taip ir nesuprato. Jei šiandien Rusija turi teisėtų interesų NVS, ar tai ne tas pats, kaip pusės amžiaus senumo interesai Vidurio Europoje? O aiškindamiesi dabartine racionalia logika, prieisime išvadą, kad Šaltasis karas buvo ne tik stabilumo garantas, bet ir ganėtinai teisinga Pasaulio tvarka. Neteisingas buvo veikiau verkšlenimas dėl žmogaus teisių ir kitų „smulkmenų“, už kuriuos šiandien reikia atsakyti, atsižvelgiant į Vidurio Europos norą tapti Vakarų Europa, į Rytų Europos norą pajusti žadėtą gerą demokratiško gyvenimo skonį.

Pasibaigus Šaltajam karui buvo manoma, kad Vakarų demokratijos mechanizmais į Europą galima atvesti ne vien nedideles dinamiškas ir provokarietiškas Vidurio Europos valstybes, bet ir tokius sunkiasvorius kaip Rusija ir Ukraina. Šiandien aišku,

kad mechanizmai visiškai neveikia. Rusijos politologai daugeliu atvejų teisūs: Rusija nėra bloga, ji kitokia, Baltarusija bus Rusija, nes Vakarai jos atsisakė net nepabandę. Mažėja abejonių dėl Ukrainos, o jei ji paseks Baltarusijos pavyzdžiu, autoritarinės sąjungos atkūrimas neišvengiamas.

Naujojo šaltojo karo pranašais galima laikyti vėl kylančią ginklavimosi bangą, naujų sąjungų formavimąsi, Azijos ir Afrikos atsiribojimą nuo europietiško gyvenimo būdo ir racionalaus pragmatizmo.

Racionalusis pasaulis nori suderinti kartais nesuderinamus dalykus – turėti demokratišką Rusiją ir kad ji kartu būtų prognozuojama. O tiesa yra ta, kad Rusija tėra tiek prognozuojama, kiek ji korumpuota. Racionalizmas verčia draugauti su tokia Rusija, kokia ji yra, nesvarbu kokia būtų jos esmė. Vakarai buvo linkę sutikti su 1991 metų pučistais, nes tai buvo realybė, tad tikėtai Jelcinas, lipdamas ant tanko ir veikdamas visiškai neracionaliai, Rusijoje šiokią tokią demokratiją.

Rusija šiandien jaučiasi gana komfortabiliai. Jokie politikos pranašai negali išsivaizduoti pasaulio,

Gintautas Trimakas. Škotija, Glazgas. 1993. Fotografija

kuriame Rusijos nebūtų. Kaip gi be jos??? Rusijai pakanka argumento būti supervalstybe jau vien dėl to, tad norom nenorom tenka skaitytis su šalimi, kuri visiškai nesugeba ir neketina sugebėti būti ta Europa, kuri manosi esanti pati tikroji.

Visa, kas pasakyta, tinka ir Kinijai. Tai reiškia, kad demokratai, jei jie ir toliau mąstys vien racionaliai ir pragmatiškai, turės daryti vis daugiau nuolaidų dėl nedemokratiškų šalių „legitimų“ interesų paįsymo. Ne tik ekonominių (jiems jau nuolaidžiaujama), bet ir politinių bei geopolitinių. Tai ves prie naujų nesutarimų židinių ir konfrontacijos ar bent jau įtakos sferų pasidalijimo linijų. Kurioje vietoje linijos atsiras Europoje – ir yra visa artimiausios ateities įdomybė. Ar Europos traukinys su naujais keleiviais, lūkuriuojantis vėluojančių, suspės startuoti laiku? Ar vėluojantys nepavėluos, kaip kažkada į valstybių kūrimosi puotą pavėlavo ukrainiečiai, armėnai ar kurdai?

VI

Balkanų regiono raida praėjusiais metais dar aiškiau negu iki tol parodė, kokia neveiksni ir tikriausiai neįgyvendinama yra vadinamoji Daytono taika ir iš jos kylantis Bosnijos bei Hercegovinos konflikto sprendimas.

Šiandien, stebint įvykius Kosove, jau nebeįmanoma patikėti, kad Bosnijos atvejis buvo nedidelis nelaimingas atsitikimas dėl vietinių etninių nesusipratimų ar Europos karinio lengvabūdiškumo, politinio pasyvumo ir socialinio abejingumo. Konfliktas buvo lengvai numanomas, prognozuojamas ir net nesunkiai valdomas. Tačiau trūko racionaliai pagrįsto noro jį valdyti

Jau ne kartą minėta, jog Daytono taika buvo kompromisas, viena vertus, įteisinęs agresiją ir Didžiosios Serbijos strateginę koncepciją, antra vertus, suteikęs teisę Balkanų musulmonams į savo valstybę. Tačiau mokestis už tokią taiką nemažas – tenka pripažinti, jog Bosnijos Serbų Respublika yra tokia serbų respublika ir NATO su JT mandatu ją gina, kaip kitados turėjo ginti Izetbegovičiaus režimą. Bosnija palengva virsta NATO protektoratu

su pokariniais politiniais eksperimentais. Maža to, Daytono taikos principai neleidžia laikyti kaltais dėl karo tikrųjų jo kaltininkų. Tad tikimasi apsiriboti keliolikos ar keliasdešimt vadinamųjų karo nusikaltėlių teismu; atseit, tai chuliganai ir psichikos ligoniai sukėlė konfliktą, nusinešę kelis šimtus tūkstančių gyvybių. Oficialiai skundžiamasi, kad taikos procesas vyksta per lėtai dėl techninių kliūčių, tačiau net ir ne itin išmanančiam politiką aišku, kad procesas negali vykti greitai, nes jis nepatenkina pagrindinių kariaujančių pusių ir aukų. Konfliktas buvo ir tebėra tautų širdyse, ir tik amerikietiškas realizmas ir racionali politika gali dėti lygybės ženklą tarp daugiatautės bendrijos, kuri gerai sugyvena JAV, ir daugiatautės Bosnijos. Tik racionalizmas gali manyti, kad dabartinė Kosovo problema išsprendžiama remiantis praėjusio Šaltojo karo tarptautinės teisės principus.

Minėtieji principai verčia pamiršti Woodrow Willsoną: tarptautinė bendrija, vadinanti save civilizuota, įkinkyta remti serbus (o ne albanus Kosove) bei saugoti agresijos būdu sukurtos Bosnijos Serbų Respublikos suverenitetą. O racionalumas verčia garbingus politikus vykti į Sarajevą ir visai nedemokratiškai šantažuoti Bosnijos ir Hercegovinos gyventojus: „Balsuosite už nuosaikiuosius, gausite pinigų, balsuosite už radikalus, gausite barti ar dar daugiau...“ Bosnijos gyventojai, ne kokie nors neandertaliečiai, turi racionaliai nepaaiškinamą savigarbos jausmą ir balsuoja už radikalus. Protektoratą, kuriam kurti šalyje veikia SFOR mašina, gyventojai atmėta.

Kai racionalioji politika įsisąmonins, kad valstybių kūrimo sėkmė nėra tiesiog proporcinga piliečių sotumo jausmui ar komforto lygiui, gali tekti suprasti, kad protektoratinė Bosnijos taika buvo tik preliudija naujam konfliktui. Valios gyventi protektorate, valdant drungniems demokratams, šiame regione nebuvo niekada. Kodėl tokia valia turi atsirasti ir suvešėti dabar? Ar tai nereiškia, kad europiečiai iš tikro nesupranta, kas vyksta jų kontinente? Jei kas mano, kad demokratijos rojų ir amžinąją taiką simbolizuojanti Šveicarijos valstybė sukurta vien iš interesų, tepaskaito istoriją.

VII

Jei jau nesuprantame raidos mechanizmų Europoje, dar sunkiau tikėtis, kad suvoksime juos Azijoje. 1997 m. pasirodę Azijos finansinės krizės požymiai nuskambėjo lyg pavojaus signalas, tačiau politikai ir ekonomikos ekspertai jį priėmė kaip nedidelį nelaimingą atsitikimą. Šiandien galima nedviprasmiškai teigti, kad Azijos krizė parodė dar vieną silpną vietą žmonijos supratime apie egzistuojančią Pasaulio tvarką. Mes žmonijos, su jos keista morale ir neracionaliais išskaičiavimais nesuprantame ne vien politikos. Nesuprantame, kaip funkcionuoja pasaulinė ekonomika, nors čia racionalumo ir tikslumo neturėtų stigti. Patyrę gėdą dėl savo slapto žavėjimosi „Azijos tigras“ ekonomistai vargu ar ims tvirtinti, kad krizę galima buvo numatyti iš anksto. Jei kas ir numatė, buvo laikomi neišmanėliais ar geriausiu atveju nerealistais (beje, kaip ir tie, kas dar iki Gorbačiovo nedrąsiai tvirtino, kad SSRS galas nebetoli). Ekonominė krizė kilo ne taip jau nenumatyta, bet jos nebuvo galima išskaičiuoti iš racionalios pasaulio tvarkos sampratos.

Azijos raida pateikia jau nebe pirmą siurprizą – jau buvo netikėtų įvykių Irane šacho laikais ir Afganistane posovietmečiu... Tai tik vienas kitas neprognozuotas epizodas, netelpantis į europietiška politinės istorijos supratimą.

Persikėlę į Afriką taip pat rasime nemažą reiškinių, kuriuos dėsningai paaiškina tik neracionalumu grįstos teorijos.

Po 1990 m. laukta naujos demokratizacijos bangos. Totalitarizmo žlugimas turėjo stimuliuoti diktatūrų pabaigą ir Afrikos posūkį viliojančios demokratijos bei rinkos ekonomikos gerovės kryptimi. Demokratijos bandymų būta, tačiau, jie parodė, kad europietiška demokratija Afrikoje mažai kam reikalinga, o ir Afrika, kažkada intrigavusi pasaulį kaip žaliavų ir darbo jėgos šaltinis, tampa visiškai neįdomi. Mokslo ir technikos progresas pasisuko afrikiečiams visai nenaudingą keliu – pastaroji revoliucija (jei jau tokia ją galima vadinti) stimuliuoja reiškinius, kuriems nereikia nei juodojo kontinento žaliavų, nei reikšmingos žmonių migracijos. Nereikia ne tik Afrikos – nereikia kos-

moso, kuris prieš pora dešimtmečių viliojo žmoniją neišsiamiomomis galimybėmis. Kaip čia neprisiminus mokslinės fantastikos veikalų, tūkstantmečio pabaigoje pranašavusių miestus ir kaimus Mėnulyje, keliones į Marsą ar net dar toliau siekiančias kosmines odisėjas.

1998 metų apibendrinimas galėtų būti labai trumpas. Tai politinio melo metai, melo, kylančio iš noro išsaugoti veikiau materialines negu dvasines pasaulio galias. Ar toks melas nuodėmingas?

Jono Pauliaus II enciklikoje *Centesimus Annus* sakoma: „Troškimas gyventi geriau nėra blogas, bet netikęs yra toks gyvenimo būdas, kai labiau orientuojamasi į „turėjimą“, o ne į „būtį“, ir kai turėti daugiau siekiama ne tam, kad būtų daugiau, bet kad malonus gyvenimo praleidimas taptų galutiniu tikslu“.

Vaclavas Havelas ne kartą teigė, jog reikia atsisaikyti arogantiško įsitikinimo, kad pasaulis yra tiesiog galvosūkis, kurį reikia įminti, mašina su naudojimosi instrukcijomis, laukiančiomis, kada jos bus atrastos, informacijos duomenys, kuriuos reikia sugrūsti į kompiuterį tikintis, jog aksčiau ar vėliau jis išspjaus mums universalų sprendimą... Pasaulis tampa gal ne suprantamu, bet bent jau priimtinu žmogiškai prigimčiai, tik suvokiant jį moraliai.

Moraliniai autoritetai šiandien neturi didelės įtakos pasaulio raidai. Aišku, kad galimos tokios raidos pasekmės, anot Brzezińskiego, – globalinė demoralizacija, vadinamoji kultūrinė pornografija (gera viskas, kas juslinga, seksualu, sensacinga), taip pat didėjanti priešprieša tarp nepasotinamo vartotojo (beje, labai besididžiuojančio savimi) ir alkanos stebėtojo. Numatyti, kokios gali būti tokios priešpriešos pasekmės, didelės fantazijos nereikia.

1998 metai rodo, kad žmonija, pasitelkusi technologijos laimėjimus ir gerovės komfortą, neįstengia ne tik valdyti, bet ir suprasti istorijos. Nesinorėtų tūkstantmečio pabaigos minėti sunkiomis pagiriomis, pagiriomis po lengvomis laikytų pergalių euforijos. Tačiau hipokrizija, apimanti vis daugiau politikos, ekonomikos ir kultūros sferų, grasina išprovokuoti didelius pavojus. 2001 metų politinę odisėją gali tekti pradėti visai be euforijos.

KRIKŠČIONYBĖ IR EUROPA

ALDO GIORDANO

IVADAS

Čia mes kalbėsime apie Europą, tačiau mintyse turėsime toli peržengti šią ribą tiek laiko, tiek erdvės prasme. Kitaip tariant, apie mūsų kontinentą reikia kalbėti nepamirštant viso pasaulio, ypač Pietų pusrutulio. Taip pat pasistengsime užčiuopti tendencijas, nuo kurių priklausys pasaulio ateitis. Nors retas turime pranašystės dovaną, visuomet naudinga klausti: kaip atrodo Europa, pvz., 2020 metais? Koks bus jos vaidmuo? Ką atneš veržli techninė pažanga, augantis emigracijos srautas ir stiprėjanti islamo įtaka? Akivaizdu: iš demografinio pasaulio vystymosi matome, kad geopolitinė (o gal ir kultūrinė bei religinė) ašis pasistūmėja Azijos kryptimi.

Mums čia rūpi pirmiausia Bažnyčių Europoje aspektas. Bažnyčios itin susidomėjusios stebi valiutų vienijimąsi (euras) ir dar įdėmiau – Europos Sąjungos plėtimąsi (kitai tariant, Europos „europėjimą“ visiškai nauja prasme, kaip praėjusiųjų metų birželį Austrijoje taikliai pastebėjo popiežius). Kartu Bažnyčios aiškiai suvokia turinčios dalyvauti kiekvienoje konkrečioje istorijos pervartoje ir stant Europą. Bažnyčios žmonijai neša „gerąją naujieną“, peržengiančią visas konkrečias istorines formas, kadangi ji yra tokia pat reikšminga kaip ir gyvasis Dievo Sūnus. Bažnyčioms iškeltas įpareigojantis uždavinys padėti Evangelijai susitikti su šandienės Europos žmogumi. Ir jos žino, kaip patvirtino Paulius VI, kad didžiausia dabarties problema yra Evangelijos ir kultūros atotrūkis.

Aš nepretenduoju pateikti išsamios ir visa api-

mančios europietiškos kultūros (arba kultūrų) apžvalgos. Viso labo pabandysiu, kaip įprasta filosofijai, nusakyti giliausią ir esmingiausią, mano požiūriu, dabarties klausimą. Tuomet galėsiu parodyti, kokios nuostatos šiuo atžvilgiu laikosi krikščionybė, kaip tik ir siūlanti tinkamą atsakymą į šią problemą. Svarstymą pradedu nuo problemos ne todėl, kad pesimistiškai vertinu šiandienos pasaulį. Nepaisant nutrūkusių ir užverstų praeities kelių, esu įsitikinęs, kad Europa turi ypatingą kultūrinį „pašaukimą“. Mano hipotezė tokia: didi krikščioniškoji žinia, pajėgianti atsakyti į radikaliausius ir sunkiausius Europos kultūros klausimus, kartu yra absoliučiai naujas žiburys, nušviečiantis ir padedantis suprasti visus kitus žmogaus gyvenimo bei mąstymo aspektus.

Žinoma, aš neturiu jokių konkrečių pasiūlymų, kuriuos galėčiau pateikti vyskupų konferencijų sekretoriams, bet tikiuosi, kad šia įžanga būsiu nubrėžęs tam tikrą kryptį, kuria galima judėti apmąstant kultūros ir krikščionybės santykį, naudingą vyskupų konferencijų, Europos Vyskupų Konferencijų Tarybos darbui bei mūsų dialogui.

I. EUROPOS KULTŪROS PADĖTIS

1. Problema

Aischilo veikale „Persai“ randame emblemiską karalienės Atos sapną. Jai pasirodo dvi nepaprastai dailaus stoto ir stulbinančiai gražaus veido moterys. Tarp jų prasideda kova, kurios nepajėgia sustabdyti

ALDO GIORDANO – Europos Vyskupų Konferencijų Tarybos sekretorius. Skelbiamasis straipsnis buvo skaitytas kaip pranešimas metiniame Europos Vyskupų Konferencijų generalinių sekre-

torių susitikime, įvykusiame Maskvoje 1998 m. rugsėjo 4–9 d. Tekstą iš vokiečių k. vertė Jūratė Micevičiūtė.

didysis karalius Kserksas. Jis įkinko jas abi į vežimą. Viena leidžiasi lengvai pažabojama, bet antra priešinasi, suplėšo pakinktus, sulaužo jungą ir išmeta Kserksą iš vežimo. Savo valdovui paklūstanti moteris persiškais rūbais yra Azija. Kita, dėvinti dorėnišką apdarą, yra graikiškoji Laisvė – Europa, neketinanti paklusti jokiam valdovui. Tarp jų nuolat vyksta *stasis* (karas), turintis simbolinę reikšmę: abi – Azija ir Europa – yra ne tik gražios bei dieviškos, jos dar ir tikros to paties kraujo ir tos pačios lyties seserys. Jos gyvena skirtinguose kraštuose, bet šaltinis yra tik vienas – absoliučiai Kita kartu yra ir nedalijamai Viena.

Viena vertus, graikų pasaulis nepakelia visa apimančio Vienio jungo, kai nebegalima atpažinti atskirų balsų bei veidų ir kai valdo viską suvienodinanti galia, kuri suardo laisvę.

Antra vertus, gindama savo laisvę ir nepriklausomybę, priešindamasi bet kokiam jungui, nustumdama nuo sosto kiekvieną karalių, Europa neišvengiamai pasiduoda nesvetingam separatizmui bei mirtinam anarchiškam priešiškumui.

Kai Azija po didžiojo Valdovo (viską suvienodinčio Vienio) jungu atsisako bet kokios laisvės ir apsisprendimo teisės, ji miega. Bet lygiai taip pat miega ir Graikija (Europa), kai, pamiršusi savo kilmę, bendrą Logosą, jau nebegali pastatyti polio, kurti bendro gyvenimo.

Šis Europos įkūrimo mitas rodo ištisus šimtmečius egzistuojant problemą, kuri ir šiandien regis neišsprendžiama: kaip įmanoma kartu pamąstyti vienybę ir skirtingumą – priešybių harmoniją? Kaip neleisti vienodinančiai galiai ištrinti mūsų veidų bei formų ir kaip kartu sulaikyti *stasis* tarp skirtybių – laisvės siekimų ir jų anarchiško susiskaldymo?

2. Susiskaldymas ir klausimas apie vienybę

Tiek praėjusiais amžiais, tiek šiandien Europa ieškojo ir tebeieško skirtingumo, laisvės ir pliuralizmo kelio. Tačiau drauge ji dramatiškai kentėjo ir tebekenčia dėl susiskaldymo. Mes stengiamės suprasti vienas kitą ir drauge gyventi, nepaisydami daugybės skirtingų kalbų, istorijų, kultūrų, Bažnyčių, politikos, ūkio formų, išminčių, vertybių... Kaip

rasti kelią, kuris nesibaigtų nesusikalbėjimu, beprasmybe ar smurtiniu konfliktu? Kaip atsakymas pirmiausia galbūt peršasi kita pagunda – eiti seserų keliu ir paklusti didžiajam Karaliui; atrodo, kad totalitarizmas pajėgtų įveikti susiskaldymą ir buržuazinius konfliktus. Jeigu maži vilkai pjauna vieni kitus (*homo homini lupus*), tai reikia pasikliauti vienu dideliu vilku, turinčiu absoliučią valdžią ir visuotiniam suirimui suteikiančiu vienybę. Bet naikindamas skirtybę ir laisvę, didysis Žvėris sukuria lagerį, Gulago archipelagą!

Apie šią problemą arba tokį mechanizmą, kurį pastebiu šių dienų Europos politinėje, ekonominėje, socialinėje ir kultūrinėje situacijoje, norėčiau pakalbėti plačiau, cituodamas iškalingą vokiečių mąstytojo Friedricho Nietzsches tekstą iš „Štai taip Zaratustra kalbėjo“.

Senosios religijos įkūrėją, Nietzsches atgaivintą Zaratustrą, apsupa luošiai ir elgetos ir prašosi jo išgydomi. Bet Zaratustra atsako patyręs, jog gyvenime esama daug blogesnių dalykų nei akies, ausies ar dar ko nors praradimas:

Dabar matau ir dar anksčiau regėjau daugybę blogesnių dalykų [...]: žmones, kam visko trūksta, išskyrus viena, ko su kaupu jie turi, – tai žmonės tie, kuriuos bemaž tik vienas organas sudaro: akis didžiulė ar didžiulis snukis, didžiulis pilvas ar dar šiaip kas nors didžiulis – aš išvirkščių luošių daviau jiems vardą.

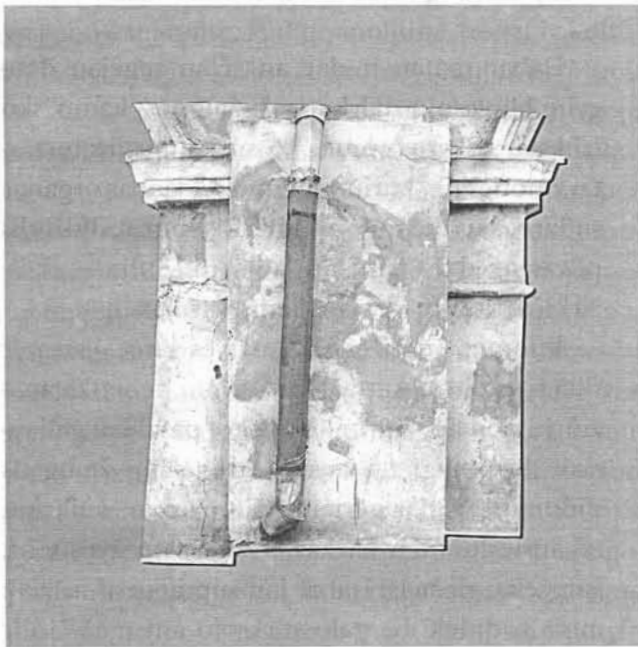
Kuomet, sugrįžęs iš vienatvės savo,ėjau per tiltą šį aš pirmą kartą, akim savom nebetikėjau – žiūriu vienaip, žiūriu kitaip, kol pasakiau galiausiai: „Bet jukgi tai ausis! Ausis sulig žmogaus didumo!“ Aš dar geriau išžiūrėjau: ir iš tikrųjų už ausies ten dar kažkas krutėjo – mažytis toks, vargšelis, gležnas. Dabar jau supratau aš aiškiai: ausis ši didelė be galo stirksojo ant mažyčio ir plonučio koto, – o kotas tas tai ne kas kita, kaip žmogus! [...]

Ir mano akiai tai baisiausia, kad žmogų sudraskytą jinai tik regi, jo gabalus – išmėtytus aplinkui, lyg būtų čia kautynių ar didelių skerdynių laukas. [...]

Aš tarp žmonių keliauju tarytum ateities skeveldrų: tos ateities, kurią regėt man lemta.

O mano siekis ir kūryba – sudėt, sukompnuoti į viena, kas gabalai yra pavieniai, mįslės ir įvykius baisus nenumatytus kas sudaro.¹

Kai žmogaus veidas yra suskaidomas, idant būtų galima pasirinkti kurią nors vieną dalį ir ją „ideologiškai“ didinti galiausiai paverčiant visuma, atsiranda kraštutinis žmonijos skurdas ir kartu didžiausias „amoralumas“. Tai prievarta, nes jei viena dalis (pavyzdžiui, akis), kuri išties yra tikra ir svarbi kaip visumos dalis – gviešiasi tapti viskuo, ji suplėšo jai skirtą erdvę ir pripildo visą erdvę, užgoždama kitus matmenis, tokius pat žmogiškus ir svarbius. Šis didžiulis pavojus pirmiausia slypi antropologinėse pastangose redukuoti žmogų, matant jame vien kūną, vien dvasią, vien darbą, vien seksualumą... Jis slypi ir politikos formose, kuomet viena grupė, partija, etninė bendrija, rasė pretenduoja būti viskuo ir dėl to stengiasi – netgi prievarta – panaikinti

Alvydas Lukys. Iš serijos „Fotodrobės“. 1996. Adaptuota versija spaudai. 1998

bet kokį nukrypimą ar skirtumą. Ekonomikoje šis pavojus pasirodo tuomet, kai ūkio sistema imama grįsti vieninteliu principu: laisvos rinkos, privačios

nuosavybės, laisvo verslo iniciatyvos ir sugebėjimų... Šitaip mūsų laikai vienus pavertė „nugalėtojais“, o kitus – „pralaimėjusiais“: silpnuosius žmones, ne-naudinguosius, išstumtuosius...

Antra vertus, matėme, kaip sistemos, kurios vienpusiškai stengėsi kurti kolektyvą, užgesino bet kokią kūrybos iniciatyvą.

Gimstančioje šiandienėje ūkio sistemoje, kuri jau dabar ima ryškėti, pasirodo naujas vienpusiškumas: kapitalo pasaulis, naujasis beveidis valdovas, nuasmenintas, besislepiantis po didelių finansinės galios centrų kauke – centrų, kurie kasdien, nors vien virtualiai, spekuliuoja milžiniškais kapitalo sumomis. Jei finansinės spekuliacijos taps vieninteliu valdovu, tai bus išstumtos tokios sąvokos kaip „darbas“, „vystymasis“, „solidarumas“, ir viską vėl pasiglemš totalitarizmas.

Komunikacinės technologijos, vis nauji techniniai pasiekimai, tautų ir rinkų judėjimas pagimdė „globalizaciją“, kuri šiandien dar lyg ir nesikėsina visko suvienodinti. Greičiau ji kuria milžinišką rinką, kurioje viešpatauja kultūrų ir etikų pliuralizmas, aiškiai matyti skirtumai ir fragmentai (kultūriniai, rasiniai, religiniai...). Susidaro beveik paradoksali situacija: kol skirtybės buvo labiau nutolusios, jos neatrodė tokios „skirtingos“, todėl kėlė mažiau problemų, nes jas mažiau pažinojome. Dabar, atvirkščiai, skirtybės labai priartėjo, galima sakyti, susigrūdo po vienu stogu ir parodė kas esančios – ogi tai skirtybės!

Tokioje situacijoje lengvai pasiduodama pagundai pasirinkti kurią nors fragmentą, dalį ir paversti ją visuma.

Kas mums sugrąžins vienybę ir grožį? Didvyriai? Įstatymas? Galia? Naujas gnostinis-ezoterinis kelias?

3. Atgal prie ištakų

Krikščionybėje slypėjo Europos vienybės šaltinis, padėjęs atsilaikyti prieš visas istorijos bangas. Bet naujaisiais laikais vis labiau stiprėjo kritika, kuri stengėsi išrauti tai, kas buvo ne tik Bažnyčių, bet kartu ir mūsų tiesų bei vertybių sistemų pamatas:

¹ Nietzsche F. *Štai taip Zaratustra kalbėjo* / Vertė Antanas Tekorius // Idem. Rinktiniai raštai. – V., 1991. – P. 139–140.

tikėjimą ir mūsų ryšį su Dievu. Jei norime rimtai kalbėti apie Europą ir jos krizę, turime išdrįsti žengti dar vieną žingsnį ir grįžti prie tikrosios pradžios – prie Dievo. Niekas nėra aprašęs šių krizių dramatiškiau ir įtaigiau už Nietzsche „Linksmajame moksle“ (Fr. 125):

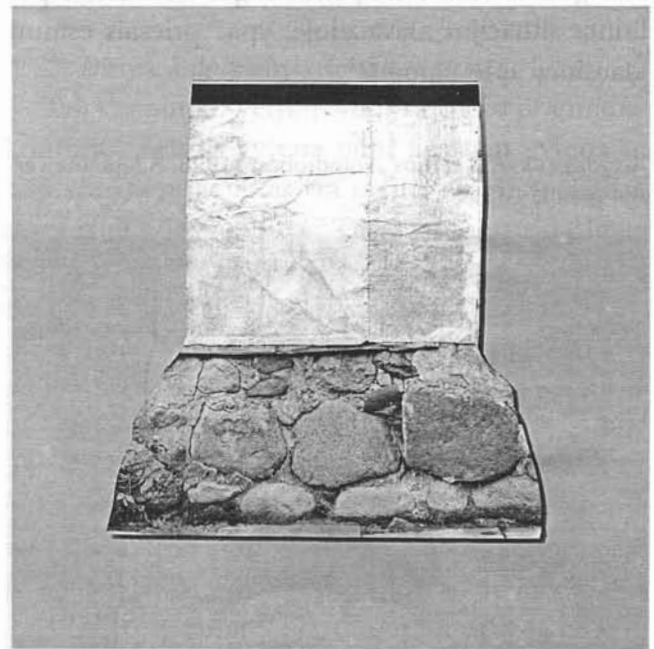
Ar jūs nieko negirdėjote apie vieną pamišėlį, kuris šviesų vidurdienį įžiebė žibintą, nubėgo į turgavietę ir rėkavo: „Aš ieškau Dievo! Aš ieškau Dievo!“ Kadangi ten buvo susirinkę daug tokių, kurie netikėjo Dievą, jis sukėlė daug juoko. „Ar jis kur pasimetė?“ – paklausė vienas. „Ar jis pabėgo kaip koks vaikas?“ – paklausė kitas. „O gal jis pasislėpė?“ – „Gal jis mūsų bijosi?“ – „Ar jis ėlipė į laivą?“ – „Iškeliavo?“ Taip jie visi klegėjo ir kvatojosi. Pamišėlis puldinėjo prie jų ir smaigstė juos žvilgsniu. „Kur Dievas?“ – šūkavo jis. – „Aš jums pasakysiu! *Mes jį nužudėme* – jūs ir aš! Visi mes esame jo žudikai! Bet kaipgi mes tai padarėme? Kaip mes įstengėme išgerti jūrą? Kas davė mums šluotą, kad nušluotume visą horizontą? Ką mes padarėme, atkabindami žemę nuo savo saulės? Kur ji dabar skrieja? Kur mes keliaujame? Tolyn nuo visų saulių? Ar nuolat negriuvinėjam? Aukštiekninki, į šonus, kniūbsti, į visas puses? Ar dar yra viršus ir apačia? Ar mes neklaidžiojame tarsi kokiame begaliniam Nieke? Ar nedėbso į mus tuščia erdvė? Ar nepasidarė šalčiau? Ar neatėjo nesibaigianti ir vis gūdesnė naktis? Ar nereikia uždegti žibintų pačiame vidurdienyje? Ar dar negirdime triukšmo, keliamo duobkasių, laidojančių Dievą? Ar neužuodžiame Dievo puvėsių? – Ir dievai pūva! Dievas mirė! Dievas jau pasimirė! Ir mes jį nužudėme! [...] Šis baisingas įvykis dar yra tik pakeliui, dar jis keliauja – dar jis nepasiekė žmonių ausų.“ [...] Dar pasakojama, kad pamišėlis tą pačią dieną bėgiojo po bažnyčias ir ten giedojo *Requiem aeternam deo*. Išvartytas ir spiriamas kalbėti, jis sakydavo: „Kas gi yra šios bažnyčios, jei ne Dievo kapai ir antkapiai?“²

² Cit. iš: Heidegeris M. *Nietzschės žodis „Dievas mirė“* // Idem. Rinktiniai raštai. – V., 1992.

Nietzschei aišku, kad rimtas klausimas apie žmogų yra klausimas apie Dievą, kad abejingumas šiai problemai tėra banalybė, kad Dievo mirtis yra įvykis, kuris buvo įvykdytas europiečių, kad didžiausią pavojų kelia nuhilizmo plitimas, kad moralės, Bažnyčių krizės yra tik neišvengiami šio įvykio padariniai.

Antra vertus, Europa viliasi ir stengiasi pabėgti nuo krizės ir Nieko šešėlio. Galbūt mūsų laikus charakterizuojantis „sakralumo sugrįžimas“ taip pat kyla iš šios krizės ir yra kraštutinė pastanga peržengti Nieko ribas. Tačiau išlieka sudėtingas klausimas: ar šiandienis „šventumo sugrįžimas“ tikrai įveikia nihilizmą, ar dar tebeturi šiojo pėdsaką, ar galų gale tėra dar viena nihilizmo kaukė? Kad ir kaip būtų, tai ieškojimo ir troškulio ženklas, o ne vėl atrastas atsakymas, veidas su jame slypinčiais gėriu, grožiu, tiesa ir amžinybe, kurio taip ilgisi žmogus.

Kai žmogaus gyvenimas pakimba virš Nieko bedugnės, lieka tik esminiai žmogiškos būties klausimai, į kuriuos jau neberandama atsakymo ir kurių

Alvydas Lukys. Iš serijos „Fotodrobės“. 1996. Adaptuota versija spaudai. 1998

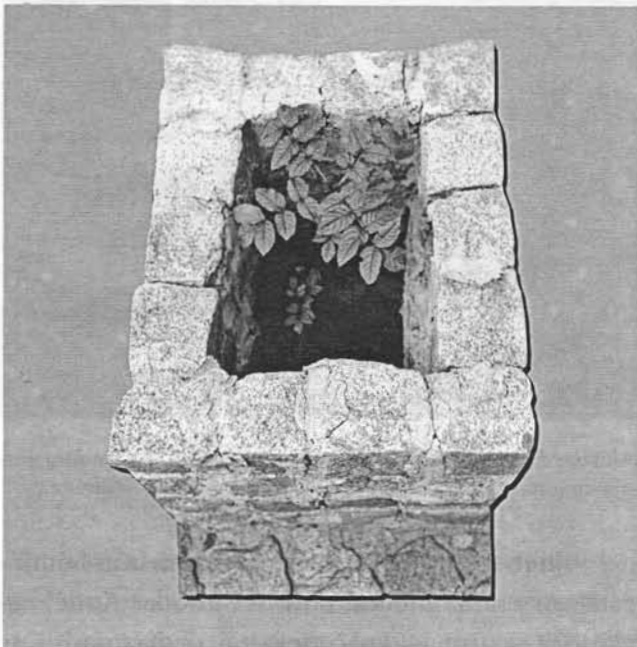
dėl to nebegalima iškelti: ar įmanoma būti laimingam? Ar esama meilės, kuri neišduoda? Kodėl egzistuoja skausmas, ypač nekaltai patiriamas? Kur

galima rasti prasmę? Ar sulig mirtimi žmogui viskas baigiasi?..

Iš šios perspektyvos, man atrodo, labai įdomu naujai išgirsti tai, ką pasakė Jonas Paulius II, kalbėdamas 1982 m. Europos Vyskupų Konferencijų Tarybos organizuotame vyskupų susitikime: „Europiečio krizės yra krikščionio krizės. Europos kultūros krizės yra krikščioniškos kultūros krizės. [...] Šie išbandymai, pagundos ir ši europietiškos dramos baigtis kelia iššūkį krikščionybei ir Bažnyčiai ne vien kaip išoriniai sunkumai ar kliūtys, įveikiamos vykdant evangelizaciją, tai iš tiesų slypi pačioje Bažnyčioje ir krikščionybėje. [...] Vaistų bei sprendimų reikia ieškoti Bažnyčioje ir krikščionybėje. [...] Taigi Bažnyčia turi evangelizuoti pati save, idant galėtų įveikti šiandieniniam žmogui iškilusius iššūkius“³.

Kur mes turime iš naujo pradėti kaip Bažnyčia, kad paverstume savo draugais daugybę šio žemyno brolių ir seserų, kurie galbūt ieško skirtingomis kryptimis, bet iš tikrųjų – Dievo, nors to ir nežino? Kur galime rasti šviesą sudėtingos šiandienės politinės situacijos akivaizdoje, ypač priešais esminį klausimą apie žmogų?

Alvydas Lukys. Iš serijos „Fotodrobės“. 1996. Adaptuota versija spaudai. 1998

II. IŠ KOKIOS KATEDROS MOKO NUKRYŽIUOTASIS IR PRISIKĖLUSYSIS?

Jei būtume vieniši, tai paskutinį žodį tartų abejonė ir nusivylimas, tačiau didžioji Evangelijos naujiena yra kaip tik ta, jog mes nesame vieni! Jei galutinis iššūkis mūsų kultūrai yra „Dievo mirtis“, vadinasi, ji kaip tik ir gali mums tapti išeities tašku – „Dievo mirtis“, kuri yra krikščionybės šerdis ir kuri palieka toli už savęs visas mąstytojų skelbtas „dievų mirtis“. Tai reiškia, jog mūsų išeities taškas yra Dievas, kuris pasitinka mus net giliausiose žmogaus bei jo istorijos žaizdose, tapdamas gėda, nuodėme ir netgi mirtimi.

1. *Ne-būtis, kuri yra būtis*

Iki šiol saugau širdyje savo pirmąjį apsilankymą Dachau. Vos įžengę į koncentracijos stovyklos teritoriją, patekome į muziejų, kur ir nuotraukos, ir filmai dokumentiškai liudija čia įvykdytus nusikaltimus. Palikę muziejų tylėdami ejome per baltą smėlį, išbarstytą anksčiau čia stovėjusių kalinių barakų vietoje. Tuo metu viena mergaitė manęs paklausė: „Kur buvo Dievas, kai visa tai vyko?“ Aš tyliaiėjau toliau, nė nebandydamas atsakyti. Netrukus pasiekėme vienuolyno koplyčią atokiausiame lagerio kampe, ten kalbėjome liturgines valandas, ir tos dienos psalmėje buvo žodžiai: „Mano Dieve, mano Dieve, kodėl mane apleidai?“ Mano ir tos mergaitės žvilgsniai susitiko. Psalmės žodžiuose mes intuityviai pajutome atsakymą.

Manau, kad tai ir yra didžiausias iššūkis krikščionims: sugrįžti ir mokytis iš šios katedros, kuri leidžiasi į pokalbį ir su giliausia mūsų kultūros praraja, atverdama susitaikinimo bei vienybės galimybę – tai Kristaus kryžius už miesto sienų, ir tik jį pasiekęs jis patyrė apleistumą.

Tikintieji ir Bažnyčios gali tapti susitaikinimo protagonistais, sekdami Kristaus keliu, kuris viską sintezuoja ir tobulai įgyvendina apleistumo akimirką ant kryžiaus.

³ CCEE. *Die europäischen Bischöfe und die Neu-Evangelisierung Europas // Stimme der Weltkirche Europa.* – S. 131–132.

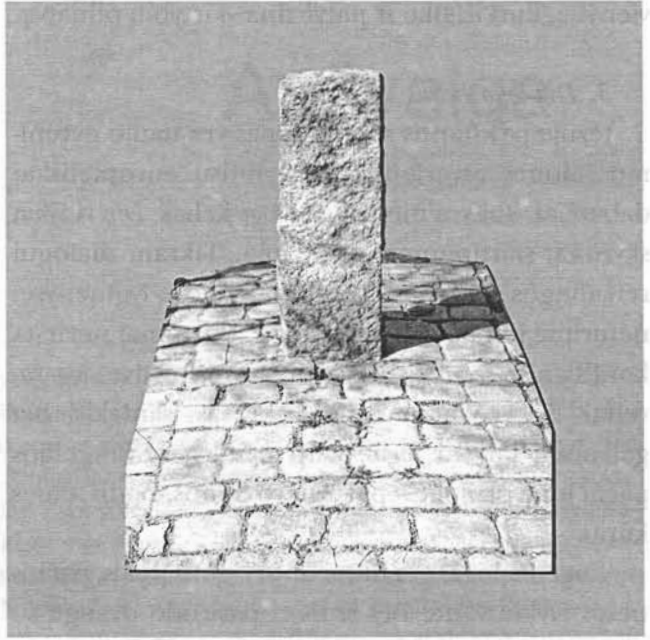
Pirmiausia reikia nepabūgti sektį paskui Kristų: išeiti už sienų, iki pat apleistojo šauksmo, regis atskiriančio dangų ir žemę. Neįmanoma likti išorėje ir stebėti žaizdas, ne-susitaikymą. Reikia įžengti į žaizdas ir atsiskyrimus, idant juos „iškėstumė“ iki pat gelmių.

Šis Dievas įžengė į žaizdą, pats tapdamas atsiskyrimu ir žaizda. Kristus suima į save žaizdą, ją absorbuoja, šitaip ją sulaikydamas. Paprastai, kilus konfliktui, kiekvienas stumia jį nuo savęs, stengiasi užkrauti atsakomybę kitam. Kristus ant kryžiaus neieškojo kaltųjų – jis suėmė atsiskyrimą į save. Juk konfliktas nutraukiamas tik jo nenumetant kažkam kitam, ne ieškant kaltų, bet kaip tik sutirpdant sąvjeje. Tai antrasis žingsnis susitaikinimo kelyje.

Nukryžiuotasis, paverčiantis savais atsiskyrimą ir žaizdą, tampa neaprepiama susitaikinimo erdve, kurioje gali sutilpti viskas, ypač tie, kurie savo gyvenime neša kryžių, ir tie, kurie yra toli nuo Dievo. Kiekvienas skausmo ir blogio vaisiaus paliestas žmogus jau priklauso Nukryžiuotajam. Taip pat ir žmonės, kurie sekdami Kristų prisiima atsiskyrimą, tampa susitikimo vieta be įtarumo ir sienų. Ypač Bažnyčios yra pašauktos tapti tokia be galo atvira erdve.

Kitas sutaukinimo matmuo kyla iš Jėzaus kančios: prievarta ir atsiskyrimai galiausiai nepajėgia pagrobti jo gyvenimo, nes Jėzus šį gyvenimą dovanoja vedamas grynos meilės – niekas negali pagrobti to, kas jau yra dovanojama. Kristus mums atskleidžia, kad gyvenimo prasmė yra jį padovanoti. Kviečio grūdas varpoje yra gražus, bet jei nemiršta, jis lieka vienas. Jei miršta (atiduoda gyvenimą iš meilės), atneša vaisių, ir taip išauga bendruomenė.

Ši meilė nugali net mirtį. Nukryžiuotasis yra antroji, paslėptoji spindinčio Prisikėlusiojo veido pusė. Mirtis iš meilės (viską atiduoti) yra ne mirtis, bet gyvenimas. Vardan meilės praradamas grožis ir spindesys, pasieki amžinybės grožis. Visi žmonės žino, ką reiškia verksti, tačiau tik nedaugelis suvokia, kad nė viena ašara nėra dingusi, kad gyvenimas tėra perėjimas. Ši žinia patikėta Bažnyčiai, todėl ji atsakinga už jos skelbimą pasauliui, pirmiausia išgyvendama „savame kieme“ realią Prisikėlusiojo

Alvydas Lukys. Iš serijos „Fotodrobės“. 1996. Adaptuota versija spaudai. 1998

esamybę tikinčiuosiuose. Būtent tai yra Bažnyčios egzistavimo prasmė, iš čia kyla jos vienybė ir katalikiškumas.

2. Dievas kaip vienybė ir skirtingumas

Tai, kas nutiko Velykų rytą, yra Dievo prigimties kontūras. Kristus gyvena taip, nes taip gyvena ir taip yra Dievas. Dievas yra meilė, t. y. visapusiškas savęs paties dovanojimas. Tėvas yra tik atsidavimas Sūnui (iš meilės jis yra niekas), o Sūnus – atsidavimas Tėvui (iš meilės jis yra niekas). Iš šio abipusio savęs dovanojimo kyla Šventoji Dvasia, tikras trečiasis asmuo, tikras „bendrasis gėris“, pajėgiantis laiduoti Tėvo ir Sūnaus skirtingumą ir laisvę, bet kartu ir sukurti jų tobulą vienybę. Dievo gyvenimas yra nesibaigianti transcendencijos, naujumo versmė. Dievas kartu yra vienybė ir skirtingumas, laisvė ir solidarumas, kadangi jis – triasmenė meilė, kurioje Tėvo ir Sūnaus skirtingumas pilnatviškai išgyvenamas kaip dovana. Iš šio dovanojimo kyla tikra nauja trečia tikrovė – Šventoji Dvasia. Čia neveikia monistinė, statiška, totalitari logika, taip pat neveikia ir dualistinis, konflikto schema besivadvaujantis požiūris. Tai trejybės horizontalas – bendrystė skirtingume. Skirtingybių prasmė yra tapti

vienybė, kuri išlaiko ir patvirtina skirtybių pilnatvę.

3. *Dia-logo kelias*

Jėzuje įvykstantis sutaikinimas yra naujo gyvenimo šaltinis, atveriantis kelią mūsų europietiška dabarčiai. Tai yra meilės, *dia-logo* kelias. *Dia* reiškia skyrimą, skirtingumą, atskyrimą. Tikram dialogui reikalingos skirtybės egzistuoja visuose lygmenyse; neturime jų bijoti. Bet „dialoge“ skirtumai nevirsta konfliktais: santykis tarp jų tampa erdve *logosui* veikti. *Logos* yra naujasis diskursas, santykis, bet galiausiai tai yra *logos*, kaip pasakyta Evangelijos pagal Joną prologe – pats Dievo Sūnus, Žodis, tapęs kūnu.

Taigi *dia-logas* yra tikrai ontologinis įvykis, pačios tiesos įvykio vieta. Bet ši tiesa pasirodo drauge su laisve („tiesa jus padarys laisvus“), lygiai taip ji sutampa ir su grožiu. Daugiau nebegalima supriešinti dialogo ir tiesos, meilės ir tiesos arba laisvės ir tiesos; jos yra viena Dieve.

Dia-logas atveda prie naujo socialumo, kurio siekia mūsų gyvenama epocha. Kad neprarastume tėvų palikimo, reikia žengti šį žingsnį į priekį, o ne vien mėgdžioti vargais negalais susikurtas šiuolaikinės Europos pozicijas; gal jos kažkada ir turėjo istorinę funkciją, bet dabar jau yra išsisėmusios.

Šis „ontologinis“ dialogas nėra taktinis manevravimas, jau įvertinus bei pasmerkus priešinininko pozicijas ir žinant kur link norima prasiveržti. Taip pat jis nėra ir gryna tolerancija, taip idealizuojama pasaulietiškos, švietėjiškos racionalistinės kultūros. Ką reiškia „toleruoti“ kito poziciją, jei ją laikau teisinga, ir koks būčiau draugas, jei toleruočiau kito laikyseną, bet laikyčiau ją klaidinga? Tolerancijos santykis neliečia tiesoieškos klausimo. Tai netgi nėra kompromisas: jei turiu vardan susitarimo paaukoti savo tiesą ir sutikti su uniformiškumu, naikinančiu skirtumus bei individualias laisves, žengiu į prievartos kelią. Dialogas taip pat nereiškia kiekvienam atiduoti tai, kas yra jo (teisingas atlygis):

juk ir žmogėdros grobį tarpusavyje dalijasi teisingai, jie nesuėda vienas kito!

Dialogas yra skirtybių persmelkta vienybė. Vienybė yra tikroji antgamtinė naujiena (Prisikėlusysis tarp savųjų), nepanaikinanti skirtumų, tačiau juos „pripildanti tiesos“. Nėra vienybės be skirtumų, ir nėra tikro skirtumo be vienybės.

IŠVADA

Kai atsigrėžiu į savo patirtį, prieš akis praplaukia daugybė veidų, padėjusių suvokti šią kenozės ir anastazės paslaptį.

Prieš atvykdamas į Šveicariją, gyvenau su vienu broliu, tik keleriais metais vyresniu už mane, kuris sunkiai sirgo ir nedaug tegalėjo judėti. Iš pradžių mes dar kartu slidinėjome, ėjome į kalnus, tačiau progresuojanti liga galiausiai privertė jį to atsisakyti.

Vieną dieną jis man tarė: „Ketinu rinkti pelėdas – nakties paukščius. Vieno Bažnyčios Tėvo raštuose skaičiau: pelėdų akys tokios didelės, idant jos galėtų matyti ir naktį. Taip jos gali matyti, kad ir naktis turi savo žvaigždes.“ Dabar jis turi apie septynis šimtus pelėdų, meniškų kūrinių iš viso pasaulio. Šis brolis man padėjo atrasti, kad ir naktis turi savo žvaigždžių bei spalvų. Pasakoje apie Piterį Peną minimi elfų namai: nuo kitų namų, kuriuos gali matyti ir dieną, jie skiriasi tuo, kad elfų namai matomi tik naktį, kadangi ir naktis turi savo spalvų: savo mėlį, savo purpurą, savo geltonumą... Ir šios spalvos yra dar gyvesnės, kadangi iš už jų spinduliuoja šviesa.

Daug kartų, dirbdamas Europos Vyskupų Konferencijų Taryboje, esu pastebėjęs: Katalikų Bažnyčiai atsiveria didžiulės galimybės, jei ji liks ištikima kenozės, meilės logikai. Nepaisant visų mums pažįstamų vargų, katalikybė turi dovaną būti vieta, kur skirtybės gali likti savimi ir gyventi po vienu stogu – tapti vienybe.

RELIGIJOS STUDIJS VILNIAUS UNIVERSITETE

Apie Vilniaus Universitete įsikūrusį Religijos tyrimų ir studijų centrą jau esame rašę „Naujajame Židinyje“ 1995 m. Nr. 3. Norime dar kartą priminti šios įstaigos buvimą ir papasakoti, kas nauja vyksta Religijos tyrimų ir studijų centre.

Religijos tyrimų ir studijų centras (toliau – RSTC) įkurtas 1992 m. pabaigoje. Tai nefakultetinė ir tarpdisciplininė struktūra, atliekanti akademinės ir mokslinio tyrimo funkcijas. Įkuriant siekta pagal turimas galimybes tęsti Vilniaus universitete veikusio Teologijos fakulteto veiklą, akademinio lygiu puoselėti ir ugdyti krikščioniškąją kultūrinę tradiciją ir tirti Lietuvos religinę tikrovę. Centras siekia skatinti dialogą tarp religinės ir sekuliariosios kultūrų, tarp įvairių konfesijų, supažindinti Vilniaus universiteto studentus su Katalikų Bažnyčia, jos mokymu ir gyvenimu. Kuriant centrą daug geranoriškumo parodė Vilniaus universiteto rektorius. Šiuo metu centras savo sumanumo ir katalikiškos (beje, ir tarptautinės) visuomenės paramos dėka plečiasi.

RSTC gyvavimo pradžioje buvo skaitomos įvairios paskaitos religijos mokslų tematika. 1995 m. rudenį čia pradėtos magistrinės studijos, praėjusį pavasarį buvo išduoti pirmieji Vilniaus universiteto Religijos tyrimų ir studijų centro magistro diplomai. Šiuo metu centre mokosi 12 magistrantų. Ateityje planuojama pradėti ir bakalauro lygio studijas. Norint pradėti studijas centre, reikia turėti bet kurios specialybės bakalauro diplomą, išklausti keturias privalomas bei keturias pasirenkamas disciplinas

ir parašyti bakalauro lygio darbą. Privalomos disciplinos yra šios: religijos filosofijos įvadas, religijos sociologijos arba religijotyros įvadas, teologijos įvadas ir religijų istorijos įvadas. Pasirenkamos disciplinos apima penkias sritis: filosofiją, teologiją, religiją tiriančius mokslus (religijos istorija, psichologija, sociologija, religijotyra), Biblijos studijas, religijos ir kultūros sąveikas (religija ir literatūra, religija ir menas, etc.).

Į magistrantūrą stojantys žmonės yra studijavę ir humanitarinius, ir tiksliuosius mokslus. Religijos studijas jie pradeda dėl įvairių priežasčių: tai ir noras giliau pažinti Bažnyčios mokymą bei tradiciją, ir alternatyvos vyraujančiam siauram technokratiniam mąstymui ieškojimas, taip pat noras susieti turimas žinias su pasaulėžiūra. Dėstomi tarpdisciplininiai kursai, turtinga biblioteka, šiuolaikinę savivoką atitinkantis Bažnyčios mokymo pristatymas sudaro sąlygas šiuos tikslus įgyvendinti.

Be magistrantų, Centre skaitomas paskaitas lanko studentai iš įvairių Universiteto fakultetų, Vilniaus pedagoginio universiteto, Dailės akademijos, į kai kurias paskaitas atvažiuoja studentų iš Vytauto Didžiojo universiteto, lankosi „žmonės iš gatvės“, nepriklausantys jokiai mokymo įstaigai. Per semestrą paskaitas lanko vidutiniškai 150 klausytojų iš kitų mokymo įstaigų. Filosofijos fakulteto studentai sudaro 41% visų į kursus oficialiai užsirašiusių klausytojų, istorijos fakulteto studentai – 25%, Vilniaus pedagoginio universiteto studentai sudaro 5,4%. RSTC magistrantai, kuriems paskaitos čia yra privalomos, tesudaro 6,4% klausytojų. Taigi dauguma klausytojų lankosi ne dėl privalo-

Apžvalga

Religija

mų mokymo programų. Didžiąją RSTC klausytojų dalį sudaro būsimieji filosofai ir istorikai; tai leidžia tikėtis, jog centras iš tiesų tarnauja tiltu tarp sekuliariosios ir religinės kultūrų. Bendradarbiaujant įvairių specialybių studentams, centre vystoma tarpdisciplininė perspektyva, kurioje išryškinamos sąsajos tarp įvairių mokslų ir tarp įvairių pasaulio stebėjimo plotmių; čia nuo žinių apie pasaulį galima pereiti prie pasaulėžiūros.

Religijos studijų centrai žinomi pasaulio universitetinėse struktūrose. Nuo teologijos studijų religijos studijos skiriasi tuo, kad paprastai nėra reikalaujama klasikinių kalbų mokėjimo ir orientuojamasi į sąsajas su humanitariniais mokslais. Religijos studijose vengiama redukcionistinio funkcinio požiūrio į religiją arba aprašomosios analizės ir laikomasi religijos tyrimo „iš vidaus“ nuostatos. Nereikėtų religijos studijų painioti nė su religijotyra. Religijotyra yra apibrėžta mokslinė disciplina, kur tyrėjas turėtų atsiriboti nuo savo religinės ir socialinės patirties ir jos sąlygotų vertinimų. Konkrečiau RSTC studijų kryptį apibūdins joje skaitomos paskaitos. Religijos filosofijos krypties disciplinos sudaro 24% visų skaitytų paskaitų, teologija ir Bažnyčios istorija – 20%, socialiniai mokslai religijos srityje – 12%, Biblijos studijos – 11%, religijos ir kultūros pogrupio disciplinos – 9%, religijų istorija, religijotyra ir religijos fenomenologija – 25% visų skaitomų paskaitų.

RSTC tarnauja ne tik krikščioniškosios kultūros Lietuvoje skleidimui, jis užima svarbią nišą ir mokymo institucijų rinkoje. Centre dėstomos disciplinos Lie-

tuvos moksliniame kraštovaizdyje išsiskiria filosofinės refleksijos ir etikos sąryšio pabrėžimu. Randa sau vietas kitoms religijoms bei konfesijoms skirti kursai: čia supažindinama ir su protestantiškąja teologija, judaizmu, islamu, tradicinėmis pasaulio religijomis, taip pat naujaisiais religiniais sąjūdžiais.

Pagal mokymosi kryptį RSTC yra artimiausias VDU Katalikų teologijos fakultetui. Be teologijos ir religijos studijų krypties sąlygojamų savitumų, yra ir turimo dėstytojų potencialo nulemtas skirtumas – dėstomos teologijos kryptis. VDU katalikų teologijos fakultetas puoselėja prieš karą šiame universitete klestėjusios neotomistinės teologijos tradicijas, tuo tarpu RSTC dėstoma Vatikano II Susirinkimo sukeltų pokyčių įtakota teologija, padedanti naujai rasti ryšį tarp Bažnyčios mokymo ir moderniosios sąmonės.

Posovietinėje Lietuvoje nebuvo dėstytojų, galinčių dėstyti religines disciplinas. Beje, būtent dėl teologijos dėstytojų nebuvimo idėjai atkurti Vilniaus universitete teologijos fakultetą nepritarė nė arkivyskupas metropolitas Audrys Juozas Bačkis. Dėl tos priežasties centre vis dar nėra bakalauro lygio studijų. Tačiau RSTC jau gali pasidžiaugti ne vienu rimtu kursu. Antai Eglės Laumenskaitės dėka centre puoselėjama sociologinio religijos suvokimo perspektyva, fiksuojanti Lietuvos religines realijas, klausianti kur eiti toliau. Vytautas Ališauskas supažindina su Bažnyčios Tėvų palikimu, įveda į katalikiškosios filosofinės minties palikimo tąsą, ugdo studentų savirefleksiją. Arūnas Peškaitis supažindina su Lietuvoje veikiančiomis religinėmis bendruomenėmis, moko religinės tolerancijos ir kartu stiprina katalikišką savimonę. Vyskupas Jonas Boruta ir iš jo šias pareigas perėmusi Irena Vaišvilaitė dėsto Bažnyčios istoriją, atskleidžia bažnytinių tradicijų kilmę. Gintaras Beresnevičius įnešdamas naujų vėjų dėstė religijos fenomenologiją. Su šiuolaikine krikščioniškąja filosofija supažindina Tomas Sodeika.

Kiekvieną semestrą centre paskaitas skaito bent du, o kartais ir keturi vizituo-

jantys profesoriai iš Austrijos, Vokietijos, Kanados, JAV, praturtinantys ramų, o kartais ir pilkokią Lietuvos akademinį peizažą. Iš pastaraisiais metais skaitytų kursų galima paminėti prof. dr. Manfredą Spiekerį (Vokietija), skaičiusį kursą „Politinių ir ekonominių problemų kritika krikščioniškojo socialinio mokymo šviesoje“. Kursas susilaukė atgarsio tarp politologijos ir ekonomikos specialybių studentų. Prof. dr. Glenas W. Olsenas (JAV) skaitė kursą „Krikščionybė ir kultūra Antikoje ir Viduramžiais“, kuris papildė tarp smalsesnės Lietuvos studentijos išpopuliarėjusio Mircea Eliades mokslą, didelio susidomėjimo susilaukė kalbėjimas Lietuvoje neliestina tema – seksualumo samprata antikoje ir viduramžiais (Centras šių paskaitų tekstus rengiasi išleisti atskira knyga). Prof. dr. Karlas Neufeldas (Austrija) savo skaitytame kurse „Fundamentinė teologija“ prie teiginių apie Dievą ėjo per psichologines situacijas. Prof. dr. Lotharo Lieso (Austrija) kursu „Švč.

Trejbės teologija“ pristatė šiuolaikinių teologų suformuluotą asmens bei Švč. Trejbės sampratą. Prof. dr. Peterio Williamsono (JAV) kurse „Katalikiška Biblijos interpretacija“ mokė teisingo Šv. Rašto skaitymo, remiantis Vatikano II Susirinkimo dogmine konstitucija *Dei Verbum*. Prof. dr. Friedricho Reitererio (Austrija) kursas „Dievas Biblijoje“ tęsė kasmet skaitomų kursų apie Senąjį Testamentą ciklą. Pastarieji kursai padeda Lietuvoje kristalizuotis Vatikano II Susirinkimo idėjoms.

Šiomet keletą kursų skaitė jaunosios kartos dėstytojai Andrius Navickas, Valdas Mackela, Aušrelė Pažeraitė, Nerija Putnaitė.

Greta mokomojo darbo, centre nuolatos vykdoma bent keletas tiriamųjų projektų. Jau treči metai RSTC dalyvauja Rytų Europos valstybėse vykstančiame tarptautiniame projekte „Aufbruch“. Šiuo projektu renkama, sisteminama ir apibendrinama medžiaga apie Bažnyčios gyvenimą komunistinio režimo

Religijų tyrimų ir studijų centro interjeras. 1999. Gintauto Trimako nuotrauka

metu ir po jo, tyrinėjama pasipriešini- mo KGB istorija Lietuvoje, fiksuojami asmeniniai išgyvenimai. Projektas unikalus tuo, jog bandoma atskleisti ne tik besipriešinančio režimui asmens kolizijas (šio pobūdžio medžiagos Lietuvoje yra nemažai surinkta ir publikuota), bet ir vykdančio represijas arba pasyvaus stebėtojo asmeninius išgyvenimus (kuo ligi šiol nebuvo rimtai domėtasi). Medžiagos apibendrinimas bus išleistas atskiru leidiniu. Tęsimi projektai „Popiežiaus vizito Lietuvoje priėmimo analizė“ ir „Konvertitai į krikščioniškąias grupes: palyginamoji analizė“. Šįmet įsijungta į tarptautinį projektą „Bažnyčios vaidmuo pokomunistinių transformacijų procesuose“. Vykdydamas šiuos projektus centras yra sukaupęs daug vertingos medžiagos apie Lietuvos Katalikų Bažnyčios dabartinę padėtį. Apie RSTC juokaujama, kad centras įgauna žinojimo monopolį Lietuvos katalikiškosios realybės klausimais.

RSTC patalpoje glaudžiasi ir biblioteka. Kaip vienas iš kitos mokymosi įs-

NEGALAVIMAI IR PAPIKTINIMAI RUSŲ STAČIATIKIŲ BAŽNYČIOJE

„Perestroikos“ momentu iš persekiojimų išnyranti Rusų Stačiatikių Bažnyčia atrodė esanti didelė etinio ir kultūrinio įkvėpimo pajėga. Dešimtys tūkstančių suaugusiųjų krikštijosi, tiesą sakant, krikštu dažnai išreikšdami veikiau tautinės priklausomybės jausmą negu tikrą tikėjimą. Organizavosi tikinčiųjų brolijos, siekiančios tiek pagelbėti visuomenės vargšams, tiek atstatyti daugybę bažnyčių, kurias valstybė grąžindavo dažniausiai apverktinos būklės.

Galingas dvasinio atgimimo sąjūdis padidino vienuolynų skaičių nuo kokių dešimt iki daugiau negu keturių šimtų penkiasdešimt. Masiškai buvo leidžiami amžiaus pradžios didžiųjų krikščionių mąstytojų ir jų veiklos tęsėjų išėivijoje veikalai. Naujasis patriarchas Aleksijus II paskelbė Bažnyčios nepriklausomybę ir tvirtai pasmerkė antisemitizmą, tą

taigos atvykęs studentas pasakė, čia esanti retų knygų gausa „kelia pamaldų šūrupulį“. Biblioteka išsiskiria gausia bibliotikos, teologijos, religijos sociologijos literatūra, esama vertingų enciklopedinių leidinių. Šiuo metu sukaupta virš 5000 pavadinimų knygų, periodiškai gaunama 30 pavadinimų žurnalų. Knygos į biblioteką patenka įvairiais keliais; net apie 50% knygų dovanotos, apie 10% gaunama per Universiteto bibliotekos struktūrą. Knygas dovanoja privatūs asmenys, vizituojantys profesorai, užsienio fondai. Bibliotekoje kaupiasi unikalūs fondai – daugelio knygų nerastume jokiaje kitoje Lietuvos bibliotekoje.

Žodžiu, centriniuose Universiteto rūmuose esančioje RSTC patalpoje pamažu darosi ankšta nuo sparčiai besikauptančių knygų, aktyvių studentų ir naujų idėjų gausos. Centras pasiekiamas elektroniniu paštu (*religijosc@hotmail.com*) arba telefonu (614132).

Eduardas Šmitas

atgyveną, vis dar slegiančią rusų Bažnyčią. Be to, privačių asmenų iniciatyvos, laiminamos patriarcho, dėka gausėjo žymių teologijos institutų, ypač Maskvoje, įskaitant Šv. Andriejaus biblinės teologijos institutą, kuriame bendradarbiaujama su protestantais ir žydais.

Tačiau paskesniais metais, kai kurių katalikų draugijų ir ypač amerikietišku sektų, taip pat masinio susižavėjimo Vakarų kultūros (slavofilams besivaidenančių „pūvančių Vakarų“) subproduktais akivaizdoje, kilo tapatybės reakcija, ir su modernybe susidūrusi rusų Bažnyčia tragiškai pasidalijo. Konservatoriai pageidavo sustingdyti praktikuojamą liturgiją ir vartojamą bažnytinę slavų kalbą, šią kulto kalbą, kurios pradžios reikėtų ieškoti IX a. Bizantijos apaštalu slavų veikloje. Tai labai graži kalba, klasikinės rusų kalbos matrica, todėl labai mylima kai kurių kultūros žmonių.

Paprasti tikintieji persekiojimų laikais perdėtai sakralizavo net menkiausias

Bažnyčios liturgijos smulkmenas. Protingi ir nuosaikūs reformatoriai, priešingai, pageidavo santūriai surusinti bažnytinę slavų kalbą, rusiškai skaityti bažnyčioje Bibliją ir Evangeliją, įtraukti liaudį į truputį „deklerikalizuotą“ šventimą. Konservatoriai manė, kad Bažnyčios Tėvai jau viską pasakė, ir reikia tik kartoti; reformatoriai dar domėjosi amžiaus pradžios didžiųjų religinių filosofų sumaištingais bei pranašiškais raštais, tarp jų ir Nikolajaus Berdiajevo. Konservatoriai buvo uždardūs, nepatikliūs stačiatikybės šalininkai; reformatoriai pageidavo ją įjungti į visuotinę krikščionybę, leidžiantis į sąžiningą dialogą su kitomis konfesijomis.

Didysis liudytojas tėvas Aleksandras Menis peržengė šiuos susiskaldymus. Jau totalitarinio režimo sąlygomis jis ėmėsi milžiniško darbo, siekdamas kūrybiškai atsiliepti į modernybės iššūkius. Jis buvo atsivertęs žydas. 1990 m. jis nužudytas – taip ir nesugebėta išsiaiškinti, kieno – kirviu, tikru pogromo ginklu.

Ilgą laiką patriarchatas atrodė norįs išlaikyti pusiausvyrą tarp konservatorių ir reformatorių. Tačiau dabar, per porą metų, jo laikysena pasikeitė: jis niršta ant pastarųjų. Tėvas Georgijus Kočetkovas Maskvos širdyje įkūrė pavyzdinę, patrauklią parapiją, subūrusią per du tūkstančius tikinčiųjų, ir įvedė ištisą katekumenato sistemą suaugusiems, dažnai krikštijamiems paskubomis ir be jokio parengimo. Viskas čia nukreipta į laisvą, sąmoningą, asmeninį ir bendruomeninį tikėjimą. Po geroko pjudyto praėjusią vasarą jis tapo iš anksto parengto grynai sovietinio stiliaus susidorojimo auka. Pagalbininku jam priskirtas kunigas, neabejotinas psichopatas, numatyta dieną slapta atsiųstų liudytojų akivaizdoje, nusitaikius kameroms, ėmė plyšauti esąs mušamas, esąs žudomas. Tėvui Georgijui tučtuojau uždraudžiama celebruoti, o dvylika jo bendradarbių ekskomunikuojami.

Tėvas Zenonas (*Зенон*), vienuolis iš Pskovo srities, didžiausias Rusijos ikonų tapytojas (Maskvoje freskomis išpuošęs Šv. Danieliaus vienuolyną, dabartinę patriarchato būstinę), keliaudamas per

Vakarų Europą katalikiškajame pasaulyje rado egzistuojant gilų krikščionišką gyvenimą. Priimdamas savo eremitoriume grupę italų bičiulių, jis leido jiems švęsti Mišias bažnyčioje, kurią įrenginėjo, ir iš vieno jų rankų sutiko priimti komuniją. Jis buvo apskūstas, jam paskelbtas interdiktas ir ekskomunika.

Jaunas filosofas, tapęs vienuoliu, idant galėtų liudyti tarp inteligentų, tėvas Ignatijus Krekšinas netoli nuo Kolomnos įkūrė nedidelę vienuolių bendruomenę; visą savo reikšmę įgijusi liturgija ir trys klausytis bei lydėti gebantys kunigai vienuoliai čia sutraukia minias, kuriose susimaišo kaimiečiai ir miestiečiai, vietiniai gyventojai ir maskviečiai intelektualai. Šis taikus ir šviesus žmogus irgi persekiojamas. Jis nušalintas nuo visų pareigų patriarchate, įskaitant leidybą; jam grasinama vienuolyno atėmimu. Kas jam prikišama? Protestas prieš karą Čečėnijoje, svetimšalių svečių priėmimas, bendradarbiavimas „Sofijos“ radijuje, kiekvieną popietę valandą laiko skiriančiame katalikams.

Represijas papildo – ir tai dar labiau

žema – reikalavimai meluoti. Ir tėvui Georgijui Kočetkovui bei jo bendradarbiams, ir tėvui Zenonui pareiškama, jog jiems būsią dovanota, jei jie parodysią „visišką atgailą“; pirmieji tegul prisipažįsta mušę jiems primestą kunigą (bet tai netiesa), o antrasis tegul pripažįsta, jog katalikų Eucharistija neturi nei prasmės, nei turinio (bet to jam neleidžia sakyti sąžinė).

Kaip matyti, šioje Bažnyčioje nėra nei dialogo supratimo, nei pagarbos kitam, nei galimybės apskūsti neteisingą nuosprendį, nors tai numatyta kanonų teisėje.

Pagaliau didžiausias papiktinimas: šių metų gegužės 5 d. jaunas Jekaterinburgo vyskupas Nikonas įsakė atimti iš teologijos studentų ir viešai sudeginti Aleksando Menio, Johno Meyendorffo ir Alexanderio Schmemanno knygas. Kunigas Olegas Vochmianinas, pasipriešinęs šiam nuosprendžiui, buvo pašalintas iš kunigų. Aleksandras Menis – iki šiol gyvuojančio ekumeninio atvirumo ir krikščioniško sąmoningumo sąjūdžio įkvėpėjas. Johnas Meyendorffas ir Alexanderis Schmemannas, pirmiausia studijavę Paryžiuje, o

paskui profesoriavę Niujorko Šv. Vladimiro seminarijoje, – teologai, pripažinti visame pasaulyje, ypač Rusijoje, ir, patriarcho liudijimu, jo paties. Tiesa, jie dažnai cituojami reformatorių, o tėvas Schmemannas tikrosios tradicijos vardu demaskavo kai kuriuos iškraipymus, paplitusius rusų Bažnyčioje. Dėl šios priežasties jo knygos jau buvo degintos, bet tik paslapčiomis, kai kuriuose itin integristiškuose vienuolynuose (o tokių – dauguma).

Jekaterinburgo byla įgyja visiškai kitokią masą. Patriarchatas pradžioje bandė ją pa-

neigti, bet liudytojų daugėja, ir Alexanderio Schmemanno sūnus Serge'as, žinomas bei įtakingas žurnalistas, Pulitzerio premijos laureatas, ilgalaikis *New York Times* korespondentas Maskvoje, neleis užglaistyti šio papiktinimo.

Kodėl gi patriarchas pakeitė savo laikyseną? Kraštutinių dešiniųjų, nacionalistų, antisemitų, neokomunistų (šiandienėje Rusijoje jie – nacionalistai ir antisemitai) sluoksniuose plėtojamas beveik autistinis Rusijos istorijos vaizdas: judėjų–masonų sąmokslas, katalikybės ir islamo sąjunga stačiatikybei sunaikinti, reformatorių kaip demaskuotų Vakarams tarnaujančių šnipų demonizavimas... Kai kurie pageidauja stačiatikybę paversti ideologija, galinčia atstoti marksizmą. Todėl jie stengiasi patraukti į savo pusę patriarchą bei vyskupus. Juos remia buvęs KGB, anaipol dar nesuardytas ir nepraradęs galios.

Vyskupas Nikonas – Voronežo metropolitometodijaus mokinys, o šio ryšiai su KGB, anot *Moscow Times* (birž. 3 d.), gerai žinomi. Ar KGB turi savo rankose kokių nors patriarchą kompromituojančių varganų paslapčių iš komunistų laikų? Bet koks atsakymas galėtų būti kvalifikuotas kaip vienas gaudų, iki šiol sklindančių Rusijoje. O gal daugelis vyskupų, išskyrus kokius dešimt iš šimto dvidešimt ar šimto trisdešimt, yra turtuoliai, sutriuškinantys bet ką, kas tik kruta ir drumsčia jų ramybę?

Kaip visai neseniai galėjau įsitikinti, rusų Bažnyčia prarado bet kokią įtaką visuomenei, tampa jai vis svetiesnė ir svetiesnė, o ši jai rodo tik abejingumą ir net priešišumą. Tik 55% rusų krikštyti ir tik mažiau negu 2% – praktikuojantys. Rusija yra labiau sekuliarizuota negu Prancūzija. Iš 12 ar 13 milijonų Maskvos gyventojų suskaičiuota tik 48 000 per Velykas priėmusių komuniją.

Vis dėlto po pelenais dar rusena ugnis. Daugelį jaunuolių, daugelį intelektualų, atmetančių bažnytinę instituciją arba jos atmetamų, patraukia stačiatikybės išminties ir grožio paveldas. Kai

Patriarchas Aleksijus II ir Maskvos meras J. M. Lužkovas prie Kristaus Išganytojo cerkvės. 1997 rugsėjis

kurios parapijos su didžiausiu apdairumu ir subtilumu išvengia perdėto sakralizavimo prietarų. Kai kurie atsakingi patriarchato žmonės pradeda suvokti, jog konservatizmas, kad ir koks paradoksalus ir kultūringas jis būtų, gali tapti savižudišku. Diskutuotinas, bet įdo-

mus rašytojas diakonas Andrejus Kurajevas, kurį kartais išklauso patriarchas, šiais metais Maskvos universitete skaitė stačiatikybės įvado kursą, patraukusį per keturis šimtus studentų.

Kas sėja vėją, tas pjaus audrą. Jekaterinburgo papiktinimas galbūt primins

šios Bažnyčios vyskupams, jog Rusija yra misijų kraštas.

Olivier Clément

Iš pranc. k. (*Le Monde*, 10 juin 1998) vertė Liubartas Akminas.

LITERATŪROS EKSPRESAS 2000

2000 m. gegužės mėnesį iš Lisabonos išvyks traukinys, kuriuo į kelionę leis 130 rašytojų iš 45 Europos valstybių. Trumpai sustodami daugiau nei dvidešimt Senojo žemyno miestų, jie tu pačių metų liepą kelionę baigs Berlyne. Bus keliaujama istoriniu Šiaurės–Pietų geležinkelio maršrutu per dvylika Europos valstybių: Portugaliją, Ispaniją, Prancūziją, Belgiją, Olandiją, Vokietiją, Lenkiją, Lietuvą, Latviją, Estiją, Rusiją ir Baltarusiją.

1884 m. Briuselio bankininkas „Internationale des Wagons-Lits et Grands Express Europeens“ kompanijos įkūrėjas ir direktorius Georges'as Nagelmackers'as sumanė Šiaurės–Pietų ekspresu (iš Lisabonos į Sankt Peterburgą) vežioti keleivius. Traukinys turėjo pervaziuoti Europą per devyniasdešimt valandų. Buvo planuojama keleivius atvežti net į uostus, iš kur laivais jie saugiai galėtų pasiekti Londoną, o Lisabonos uoste ištroškusiųjų geresnio gyvenimo laukė į Pietų Ameriką plaukiantys garlaiviai. Po ilgų derybų projekto įgyvendinimą teko atidėti iki XX a. pradžios. Nagelmackers'o traukinio bėgiai prisitaikė prie valstybių sienas nuolat kaitaliojančios istorijos. Šiuo traukiniu į Baden Badeną skubėjo Fiodoras Dostojevskis, po Spalio perversmo juo tėvynę paliko daugelis Rusijos aristokratų. 1933 m. geležinkeliu į Paryžių bėgo minios aktorių, rašytojų, dailininkų, žydų, socialdemokratų ir komunistų. Nacistai geležinkeliu į mirties stovyklas vežė nekaltas aukas.

Adolfas Hitleris svajojo, kad geležinkelis sujungs Vokietijos imperiją ir nuo Atlanto iki Ramiojo vandenyno nusi-driekusias arijams pavaldžias žemes. Sovietams pastačius Berlyno sieną, sąjungininkai kurį laiką geležinkeliu gabeno maisto produktus, 1948 m. šiuo maršrutu ėmė rūpintis šaltojo karo generolai, o po kiek laiko jį visai uždarė. Taip pretenzingasis Nagelmackers'o paneuropinis projektas atspindėjo Europos istorijos posūkius.

Dabar plaunuojama 7000 km kelionė vyks tarpniais po keletą valandų, vienai, dviem ar trim dienom sustojant iš anksto pasirinktuose miestuose. Rašytojai susitiks su savo kolegomis menininkais ir plačiąja visuomene. Tokių susitikimų šūkis: „Kviečia Europos literatūros“. Kiekvienas miestas prisidės prie kultūros festivalio „Europoje kaip namie?“ Prasiidėjęs traukinyje, nelyginant meninių ir politinių perspektyvų laboratorijoje, projektas turėtų pasiekti platesnius visuomenės sluoksnius.

Šiandien Šiaurės–Pietų ekspresas yra tarsi ieškančios Europos stuburas, Europos namų simbolis. Amžių sandūra riedantis „Rašytojų traukinys“ leis išvysti, kokia bus kito tūkstantmečio Europa. Ar gali menas suvienyti skirtingas valstybes? Ar XXI a. rašytojai darys įtaką ateities kartoms? Kas iš tiesų yra naujoji Europa? Ekonominė galia su beribiu vystymosi potencialu? Vakarietiško idėjų pagrindu sukurta sąjunga, neryžtingai atsiverianti Rytams?

Kalbos saugo, vienija ir skiria. Kiekvienas išverstas žodis – politinė replika,

Kultūra

samprotavimai kultūrinėmis temomis ar paprasčiausias pokalbis – besivienijančiai Europai yra savaip naudingas. Kartu su skaitytojais, kritikais bei kitais menininkais rašytojai griaua geografines, kultūrinės, estetiškes sienas. Prieš šimtą metų Šiaurės–Pietų ekspreso sumanytojai įsivaizdavo Europą be sienų. Septynių savaitių kelionė padės rašytojams sujungti į visumą praeities pėdsakus ir dabarties realybę, leis pamąstyti apie Europos ateitį ir jos literatūrą. Be renginių ir literatūros skaitymų vakarų, tikimasi surengti politinių diskusijų, forumų, koncertų, aktorių pasirodymų. Skirtingų kultūrinių tradicijų, populiariosios, jaunimo, migrantų kultūros mišinys praplės akiratį, atvers pasaulio panoramą.

Kiekviena Europos valstybė pasiūlys po vieną tris rašytojus, nuolat spausdinančius savo kūrinius. Prieš kelionę kiekvienas rašytojas prisistatys ir pateiks keletą savo kūrinių. Pirmą kartą surinkta ir išleista medžiaga apie Šiaurės–Pietų ekspresą padės apžvelgti valstybių, kurių sienas kirs garsusis traukinys, istoriją. Tikimasi pateikti skirtingų politinių, kultūrinių požiūrių naują Europos istorijos modelį.

„Literatūros ekspresas 2000“ – Europos masto renginys ir darbas ateities kartoms. Po kelionės rašytojai išdėstys savo nuostatas apie Europos ateitį, prisimins vykusias diskusijas ir pabandys pateikti Europos literatūros perspektyvas. 2001 m. Frankfurto knygu mugėje planuojama pristatyti rašytojų kelionėje patirtų išpūdzijų knygą „Europos literatūros vadovas“. Taip pat ketinama surengti parodą,

sukurti spalvotą katalogą, kompaktinį diską, filmą apie 2000 m. literatūros traukinį.

Glaudesnius ryšius su Europos valstybių literatūromis viliasi užmegzti ir Lietuvos rašytojai (traukiniu ketina važiuoti Antanas Gailius, Jurga Ivanauskaitė, Laurynas Katkus). Lietuvos dalyvavimą

tarptautiniame projekte koordinuoja viešoji įstaiga „Lietuviškos knygos“, kurios tikslas – propaguoti lietuvių autorių kūrinis užsienyje, remti vertimus į užsienio kalbas, platinti informaciją apie Lietuvoje leidžiamas knygas.

Jolanta Zabarskaitė

BEGALINIAI TOLIAI (Filosofiniai ir teologiniai mokslinės fantastikos aspektai)

Dešimtas dešimtmetis vėl naujai pašlovino vieną kino filmų žanrą, dar prieš dešimt ar penkiolika metų gyvavusį šaikelėje, – mokslinę fantastiką. Begaliniai Visatos toliai tapo eksperimentiniu lauku, kuriame nuo seno žinomos esminės žmogaus būsenos (baimės, viltys ar tiesiog archetipiniai konfliktai bei įvykiai) susitiko naujai aprenktos, susvetimėjusios, perkeltos į naujas vietas. Žmogaus galimybių ribos buvo pratęstos iki pat gamtos dėsnų ir logikos įmanomybių ribos (dažnai ją net peržengiant), ir tai atveria visiškai savitų galimybių kombinuoti įvykius, asmenis bei kontekstus, garantuojančių filmui kino žiūrovų antplūdį.

Mokslinė fantastika patraukia savo nenormalia susvetimėjimo galimybe, dėl kurios maga joje pasidairyti filosofinių ir teologinių temų, idant šiuo aplinkeliu ji būtų naujai atrasta. Tačiau tai nereiškia užslėpto mito panaudojimo savo požiūrio stokojančiam teologiniam ir filosofiniam šnekiesiui, nors toks priekaištas gali iškilti; toji prieštara pati turėtų atsakyti, kiek mitas apskritai įgalino teologinį ir filosofinį Logosą. Dėl šių dalykų galima diskutuoti, tačiau priekaištas neturėtų būti atremiamas iš komplikotos hermeneutinės Logosą ir mito debatų srities, kuri sena, kaip pati Vakarų filosofijos istorija; jį derėtų atsakyti remiantis paprastesniu pagrindu – logika ir metafizika.

Galimi pasauliai

Filosofinis ir teologinis stebėtojas, pasukęs šio žanro kryptimi, turėtų remtis išeities teze: mokslinė fantastika filmų pagalba pristato daugybę pasaulių, kurie nuo mūsų aktualaus pasaulio skiriasi galimybės ar negalimybės modusu. Kalbėjimas apie įmanomus pasaulius jau nuo Leibnizo¹ išpopuliarėjo salonuose ir priklauso pagrindiniam modalinės logikos ir ontologijos diskusijos analitinėje filosofijoje žodynui; jis įgalina tam tikrą požiūrį, būtent: žvelgti į mūsų pasaulį, paisant iššūkiui, kurį formuoja įsivaizdavimas apie tai, koks jis galėtų būti. Čia neverta samprotauti, ar galimi pasauliai iš tiesų egzistuoja, kaip pabrėždamas tvirtina Davidas Lewisas², arba kad jie tėra mūsų pačių projektai ir konstrukcijos, kaip kad mano Nelsonas Goodmanas³. Svarbu vien tai, kad šie pasauliai yra holistiniai, visa apimantys, autoreferentiški dariniai, tam tikra būsenų visuma, kuri nuo mūsų tikrojo pasaulio būsenų visumos skiriasi savo galimybės modusu. Žavi pats šis skirtumas, provokuoja pati jo logiška prigimtis (bet ne klausimas, kiek tai realu ar sukonstruota). Visa tai leidžia naujai įgyti sąvokas ir temas, ištraukti jas iš susvetimėjimo būklės, iš visiškai kito pasaulio konteksto, ir žmogiškosios veiklos erdvę praplėsti vaizduote, kaip pabrėžia Paulis Ricoeuras⁴. Apie tai toliau ir šnekėsime.

Loginės šio naujumo vežėčios šiuo atveju – kosminis laivas, kurio pagalba galime nubrėžti tam tikrų temų kontū-

rus, o jos mūsų pasaulį galbūt geriau apibrėžia tada, kai vagojami Visatos toliai, negu tada, kai mūsų požiūris nenori apieisti pasaulio, kuriame esame. „Star Trek“ epizodų *motto* – prasibrauti ten, kur iki tol nebuvo nė vienas žmogus, ir tai gali būti modalinės logikos nuoroda, kreipimasis į mūsų vaizduotę, pabrėžiantis įsivaizduoti, kas įmanoma, idant galėtum teisingai suvokti, kas yra iš tiesų. Šios kelionės per galimus pasaulius žavios daugiausia tuo, kad šitaip galima išmokti aščiau suvokti mūsų pradinio pasaulio (tikrojo pasaulio) kontūrus, ypač paaštrėjus suvokimui, kas būtina ar neįmanoma ir galimame pasaulyje.

Dangaus topografija

„Visata yra ir lieka didžiulis iššūkis“ – taip formuluojama įžymiojo ugnikalnių paradiečio Spoko balsu „Star Trek“ antro filmo („Chano pyktis“) pabaigoje. Tačiau filmo Visata daugeliu atvejų skiriasi nuo tos Visatos, kuri mūsų dienų astrofizikams dar užduoda ganėtinai mįslių. Šiai Visatai suteikta pasaulėžiūra, kupina lūkesčių, baimių, vilčių, toli pranokstančių tai, ką iki šiol mokslas gali apie Visatą pasakyti. Tai įsivaizduojamos galimybės, kurios smarkiai pranoksta fizikos, dažnai ir metafizikos ribas. Pvz., erdvėlaivis „Enterprise“, vagojantis šią Visatą virššviesiniu greičiu, primena platoniskąsias sielos vežėčias, keliaujančias savo kelią danguje ir keleiviui atveriančias neįsivaizduoto pažinimo lauką (per idėjų regėjimą)⁵. Dangus, Visata akivaizdžiai tampa tam tikra transcendencija, ribų atvėrimu, peržengimu, kuriame po fizikos rūbu iš tikrųjų slypi metafizikos pavidalas. Daugelis galimybių leidžia paaiškinti šią transcendenciją, tačiau mes iš pradžių pasiremsime tuo, kad vietoj begalybės, kurion galėtų taikytis šis ribų atvėrimas, mokslinė fantastika padeda taip tariant tematiškai pratęstą baigtinbę. Sisteminiui griebiamasi graikų mitologijos topografijos.

¹ Leibniz G. W. *Die Theodizee*. Von der Güte Gottes, der Freiheit des Menschen u. dem Ursprung des Übels. Werkausgabe Bd. 2. 1. – Frankfurt, 1996. – S. 221–225.

² Lewis D. *On the Plurality of Worlds*. – Oxford, 1986.

³ Goodman N. *Ways of Worldmaking*. – Hassocks, 1978.

⁴ Plg. Ricoeur P. *Zeit u. Erzählung*. 3 Bde. – München, 1988–1991.

⁵ Platonas. *Faidras* 245–253.

1. *Visata kaip Troja*. Troja kaip dieviškųjų likimo galių ir žmogiškojo didvyriškumo mazgas yra ne vien ypatinga literatūrinė scena, bet ir subtilios tvarkos struktūra, Homero epe – politinės tvarkos, tačiau ir dieviškosios lemties tvarkos, sudarytos taipgi iš garbės ir tam tikros etikos. Tą pat galima pasakyti ir apie mokslinės fantastikos Visatą. George'o Lucaso „Žvaigždžių karai“ – tai karingo santykių aiškinimosi scena, tam tikra prasme lemianti Kosmoso likimą; veikia skirtingos, labai priešaringos jėgos, gėrio tvarkai nuolatos kyla grėsmė. Protagonistai turi elgtis kaip didvyriai (arba iš pradžių tapti didvyriais; Lukas Skywalkeris čia gerokai primena Persifalį). „Star Trek“ Kosmoso tvarka reiškiasi kitaip, bet relevantiškai: viena vertus, nuolatos grasoma taikai („Deep Space Nine“ serijoje – vadinamoji „Dominion“), ir tą taiką turi išlaikyti skirtingų politinių dydžių ir imperijų balansas (romuliečiai, kardasiečiai, klingonai); antra vertus, „Star Trek“ Visata vaizduojama kaip jautrus fizinis darinys, jame – daugybė barjerų, kuriuos galima įveikti tik didelių nuostolių kaina.

Gamtos samprata čia turi stoicistinį atspalvį; ši gamta – ne tik tam tikras dydis, iš kurio viskas kyla, bet ir norminantis darinys, sąlygojantis svarbiausias veiksmo linijas. Fizinis tvarkos darinys yra metafiziškas, ir kaip metafiziškas jis reikšmingas egzistenciškai ir etiškai. Geriau negu kur kitur tai ryškėja kitame epizode iš „Deep Space Nine“ tęsinio „Laiko vaikai“: pažeidus laiko liniją, kyla stiprus konfliktas. „Dabar“ tampa pokyčių praecityje priežastimi (pamėgtas mokslinės fantastikos paradoksas), ir paradokso sprendimas panaikintų pasekmes praecityje, nuo kurių šiame epizode priklauso daugybės žmonių gyvenimai. Ši laiko linija yra metafizinis ir etinis dydis, ji arba patvirtina individo ar bendruomenės teisę į tiesinę egzistenciją, arba atmata (kaip „Voyager“ tęsinyje „Prieš ateities pabaigą“).

2. *Visata kaip Viduržemio jūra*. Odisėjoje Viduržemio jūra yra neįauki; ji pažįstama tik iš dalies, ir labai daug

kas tebėra neištirta. Ji milžiniška, atrodo esanti begalinė. Ir tai pavojinga vieta: pratrūkusių dievų ir gamtos jėgų, siautėjančių pabaisų, grėsmingų monstrų, pavojingų pagundų knibždėte knibžda. Žmogus dužiam laive – tik šių jėgų žaislinis kamuoliukas. „Jūros analogija“ mokslinėje fantastikoje apčiuopiama lengvai: ją nurodo ne tik tarpplanetinės vežėčios, aerodinamine išvaizda dažnai primenančios laivus, igulų hierarchija neretai remiasi karinio jūrų laivyno pavyzdžiu, orientuojamasi pagal žvaigždes ir t. t.

„Star Trek“ filmuose Visata prilyginama plačiai jūrai, skalaujančiai visiškai nepažįstamas pakrantes, kuriose gyvena tautos, kaip salų gyventojams ir būdinga, pasižyminties savita kultūra; ji kupina mįslingų, nesyk grėsmingų reiškinų, bet ir pilna stebuklų. Kaip jūra Saulės šviesoje surengia nuostabų spalvų žaismą, taip ir Visatos gelmėse nutinkantys įvykiai ne visada tik juodi. Daugeliu atvejų užantyje ji laiko psichodelinę šviesožaidą – literatūrinį ir filminį misterijos ženklą. Neretai su misteriniu motyvu susiejami bibliniai toposai – Išėjimo, Krašto užėmimo ar Tremties: kokia nors komanda yra pakeliui į Pažadėtąją žemę („Kovojančioji galaktika“) ar kelyje atgal į tėvynę („Voyager“).

3. *Visata kaip požemio pasaulis*. Kino ir estetikos požiūriu meistriškas darbas – svetimo erdvėlavio pavaizdavimas (Ridley'o Scotto „Svetimas“. Kulius sukūrė šveicarų dailininkas H. R. Gigeris; jie varijuoja pagrindines žmogaus skeleto formas. Įspūdingiausia antraplanės scenografijos dalis – Visaton suprojektuotas mirties šokis. Ir svetimoje planetoje atrastas svetimas laivas (vėlgi pagal estetinę simboliką) žymi įėjimą į požemio pasaulį. Dramaturgiškai šį išpūdį sustiprina veiksmas: vos žengusi pirmąjį žingsnį požemio pasaulyje komanda nebegali pasprukti iš šios keistos šešėliškos mirties karalystės. Vienintelė po šio siaubo išgyvenusi Ellen Ripley, kaip vėliau matome iš šio filmo medžiagą pratęsiančių režisierių Jameso Camerono ir Davido Fincherio kūrinų, niekada iki galo nebesugrįžta į šį pasaulį.

Jos mirtis filme „Svetimas 3“ – nuosekli dramaturginė Visatos kaip požemio pasaulio sampratos pasekmė. Visata kaip požemio pasaulis yra vienatvės, tuštumos, šešėlių vieta. Kaip širdį suspaudžia Nostromo erdvėlavis, „Svetimas 1“ drauge su šalčio miege sustingusia igula slystantis visiškai tuščia Visata! Tačiau Visata kaip požemių pasaulis drauge yra ir baismės vieta. Perlenktume, arogantiškai teigdami, jog technologija ar biologija gali įveikti tai, ko visiškai negali įveikti žmogus. Ši baismė mokslinėje fantastikoje personifikuojama ar hipostazuojama; visada pirštu prikišamai rodomos demonologinės ar satanologinės interpretacijos (Svetimas, pavyzdžiui, yra protagonistas demono, naikinančio kitą būtybę, idant galėtų ją užvaldyti). Siaubo niūrumas pakylėjamas iki personifikuoto blogio.

4. *Visata kaip Olimpas*. Begalinė Visata mokslinėje fantastikoje neretai yra metafizinės begalybės fizinis erzacas. Į šią plokštumą dažnai projektuojamos įvairiausios utopijos, pvz., būties patobulinimo ar gilesnės išvalgos į jos esmę viltis. Tai dievų vieta, būtybių, kurios pasižymi neįtikėtinomis žiniomis bei valdo laiką ir mirtingumą. Ypač ryškiai tai pabrėžiama „Star Trek“ Visatoje: begaliniai toliai suteikia neišsemiamas galimybes peržengti žmogaus ribotos egzistencijos, riboto pažinimo ir ribotos egzistencinės formos rėmus. Kai kuriuose epizoduose kalbama apie žmogaus egzistencijos „pakilimą“, priartėjant prie patristinės minties apie tapimą Dievu (*theiosis*); pvz., tokie kino filmų personažai kaip Veslėjus Krašeris arba Kesas išgyvena savyje „evoliucinį šuolį“, jų prigimtį perkeičiantį taip intensyviai, kad jie jau nebepaklūsta erdvės ir laiko dėsniams.

„Star Trek“ septintame kino filme („Kartų susitikimas“) Kirkas ir Pikaras patenka į tokį energetinį mazgą („Nexus“), kuriame išgyvenamas visiškos laimės pojūtis be jokių laikiškumo apribojimų (fiziškai panaudota krikščioniškojo dangaus versija?). Išnyksta protiniam, bet ne ideologiškai moksliskam pasaulio supratimui būtinų ribų linijos,

skiriančios fiziškumą nuo psichiškumo, objektyvumą nuo subjektyvumo, galiausiai materialumą nuo numinoziškumo. Visi šie požymiai dera su tuo, ką Hansas Jonas nustatė, kalbėdamas apie gnozę (kai kurie filmai, kaip „Žvaigždžių karai“ arba „Penktasis elementas“, yra daugiau ar mažiau gnostiški): tai aiškus mitologinio pasaulio supratimo ženklas⁶. Šitoks mitologinis supratimas mokslinėje fantastikoje pasirodo taip aiškiai, kaip jokiam kitame žanre, nepaisant viso jos pomėgio technikai.

Dievo beiškant

Santykis tarp mokslinės fantastikos ir religijos yra komplikuoatas. Religinių dalykų naudojimas geriau negu kitos temos atspindi scenarijų autorių ir režisierių prigimtį. Pvz., palyginti neseniai susuktame kino filme „Penktasis elementas“ ir ateityje regime gyvuojant Žemės didžiąsias religijas (vienoje lėkštoje scenoje matome įpainiotus kelis jų atstovus). Čia galima atpažinti europietiška, taip sakant, istoriškai mąstantį filmą. „Erdvėlaivyje *Enterprise*“ apie šiuos dalykus bemaž neužsimenama, čia viešpatuoja amerikoniškai dvelkianti *political correctness*, religijos išpažinimo laisvės tezę apvertusi į laisvę nuo religijos⁷. Maža to, šiame filme religijos kaip konkrečios kultinės ir socialinės sistemos turi muziejinę ir kartu veikia negatyvią vertę. Sociologiniu požiūriu (prisiminkime archajišką klingonų mesianizmą ar radikalaus kapitalizmo atstovų ferengių įvaizdį apie „dangiškąją lobių menę“), jos tarnauja savųjų kontingento paverгимui arba visuomenės stabilizavimui, tarsi atlikdamos tautinės tapatybės vaidmenį (kiekvienoje serijoje nurodomos mitologinės etiologijos, neatsitiktinai paimtos iš mūsų Žemės religijų bei religijų istorijos). Šios pažiūros primena religijos vertinimą, teikiamą šiuolaikiniuose religijos sociologijos tekstuose⁸.

⁶ Jonas H. *Gnosis und spätantiker Geist*. – Göttingen, 1964; Kutschera F. v. *Vernunft u. Glaube*. – Berlin, 1990. – S. 140–168.

⁷ Richards Th. *Star Trek*. Die Philosophie eines Universums. – München, 1998. – S. 180–185.

⁸ Plg. Luckmann Th. *Das Problem der*

Tad „Star Trek“ pasaulėžiūra – veikiausiai švietėjiška: religija tikrinama ne pagal jos turinį; ne, religija įdomi tik kaip religiškumas, kai ji „vien proto ribose“⁹ formuoja vieno personažo charakterį ir formuluoja etiką, kuri, neklausiant, ar iš tiesų tokie dalykai galimi, pateikiama kaip herojų protagonistų visuomenės, vadinamosios „Federacijos“, aukščiausiasis etosas. Religija kaip tokia yra įtartina. Ji priklauso žemesnei kultūrinei pakopai.

Su funkcionalistiniu religijos vaidmeniu, jos priskyrimu menkiau apsišvietusiems ir mažiau laisviems asmenims, susiduriame ir kituose filmuose. Daug peiktame, tačiau įspūdingai niūriame ir šiaip nuostabiame „Svetimas“ epo tęsinyje, „Svetimas 3“ vaizduojama kalinių planeta, kurios gyventojai degradavę, dažnai pusiau debilūs, išpažįsta sektantišką krikščionybės versiją; evoliucinės teorijos požiūriu tobulas, tačiau absoliučiai priešiškas nusiteikęs organizmas Svetimas visiškai dėsningai suprantamas kaip apokaliptinis žvėris. Tačiau apsišvietusi dvasia žino: tai ne Šėtonas, o „tik“ tobulas evoliucijos dėsnių produktas. Religinė interpretacija pasitar nauja dramaturginiam efektui.

Funkcionalistinis religijos traktavimas – tik viena mokslinės fantastikos pusė; naujesniuose kūriniuose pateikiamas kitas vaizdas, iš kurio švietėjiškas patosas jau išgaravęs. Tai labai gerai matyti „Enterprise“ serijose „Deep Space Nine“ ir „Voyager“. Čia aptinkame net tam tikrą simpatiją religijai. Pvz., „Deep Space Nine“ orbitinės stoties komendantas Benjaminas Sisko nuo visiškai kitokio, distancijos besilaikančio erdvėlaivio kapitono Žano Luko Pikaro esmiškai skiriasi savo paskirtimi: Sisko yra „pasiuntinys“, kurį pasiuntė bajoraniečių garbinami „pranašai“. Šie pranašai – netiesinėje tikrovėje, kirmino skylėje (t. y. tunelyje per laiką ir erdvę),

Religion in der modernen Gesellschaft, Institution, Person u. Weltanschauung. – Freiburg, 1963; Berger P. L. *Der Zwang zur Häresie*. Religion in der pluralistischen Gesellschaft. – Frankfurt, 1980; Luhmann N. *Funktion der Religion*. – Frankfurt, 182; Lübke H. *Reli-*

gyvenančios būtybės. Tačiau ši vadina moji fizikinė tikrovė vertinama kitaip; ji nėra vienintelė galiojanti tikrovė, ir blaiviai mąstantis Pikaras tai galbūt pamatys serijoje „Enterprise – kitas šimtmetis“; pagrindinio veikėjo Sisko požiūriu, ši tikrovė – alternatyvi, tačiau irgi galiojanti tam tikrų reiškinų interpretacija, leidžianti veikti ir ja naudotis.

Kitaip visa tai sudėstyta „Voyager“ serijoje; čia kapitone, Kotryna Džeinvei, atsakydama į klausimą „Kokia tavo religija?“ iš pradžių primena santūrijų Pikarą, tačiau serijai rutuliojantis vis labiau artėja prie religinės laikysenos. Už šį palengva vykstantį atsivertimą (dar visiškai neaiškia kryptimi) ji turėtų būti dėkinga savo valdinui pirmajam karininkui Čakotajui; serijoje jis vaizduojamas kaip indėnų kilmės personažas, puoselėjantis ir vertinantis savo genties religines praktikas. Daugiau ar mažiau fikciniu principu konstruojamos religijos pobūdį galėtume apibrėžti kaip „Star Trek“ serijos „namų ir kiemo“ religiją – kažką, kuo per visas keturias serijas daugiau ar mažiau išplėtotai grindžiama visa filmo pasaulėžiūra; tai savitas mišinys, užmaišytas iš animizmo, vitalizmo ir heidegeriškosios būties mistikos podraug su stoicistiniu gamtos supratimu bei etika. Šitokia pasaulėžiūra visai nedaug nutolusi nuo mūsų amžininkų *Patchwork* pasaulėžiūros, nuo dažnai aptakių religinių poreikių ir „metafizinių instinktų“. Filme tai pasireiškia juo toliau, juo dažniau, sąmoningai ar pasąmoningai, žaidžiant mitologiniais ir soterologiniais mąstymo ir aiškinimo pavyzdžiais.

Dievas? Klausimas lieka atviras, tačiau esama nuorodų, kur reikėtų ieškoti atsako. Ir klasikinėje, ir „naujojoje“ mitologijoje kalbama apie dievus, demonus ir tarpines būtybes. Jos skiriasi tarpusavyje (nors kartais ši diferenciacija atsiranda tiesiog dėl to, kad remiamasi

gion nach der Aufklärung. – Graz, 1986.

⁹ Kant I. *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft* // Werkausgabe, Bd. IV: Schriften zur Ethik u. Religionsphilosophie / Hg. v. W. Weischedel. – Darmstadt, 1963. – S. 645–879.

skirtingomis koordinacių sistemomis) pagal vietą, užimamą įvairialypėje Visatoje; klasikiniame mite ši diferenciacija remiasi skirtingomis, bet dažniausiai antgamtinėmis kokybėmis; mokslinėje fantastikoje šios skirtybės dažniausiai fizinio pobūdžio, nors ir neverta priminti, kad fiziniai dalykai čia nuolatos persoka į metafizinius.

„Star Trek“ Visatoje esama dievų. Kirkas, Spokas ir Mellojus klasikiniėje serijoje sutinka išgintą graikų dievą Apoloną, pasitraukusį į visatos tolius, kadangi žmonės žemėje nustojo jį garbinti. Nuvainikuotasis dievas! Arba „Enterprise“ penktoje serijoje erdvėlaivio igula nusigauna į patį Visatos pakraštį ieškoti Dievo. Tai, ką jie randa, yra tikrai labai galinga būtybė, bet ne Dievas. Šis vaidmuo greičiau pritiktų labai užsispyrusiam personažui, po „Erdvėlaivio Enterprise – kito šimtmečio“ kartkartėmis apsilankančio ir kitose „Deep Space Nine“ ir „Voyager“ juostose, būtent – Q. (Raidė „Q“ greičiausiai atstoja anglų kalbos žodį *question*, t. y.

dikatai: jis – bekūnis asmuo, turi kūrybiškų, netgi visagalių jėgų, yra visažinis, nesusijęs su laiko linijomis, laisvas ir nemirtingas¹⁰. Tačiau jam trūksta vienos savybės – gailiaširdingumo. Jis greičiau primena „mieląjį Dievulį“, atsisitadydinusį iš pareigų dėl nuobodulio ir dabar ėmusį erzinti savo kūrinis, tiesa, nenorintį jų rimtai sužeisti. Savo kūrinis jis erzina jų baigtinybe, kadangi jo paties begalybė jam be galo nusibodusi. Tiesa, šis Dievas kartais padaro ir kai ką tokio, kas tematiškai primena pagrindinius krikščioniškojo tikėjimo išpažinimo teiginius, jis net nori susilaukti sūnaus su žemės moterimi („Q krizė“ iš „Voyager“). Tačiau jo poelgius lydi neįtikėtini pokštai, tad visa kam, ką jis daro, trūksta būtinos (dieviškosios) rimties. Jo veikla tikrąja to žodžio prasme yra dieviškoji komedija, iš kurios galima tik juoktis.

Personažas Q (po daugelio epizodų galima patirti, kad tų Q yra daug ir kad jie gyvena viename kontinuume) užduoda daug mįslių, ir galima įtemptai

butas rodo, kad jeigu daugybę abstrakčių savybių sintetizuojant į Dievo sąvoką aukščiausiu reguliatyviu principu netampa Gėris, pvz., Platono prasme, savavališka ypatingų savybių kombinacija veda į nepaprastą būtybę, tačiau ne į Dievą. Antrasis atributas vėlgi (pagal Dionisijų Areopagitą) rodo, kad kelias į Dievą pirmiausia veda per baigtinybės neigimą. Pati save atgalios nusiųdžianti baigtinybė – štai tas taškas, kuriame įdūžta savyje užsislendęs mokslinės fantastikos pasaulis. Baigtinybę, galinčią įžengti į absoliučią anapusybę, imanoma pasiekti tik iš šio, tikrojo pasaulio.

Tikrovė ir tapatybė

Fundamentali pažinimo teorijos ir ontologijos tema sukasi aplink klausimą: kas yra tikrovė? Paprastos nuorodos į tai, kaip nesudėtingai šis klausimas sprendžiamas paprastame gyvenime subyra į šipulius, jei klausimą radikalizuojame: o kas, jei tai tik apgaulė? Vargu ar filosofui gali pasitaikyti gardesnis kąsnelis, negu tada, kai jis aptinka šį klausimą, keliamą ir radikalizuojamą mokslinės fantastikos srityje. Pvz., filme „Prisiminti viską“ nuosekliai griauamos atminties ir (sensualistiškai suprasto) potyrio instancijos, iš kurių mes paprastai laukiame pranešimo, kas gi yra tikra. Ir būdas, kaip tai atsitinka filme, nėra nutolęs nuo René Descartes'o universaliosios abejonės įžymiosiose *Meditationes de prima philosophia*. Descartes'as naudoja kažką panašaus į mokslinę fantastiką (taigi turėtume kalbėti apie metamokslinę fantastiką), kai, norėdamas iki kraštutinės ribos užaštrinti savo abejonę dėl pojūtinio patyrimo, pasitelkia absoliučiai blogo linkintį Dievą, kuris nori visus mus nuvesti į patamsius¹¹.

Techninis „Star Trek“ serijų apipavidalinimas įgalina visokeriopai varijuoti temą „Kas yra tikrovė?“ Yra toks dalykas kaip holodenis, savotiškai tobula interaktyvioji televizija (greičiau „arti vizija“), leidžianti kiekvienam asmeniui

Kadras iš filmo „Prisikėlimas“ („Svetimas“). 1997. Rež. Jean-Pierre Jeunet

„klausimas“; tuo pirmiausia parodoma, kad esybė atlieka nuolatinio klausinėtojo vaidmenį, antra – kad tikroji šio asmens prigimtis lieka nežinoma.)

Q – būtybė, kuriai bent iš dalies tinka tiek klasikinės teologijos, tiek analitinės filosofijos naudojami Dievo pre-

stebėti, kaip tai rutuliojasi kino filme; tačiau kaip tik čia nužymėta vieta, kur fikcinis galimo pasaulio tvarkymas prieina ribą ir atmeta mus atgal į tikrąjį pasaulį: Dievo sąvoka neišvengiamai turi būti susijusi su tobulo gėrio ir radikalių begalybės atributais. Pirmasis atri-

¹⁰ Plg. Swinburne R. *The Coherence of Theism*. – Oxford, 1977. – P. 2.

¹¹ Descartes R. *Meditationes I–II*.

tiesiogiai įsijungti į bet koki fiktyvų, kieno nors pasiūlytą ar paties išrutuliotą veiksmą. Daugelyje epizodų pasakojama apie tai, kaip atsisako veikti apsauginiai šios technologijos mechanizmai, ir fikcija įtraukia veikiančiuosius asmenis, labai nemaloniu būdu tapdama realybe. Tačiau ne tik holodenis, bet ir kosminės katastrofos ar bloga linkintys Visatos gyventojai priverčia pagrindinius asmenis katapultuotis į įvairias alternatyvias tikroves, tad skeptiškoje pabaigoje, atrodo, lieka vien beprotybė ar abejonė. Jonathano Frakeso, kitaip Viljamo T. Rikerio, puikiai suvaidintoje „Fantazijoje ar tikrovėje“ (angliškas pavadinimas „Frame of Mind“, pažodžiui – „Dvasios rėmai“) pirštu prikišamai siekiama filosofinio efekto, kai vadovaujantis karininkas Rikeris, šaudantis tarp realybių šen bei ten, galiausiai priartėja prie beprotybės ribos: sykį jį matome erdvėlaivyje „Enterprise D“, kitą kartą jis – psichikos ligonių įstaigos gyventojas, gydytojų įsitikinimu, klieđintis kosminėmis fantazijomis. Tačiau tikrovėje jis – nenusisėkusio eksperimento auka (narkotikų pagalba sukėlinėtos įvairios mentalinės būsenos).

Visu tuo kartu iliustruojamos ir kvestionuojamos dvi pagrindinės filosofijos teorijos, nors drauge ieškoma vieno atsakymo į klausimą „Kas yra tikra?“ Pozicijos teorijoje apie tikrovę kalbama, remiantis tuo, kad tikra turi būti tai, kas sueina į tam tikrą santykį su iš tikrųjų tikru įvykiu. Kokybės teorijoje apie tikrovę manoma, kad tikra yra kokio nors įvykio (nebūtina) savybė ir tikrovė atpažįstama pagal potyrio santykį ir koherenciją su kitais potyriais¹². Abi teorijos turi savų keblumų, ir minėtasis epizodas puikiai juos iliustruoja. Pirmoji teorija daugiau ar mažiau savavališkai pasirinktu pagrindu turi pasakyti, koks įvykis (idant jis galiotų kaip pirmapradis tikras) turėtų būti realus, kad kiti įvykiai, susiję su juo, taip pat būtų tikri. Antrosios teorijos silpoji vieta slypi potyrio sąvokoje, kadangi mūsų potyriai

duomenis pateikia jau interpretuotus, o ne gryna forma, taip pat definicijos reikalaujančiame koherencijos kriterijuje. Filosofijos požiūriu gana įdomus būdas, kuriuo iš šios dilemos mėginama išsiskirti „Star Trek“ epizoduose, lyg savotiškas komparatyvistinis metodas: tikrai tai, kas turi didesnį skaičių (maždaug priešastinių) santykių su kitais įvykiais, kurie numanomai tikri, ir tikrumą liudija didesnė koherencija su jau įvykusiais potyriais, leidžianti skirtingus dalinius įvykius integruoti į bendrą (singuliariškę) tikrovę vaizdą; tačiau taip atsitinka tik tada, kai tie konkretūs įvykiai tėra įtaigos, holografinės fikcijos ir t. t.

Antroji pažinimo teorijos ir ontologijos problema susijusi su klausimu „Kas yra tapatybė?“ Omenyje čia turima maždaug objekto ar asmens tapatybė Visatoje, kuri nelieka tokia, kokia yra, o nuolatos srūvi. Paulis Ricoeuras, nagrinėdamas analitinę koncepciją paremtą Dereko Parfito veikalą „Reasons and Person“¹³, pastebi, jog naratyvinė rekonstrukcija ir anticipacija (kartu ir fikcija) turi svarbią funkciją, aiškinantis tapatybės (čia – pirmiausia asmens tapatybės) klausimą; mokslinės fantastikos šiuo požiūriu tikrai niekas negali pavaduoti¹⁴. Tai patvirtina ir konkretus žvilgsnis į filosofinius pavyzdžius, pasitelkiamus diskutuojant kompleksinę tapatybės problemą. Pavyzdžiu gali pasitarnauti Roberto Nozicko „Philosophical Explanations“¹⁵. Idant tapatybės problema būtų aiškiau jaučiama ir apskritai kristų į akis, kalbama apie translokacijas (panašiai kaip „Enterprise“), dvynių paradoksą ar smegenų transplantacijas. Tačiau esama ir tokių atvejų, kurie išplėtoti mokslo fantastikos filmuose ar serialuose ir kurie turi visiškai neblogą filosofinį užtaisą. Drauge su Ricoeuru galime netgi tarti, kad šios sunkios problemos ontologinio sprendimo strategija neįmanoma be mokslinės fantastikos, t. y. be išivaizduojamų ekstremalių situacijų.

Vykęs tokios iliustratyvumo galios pa-

vyzdys – „Voyager“ serija „Sudvigubėjimas“. Kaip ir skelbiama filmo pavadinime, čia kalbama apie savotišką dvynių paradokso atvejį: dėl neįprasto fizikinio įvykio „Voyager“ erdvėlaivis visas sudvigubėja (drauge su jame esančiais daiktais ir asmenimis); kai kurie asmenys, veiksmui rutuliojantis, miršta, ir juos pakeičia antrininkai. Pabaigoje vienas iš dviejų erdvėlaivių net visiškai sunaikinamas, o antras, tegu ir stipriai sudarkytas, gali tęsti kelionę per Visatą. Sutrikęs žiūrovas gali savęs paklausti: kuris laivas yra „tikrasis“ „Voyager“, kuris asmuo dabar yra „tikrasis“ igulos narys? Šis ekstremalus netiesinio tapsmo įvykis parodo tas aporijas, su kuriomis turi grumtis klasikinė ontologija, besiremianti prielaida, jog individualaus objekto tapatybė slypi jo esmėje¹⁶, kuri iš principo nesikeičia, tačiau yra kitų pasikeitimų pagrindas. Filmu siūlomas sprendimas nėra nutolęs nuo Roberto Nozicko pasiūlymo: tai anti-esencialistinė samprata, besiremianti ne paslaptinai skambančia daiktų „esme“, o prielaida, jog individualūs pasaulio objektai yra instituciniai dydžiai, priklausantys nuo mūsų (kalbinio) santykio su pasauliu¹⁷. Tapatybė tada priklauso ne nuo kažkokios ominožinės esmės, o nuo kriterijų, kuriais remtis jau esame pasiūlę; taip, mes esame priversti megzti kiek galima tankesnį šių kriterijų tinklą. Tačiau, kaip rodo ekstremalus mokslinės fantastikos pavyzdžiai, kartais gali atsitikti, kad nusistatytus kriterijus pranoks kiti, ir objekto tapatybė išslyks tarp pirštų.

Etinis požiūris: asmeniška būtis ir „žmogaus“ teisės

Mokslinėje fantastikoje plačią dirvą atranda ne tik teorinė, bet, suprantama, ir praktinė filosofija. „Star Trek“ Visatoje, be daugybės šiam žanrui tiesiog klasikinių temų iš individualios etikos srities (pvz., pareiga, garbė, ištikimybė, draugystė), paliečiama ir socialinės etikos sritis. Čia aptariami ir ūkio etikos, ir aplinkosaugos, ir ekologijos klausimai.

¹² Plg. Meixner U. *Ereignis u. Substanz. Die Metaphysik von Realität u. Realisation.* – Paderborn, 1997. – S. 52–86.

¹³ Parfit D. *Reasons and Person.* – Oxford, 1984.

¹⁴ Ricoeur P. *Das Selbst als ein Anderer.* – München, 1996. – S. 165 ir t., 185 ir t.

¹⁵ Nozick R. *Philosophical Explanations.* – Oxford, 1981. – P. 27–70.

¹⁶ Aristotelis. *Metafizika* Z 1033 a24–b19.

mai, po kurio laiko pasirodo ir teisės bei valstybės filosofijos temos. Kalbant apie etinių klausimų kėlimą, pirmiausia minėtini du metodai, kuriais naudojasi mokslinė fantastika. Pagal vieną įvedamos naujos tautos ar rasės, kuriose tam tikros savybės įgyvendinamos ypatingu būdu, „chemiškai grynai“, dažnai paaukojant kitus jų charakterio bruožus. Antra priemonė – aukštai išvystyta „Star Trek“ kosmoso technika, įgalinanti išryškinti daugelį problemų, patraukiančių filosofijos dėmesį, ar tiesiog pirmąsyk jas iškelti: pvz., androidas, taip išsivystęs, kad siekia tapti žmogumi, pirmiausia tai įsivaizduodamas kaip jausmų išugdytą; holodenis, tai yra įrenginys, skirtas kurti aukšto lygio virtualiąją tikrovę, kuri gali simuliuoti bet kokią pageidaujama aplinką ir bet kokią norimą asmenį. Tai technika, įgalinanti (greta kosminių avarių) šuolius laike ar išvykas į paralelinius pasaulius; pagaliau tai kompiuterio generuota holografinė projekcija, galų gale išplėtojanti savo pačios gyvenimą. Į sceną gali būti iškkeliamos ne tik teorinės filosofijos problemos, pvz., *personal identity* ar priešastingumo (pirmiausia laiko kelionių metu), bet ir etikos klausimai.

Pavyzdys galėtų būti „Voyager“ televizinės serijos filmas „Būrys“. Filmu turinys bendriausiai bruožais būtų toks. „Voyager“ įgula įsukta į įvykius, kurie mums šiuo atveju nėra svarbūs, bet įgulai iškyla problema, rimtai prireikus medicininės pagalbos. Erdvėlavis nublokštas į tolimą Visatos dalį, visas medicininės stoties personalas žuvęs. Paleidžiama „medicininė holografinė programa nelaimės atvejui“ (trumpai pavadinta *Holo-Doc*, „holodaktaru“). Tai kompiuterio generuota holografinė gydytojo projekcija, ir įgula leidžiasi jo gydoma. Šis „holodaktaras“ kenčia nuo progresuojančio atminties praradimo ir galiausiai nebesugeba tinkamai prižiūrėti įgulos. Vyriausiasis inžinierius, tirdamas sutrikimo priežastis, nustato, jog „holo-

daktaro“ potyriai perkrovė programos atmintį ir nulėmė tokius pokyčius, kurie netrukus visiškai ir nebepataisomai „išmuš“ programą. Padėtų tik programos įjungimas iš naujo, tačiau tai ištrintų visus „holodaktaro“ potyrius, atsiminimus ir charakterio bruožus. Dalis įgulos paprieštarauja tokiam poelgiui, nes gydytojas šitaip prarastų savo asmeniškumą, ir imama ieškoti kitos alternatyvos, kuri leistų išsaugoti holografinio gydytojo „asmenį“.

Priėmę fikcinius pradinius duomenis („maštantis“ kompiuteris, hologramų išsilydymas ir t. t.), turėtume prieiti ne tik prie teorinei filosofijai reikšmingų klausimų, pvz., apie dirbtinio intelekto galimybes¹⁸, bet ir prie etiškai reikšmingo klausimo apie dirbtinio intelekto statusą ir asmeniškumą. Tai reikšminga ne vien ateisiančioms kartoms ir jų toli pasistūmėjusiai technologijai; jau šiandien esama ženklų, kad problema artėja. Jeigu teisė gyventi ar gyvybės gynimo idėja priskiriama asmeniui, tai konkreti moralinė laikysena ima priklausyti nuo atsakymo į klausimą, kas yra asmuo. Taip galima klausiti žmogaus zigotų, embrionų, gemalų atveju; taip galima klausiti apie sunkius dvasios ligočius ar atsidūrusius negrįžtamoje komos būklėje, taigi gyvenančius tik vegetatyviai; ir tai vis šiuolaikinių medicininės etikos diskusijų objektai. Radikalūs atsakymai, pateikiami, pvz., Australijos filosofo ir etiko Peterio Singerio, rodo šių klausimų sprogdinąją galią.

Žinoma, toks atsakymas į klausimą apie asmeniškumo kriterijus, koks čia pateiktas, negali įtikinti. Tačiau panašią poziciją galima rasti jau Johno Locke'o veikaluose; jam asmuo reiškia:

maštančią, suprantančią būtybę, kuri turi protą ir samprotauja bei gali save patį suprasti kaip save patį. Tai yra jis suvokia save kaip tą patį daiktą, maštantį įvairiame laike ir įvairiose vietose. Tai vyksta tik per sąmonę, ku-

ri neatskiriama nuo maštymo ir [...] priklauso šiai būtybei [...]. Mat sąmonė nuolatos lydi maštymą ir kiekvieną paverčia tuo, ką jis vadina pačiu savimi ir kuo jis skiriasi nuo visų kitų maštančių būtybių, ir tik čia glūdi asmens tapatybė, tai yra kiekvienos protingos būtybės trukimas tapatume pačiam sau.¹⁹

Šitaip apibrėžta asmens sąvoka vis dėlto negali atlikti jai iškeltos praktinės užduoties: antai „holodaktaras“ kenčia nuo progresuojančio atminties praradimo ir galiausiai nė nebepali atskirti įgulos narių vieno nuo kito, ką ir kalbėti, kad jis vargu ar „supranta save patį kaip save patį“ ir nebeatmena nei savo tapatybės, nei savo užduoties. Su panašia problema susiduria ir Locke'as, teises, įskaitant teisę gyventi, pripažindamas ir nepilnamečiams bei nepakaltinamiems asmenims. Čia jis nesigriebia asmens apibrėžimo, o remiasi rūšies apibrėžimu, kuriuo per kūrimo ir nuosavybės sąvokas normatyviai legitimuoja Dievo nuosavybę savo kūriniais. Šitaip sunkūs apsigimėliai priskiriami prie tarpinės rūšies, kurią reikia saugoti, kadangi tai Dievo nuosavybė²⁰. Mūsų aptartame epizode šis kelias užvertas, nes šiuo atveju kalbama apie dirbtinį intelektą.

Klausimas apie dirbtinio intelekto statusą ir asmeniškumą keliamas ir serijos „Erdvėlavis *Enterprise* – kitas šimtmetis“ filme „Kam priklauso Data?“ Šiame filme pagal androido Datos, erdvėlavių „Enterprise D“ antrojo karininko, pavyzdį rengiamasi gaminti kitus androidus. Tačiau iš pradžių būtina atlikti tikslią Datos analizę. Už tai atsakingas mokslininkas Briusas Medoksas vis dėlto negali garantuoti, kad tai neatneš žalos pačiam tiriamajam. Kai Data atsisako dalyvauti planuojamame eksperimente, Medoksas mėgina paneigti Datos apsisprendimo teisę, nurodydamas, kad jis esąs dirbtinis, žmogaus sukurtas, ir Federacijos vardu pretenduodamas į Datos nuosavybės teisę. Toliau

¹⁷ Nozick R. *Op. cit.* – P. 29–37.

¹⁸ Plg. Searle J. R. *Künstliche Intelligenz I: Ist der menschliche Geist ein Computerprogramm?* Churchland P. *Künstliche Intelli-*

genz II: Ist eine denkende Maschine möglich? // Spektrum der Wissenschaft. – März 1990. – S. 40–55.

¹⁹ Locke J. *Über den menschlichen Verstand.*

2 Bde. – Hambur, 1968. – Bd. 1. – S. 419 s.

²⁰ *Ibid.* – Bd. 2. – S. 226 ir t.; plg. Honnfelder L. *Der Streit um die Person in der Ethik* // PhJ 100. – 1993. – S. 246–265.

šie klausimai sprendžiami svarstant bylą teisme.

Ir šiame epizode į klausimą apie asmeniškumo kriterijus atsakoma panašiai, kaip ankstesniuose. Per derybas, tegul ir ne taip išplėtotai, griebiamasi Locke'o filosofijos: apklausinėjamas Medoksas kaip buvimą asmeniu apibūdinančius kriterijus išvardija intelektą, savimone ir sąmone. Jis argumentuoja, kad šitokius kriterijus gali atitikti tik biologiniai organizmai. Tačiau, teismo nuomone, šiuos esminius kriterijus atitinka ir androidas Data, todėl jam pripažįstamos ir asmens teisės, ir teisme ginčyta jo asmeninio apsisprendimo teisė. Kartu Data pripažįstamas „nauja gyvybės forma“, kitaip tariant – „nauja rase“.

Tačiau toliau nėra nė užuominos apie tokio savotiško „žmogaus“ teisių suvokimo tolesnę plėtrą ir universalizavimą. Intelektu kriterijus sąlygoja nusigręžimą nuo ligšiolinės pozicijos, pagal kurią žmogui jo asmens teisės priklauso nuo pat jo gimimo. Tačiau jeigu asmens teisinį statusą nulemia jo intelektas, išnyra įvairiausių klausimų: nuo kokio intelekto laipsnio, nuo kokio intelekto koeficiento arba, jei kalbama apie dirbtinį intelektą, nuo kokio skaičiavimo greičio pradėdant turi būti pripažįstamos žmogaus teisės? Ir jeigu kokia nors gyvybės forma apdovanota protu, jeigu protingi jos atstovai turi asmens teises, tai koks statusas galėtų jiems būti per menkas ar per didelis?

Dar kartą: galimi pasauliai

Straipsnio pradžioje prie mokslinės fantastikos fenomeno mėginome priar-

PIKTŲ DĖDŽIŲ LAIKAI BAIGĖSI? (Egmonta projektas Lietuvos vaikų darželiuose)

Naujo gyvenimo vėjų tebeblaškomoje Lietuvoje 1992 m. buvo pradėtas didelių

tėti per loginę-ontologinę galimų pasaulių koncepciją. Šią modalinės logikos formuluotę pakeitę konstruktyvistškai skambančiu Nelsono Goodmano požiūriu, žodį „pasaulis“ galėtume vartoti daug platesne prasme ir kartu kalbėti apie tekstų pasaulius, meno pasaulius ir filmų pasaulius. Tokiu atveju ne taip paprasta nustatyti, kur mes dabar esame, kokiame konkrečiame pasaulyje. Šie sunkumai kartu žymi tam tikrą ontologinį nepadorumą ar užsispyrimą, kurio dėka mes sakomės pasauliuose besijaucią kaip namie ir nejauciame čia slypinčios prieštaros. Intuityviai mūsų prielaida yra *vienas* pasaulis ir *viena* tikrovė. Tačiau kur yra ši tikrovė ir kaip ji yra? Mūsų epochos požymis – tikrovės homogeniškumo pojūčio praradimas. Mūsų kasdieniai potyriai apie tikrovę, mokslą bei religiją, o ir pačios šios sritys dreifuodamos nuolatos tolsta viena nuo kitos, ir dar taip smarkiai, kad jos jau nebejauciamos kaip vieno pasaulio dalys, bet sudaro atskirus pasaulius, savyje užsisklendusias alternatyvias „tikroves“, kurios, mums ieškant savojo pasaulio, siūlosi kaip kitos galimybės.

Kelias į tai, kas yra iš tikrųjų, negali būti nueitas, nesiremiant protu, nes jo universalumas (t. y. pasauliams tarpininkaujanti ir juos siejanti jėga) kartais ir ginčijamas. Tačiau tikrovės suvokime šis protas iš esmės yra kūrybiškesnis ir labiau atpalaiduojantis vaizduotę, negu būtų galima manyti. Protui reikia istorijų, fikcijų ir mitų. Kad kai kurios temos, kuriomis užsiima protas, negali būti nei įsivaizduojamos be mito, žinojo jau Platonas. Pvz., pagrindiniais metafizikos

užmojų siekiantis darbas – ikimokyklinio amžiaus vaikų pedagogikos reforma. Jos iniciatorius Pedagogikos institutas, padedamas Danijos Egmonta Peterseno ir Atviros Lietuvos fondų, ėmėsi demokratizuoti Lietuvos vaikų darželius. Šiame

klausimais vaizduotę skatinanti mito jėga, atrodo, pajėgia pasakyti tai, kas konstatuojančio kalbėjimo tiesmukume sudūžta į jo daiktiškumą. Norint išsivaduoti iš tokių tendencijų, kalbai reikalingos inovacijos, kurios gali kilti tik iš vaizduotės ir fikcijos sričių. Taip jau yra, kad, kalbant apie transcendenciją ar tapatybę, mitai tvirtai užima savo vietą, nesvarbu, ar šios temos aptarinėjamos filosofiskai, religiskai ir teologiškai, politiskai ar psichologiškai.

Turint tai omenyje, mokslinė fantastika kaip „naujoji mitologija“, apimanti (tegu ir kitokiu būdu) ir naujai kombinuojanti tam tikrą (daugiau ar mažiau žinomą) klasikinių mitų aibę, turi savo vertę. Problemų kyla tik tada, kai šis žanras pasiduoda kaprizui vaizduoti utopijas arba tapti (dažnai lengvai perregimu) etiologiniu mitu, kuris, aprengtas futuristiniu drabužiu, panaudojamas nacionalinės misijos savimonei ugdyti (taip galima pasakyti apie ne taip jau mažai mokslinės fantastikos filmų, kad ir „Nepriklausomybės diena“, „Gilus sukrėtimas“ bei kt., persisunkusių amerikizmo kvapeliu). Tokiais atvejais pažodinis mokslinės fantastikos supratimas, kaip ir kiekvienas pažodinis mitologemų supratimas, veda į klystkelius iki pat pabėgimo nuo šios tikrovės, kurią mes galime pasiekti savo proto dėka ir apgyventi savo vaizduotės dėka.

Thomas Schartl, Matthias J. Fritsch

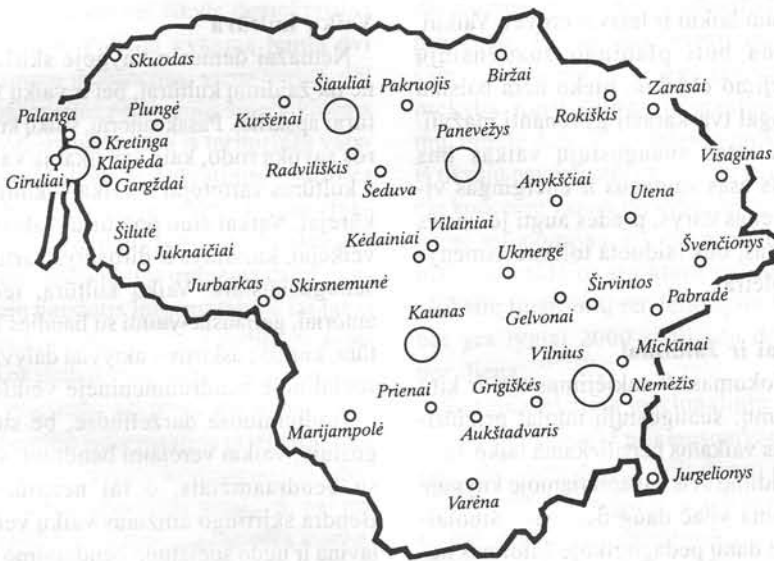
Iš vok. k. (žr. *Unendliche Welten: Philosophische und theologische Aspekte der Science Fiction // Stimmen der Zeit. – Heft 2. – Februar 1999. – S. 101–116*) vertė *Antanas Sereda*.

Visuomenė

projekte (geresnio lietuviško termino turbūt nerasime) demokratija – ne tuščias žodis. Šalyje, kur vaikų auklėjimas dažnai vis dar remiasi vien draudimais, kur, pasak statistikos, kas antro vaiko šeimoje laukia fizinės bausmės, tokie projek-

tai daugiau nei sveikintinas žingsnis. Norime tapti demokratiški, pradėkime nuo vaikų, kitaip ir toliau veltui piktinimės žvėrėjančia visuomene.

ningai ar ne, virsta kova. Ir protu, ir jausmais pažindami socialinį bendravimą tik kaip konfliktą, vaikai patys pamažu gali juo pasiimti (sakoma, kad

Vaikų darželių reforma yra apėmusi visą Lietuvą

Jeį auklėjimo nebėra, vadinasi, viskas leista?

Požiūris į vaiką, kaip žinia, neatsiejamas nuo bendrųjų visuomenės nuostatų. Danijoje jau XIX a. autoritetais, kontrole ir drausme grindžiama pedagogika ėmė keistis. Tarpukario reforma siekta susidoroti su autoritariniu auklėjimu, keltas reikalavimas gerbti vaiką kaip žmogų. Skandinavijos tradicija, laikanti vaiką pedagogikos centru, lėtai rutuliojosi per visą XX a. ir ryškesnį proveržį įgavo po Antrojo pasaulinio karo, ypač septintame dešimtmetyje, suklestėjus ekonomikai. Demokratinės nuostatos atnešė vaikų kultūros pripažinimą, t. y. teisę vaikams būti tokiems, kokie jie yra, jiems būdingos saviraiškos teisę. Vaikas imtas laikyti pilnaverčiu žmogumi – aktyviu, smalsiu ir ryžtingu visuomenės nariu.

Ir vis dėlto kiek gi laisvės turėtų gauti vaikas? Gal ir Lietuvai laikas imti kratyti „piktųjų dėdžių“ pedagogikos? Metų metus pedagogų aptarinėjama bausmės ir atlygio tema neatsiejama nuo valdžios ir jėgos santykių. Naudojantis valdžios mąstysena, auklėjimas, sąmo-

tolesnei vaiko raidai ypač svarbu tai, ką patyrė iki penkerių metų). Laikantis naujo požiūrio į vaiką ir vaikystę, remiamasi nuomone, kad vaikas iš prigimties yra gera ir konstruktyvi būtybė, kuria reikia rūpintis, mylėti ir skatinti. Jei bus teigiamai žiūrima į vaiko saviraišką, atėjus laikui, jis pats prisitaikys prie socialinių ir kultūrinių normų. Kitas dalykas, žinoma, kokias normas ar vertybes visuomenė puoselėja.

Reforma pradėta nuo auklėtojų

Nenusigręžus nuo draugiškai tiesiamos rankos (ar tai ne geriau nei būti ištiesus ranką?), Lietuvai teko vytis prarastą laiką ir perimti danų pedagogų patirtį, mokytis humanistinio vaikų ugdymo (įsidėmėkite, dabar vietoj *auklėjimo* sakoma *ugdymas*). Džiugu, kad čia prisidėjo būtent Egmonto fondas. Įkurtas 1920 m. jis yra profesionalus vaikams bei jaunimui skirtų švietimo, laisvalaikio ir socialinės srities darbų rengėjas ir rėmėjas (per pastaruosius penkiolika metų labdarai išleista išpūdinga suma – apie 500 milijonų Danijos kronų). Darbų kokybės buvo reikalaujama ir iš part-

nerių lietuvių. Gal todėl vaikų darželių darbo reforma pradėta nuo auklėtojų, arba *ugdymo*, t. y. buvo ugdomos jų pačių asmenybės – kūrybiškumas, iniciatyvumas, savarankiškumas. Pedagogės buvo mokomos vadinamosios kultūros pedagogikos – tiek profesinių sugebėjimų, teorinių žinių, tiek visuomenės pažinimo.

Tačiau negalima teigti, kad skandinavų pedagoginės idėjos Lietuvoje buvo diegiamos mechaniškai: jos įgavo lietuviškų bruožų, sumišo su iš Danijos parsivežtais išpūdziais (auklėtojos, pedagogikos studentai ir dėstytojai turėjo progą tris savaites stažuotis Danijoje). Kursuose remtasi Lietuvoje nauju, o Skandinavijoje jau senokai įsitvirtinusių studijų būdu, vadinamuoju *projektų metodu*, kai darbui pasirenkamos aktualios visuomeninės problemos ir ieškoma konkrečių galimybių joms spręsti, neretai pasitelkiant įvairių sričių specialistus ar kitus su tuo susijusius žmones. Kursų dalyviams teko ne tik imtis savarankiško darbo savuose vaikų darželiuose, bet ir pateikti raštiškas jo ataskaitas bei laikyti egzaminą. Atrodytų, nieko čia ypatinga, tačiau mokytis sieti teoriją su praktika, siekti apčiuopiamo rezultato, remtis savo paties nuomone, o ne primestais „iš viršaus“ nurodymais, dirbti drauge ir vienas kitą paremti, o ne varžytis – svarbu ir reikalinga. Ir ne vien vaikų darželių auklėtojoms.

Šiuolaikiniam žmogui keliami vis didesni reikalavimai – būti lanksčiam, gebėti persitvarkyti. Tačiau tradicinė pedagogika ne ugdo šias savybes, o veikiau kliudo jas plėtoti, sustabarėjusiais metodais temokydama protinės ir socialinės drausmės, visą dėmesį sutelkdama į greit senstančias žinias. Šiandien būtina keisti mokymo metodus, mokytis orientuotis esamoje padėtyje, rasti išeičių iš probleminių situacijų, jei iš tiesų siekiama išugdyti savarankiškus, kūrybingus, nebijančius atsakomybės žmones.

Projekto dinamika

1992 m. prasidėjęs ir tebesitęsiantis projektas yra gražus bendradarbiavimo

pavyzdys (beje, tai pirmasis tarptautinis Egmonto fondo darbas). Nuo penkių vaikų darželių išsiplėsta iki 61 darželio įvairiose Lietuvos vietovėse (planuojama apimti net keletą lietuviškų bendruomenių už Lietuvos ribų). 1995 m. pradėta bendradarbiauti su pedagogus rengiančiomis švietimo institucijomis – universitetais, aukštesniosiomis mokyklomis. 1998 m., gavus Švietimo ir mokslo ministerijos pritarimą, skirtinguose Lietuvos rajonuose pradėjo veikti septyni Vaikystės pedagogikos centrai, kurių paskirtis – remti pedagoginio darbo plėtrą ir skleisti naujas idėjas. Pasirodė pora knygų – „Artyn vaiko“ ir „Artyn vaiko 2“ (leidykla „Polilogas“), imtas leisti laikraštis „Egmontukas“.

Netrukus turėtų išeiti ir dar viena knyga – projekto dėstytojų Eriko Staerfeldto ir Christiano Rasko Mathiaseno „Pedagogika ir demokratija: ugdomojo darbo eksperimentai Lietuvos vaikų darželiuose“ (leidžia „Aidų“ leidykla), kurioje būtent ir aprašomas šis tarptautinis plėtros projektas – visa jo raida ir turinys. Be jau kelerius metus trunkančios veiklos, knygoje aptariama keletas pagrindinių pedagogikos temų: vaikystės samprata, vaikų kultūra, žaidimas, bendravimas, skirtingo amžiaus vaikų ir vaikų su negalia integravimas, perėjimas iš darželinio į mokyklinį amžių.

Institucionalizuota vaikystė

Įdomiausia, ko gero, knygoje skaičiuoti apie tai, kaip šiuolaikiniai vaikai verčiami taikytis prie XX a. gyvenamos, neišvengiamai keičiančios vaikystę, apibrėžiančios mažųjų gyvenimo laiką ir erdvę. Vaikų santykiams su suaugusiais šiandien skiriama daugiau dėmesio nei pačių vaikų bendravimui. Vos paūgėję jie atiduodami darželiams, iš ten keliauja į mokyklą. Nuo pat mažumės vaikus imamasi mokyti, siekiant paspartinti jų vystymąsi. Mažieji vertinami pagal tai, ko jiems dar trūksta, o visas pedagoginis darbas sutelkiamas šiems trūkumams pašalinti. Tačiau taip prarandama galimybė patiems sukaupti patirties, mažėja savikliova. O blogiausia – pasididžiavimas sugebėjimais pa-

mažu virsta baime blogai pasirodyti. Negalėdama pasireikšti, vaiko asmenybė silpnėja, jis prisitaiko ir darosi pasyvus. Būtent todėl, teigiama knygoje, vaikų pedagogikoje labai svarbu rasti vietas laisvam laikui ir laisvai erdvei. Vaikui negana būti planingo suaugusiųjų auklėjimo objektu, nieko nėra baisiau už pagal tvarkaraštį gyvenantį mažylį. Paskatintas suaugusiųjų vaikas ims jaustis esąs sumanus ir energingas visuomenės narys, pradės augti jo vertės jausmas, bus laiduota tolesnė asmenybės plėtra.

Vaikai ir žaidimai

„Mokomasis“ auklėjimas turi ir kitų trūkumų: suaugusiųjų nuolat prižiūrimiems vaikams nepaliekama laiko žaisti. Žaidimo svarbai aptariamoje knygoje skiriama ypač daug dėmesio. Šiuolaikinėje danų pedagogikoje žaidimas neatsiejamas nuo mokymosi, čia atsisakyta dar daug kur pasaulyje paplitusio požiūrio, kad žaidimas ir mokymasis – priešingi dalykai. Žaisdami vaikai kaip tik daug greičiau mokosi, žaidimai skatina jų raidą, ugdo mąstymą, fantaziją, kūrybingumą ir pasitikėjimą savimi. Žaidžiant lavėja kalba, mokomasi bendrauti su kitais visuomenės nariais. Trumpai tariant, žaidimas – tai augančios asmenybės pagrindas, pradžia, be kurios nebūtų įmanomas specialesnis ir platesnis mokymasis mokykloje. Tai natūrali, savarankiška vaiko egzistencijos dalis, tokia pati kaip miegas ar kvėpavimas. Pedagoginis darbas, kuriame vyrauja žaidimai, labiausiai ugdo visapusišką vaiko asmenybę ir sugebėjimus, teigia Danijos pedagogai. Daugumos Danijos auklėtojų ir tėvų manymu, vaikų darželių pedagogiką reikėtų laikyti laisvalaikio pedagogika. O juk mažieji tapatina laisvalaikį su žaidimu.

Knygoje pateikiama daugybė argumentų, kodėl vaikams būtina žaisti. Žaidimas vaikams labai dažnai reiškia tą patį, ką suaugusiesiems menas ir literatūra. Tai realybės ir fantazijos mišinys. Vaikų vidiniam pasauliui, vaizduotei jame tenka daugiausia vietos. Atrodo, kad vaikai iš savo fantazijų nepaliauja-

mai gauna energijos. Žaidžiant ištraukia kūnas ir jutimai, vaikai susipažįsta su pasauliu ir mokosi improvizuoti, jų asmenybės pasipildo nauja patirtimi.

Vaikų kultūra

Nemažai dėmesio knygoje skiriama ne tik žaidimų kultūrai, bet ir vaikų kultūrai apskritai. Pasak autorių, vaikų kultūros sąvoka rodo, kaip sąveikauja vaikai – kultūros vartotojai ir vaikai – kultūros kūrėjai. Vaikai šiuo požiūriu – aktyvūs veikėjai, kuriantys ir dirbantys kartu su suaugusiais. Vaikų kultūrą, teigia autoriai, geriausia lyginti su liaudies kultūra, kurios paskirtis – aktyviai dalyvauti socialinėje bendruomeninėje veikloje.

Tradiciniuose darželiuose, be suaugusiųjų, vaikai verčiami bendrauti vien su bendraamžiais, o tai nenatūralu. Bendra skirtingo amžiaus vaikų veikla lavina ir ugdo socialinio bendravimo patirtį. Vyresnieji dažnai puikiai atstoja auklėtojus, į kuriuos reikia lygiuotis mažiesiems. Lyg stropūs pameistriai mažieji juos seka, mėgdžioja, mokosi būti tokie pat. Tradicinė, be suaugusiųjų įsikišimo gyvuojanti vaikų kultūra dažniausiai kuriama būtent įvairaus amžiaus vaikų. Skirstyti vaikus pagal amžių šovė į galvą valstybės vyrams ir pedagogikos ideologams, teigiama knygoje. Ši ugdomojo darbo organizavimo forma atsirado ne šeimose ir nebuvo sugalvota vaikų. Kažin ar mažieji ją palaikytų, jei jiems kas leistų spręsti patiems.

Šiandien daug diskutuojama apie pedagogikos tikslus, tačiau vienintelio teisingo atsakymo turbūt dar niekas nėra radęs. Kad ir kaip būtų, teigia Egmonto projekto dėstytojai, mes visada stosime pusėje tų, kurie remiasi demokratinėmis, humanistinėmis, asmenybę iškeliančiomis sąvokomis. O mes, esamieji ir būsimieji Lietuvos vaikų tėvai?

Loreta Vaicekauskienė

GLOBALIZACIJA KAIP DEMOKRATIJOS PROBLEMA

Prasidedant naujam šimtmečiui, pasaulio politikai vėl iškyla demokratijos klausimas. Politinį vyksmą lemia dvi priešingos tendencijos: viena vertus, dėl globalizacijos persipynus šiuolaikinėms visuomenėms griūva iš teritorinės valstybės paveldėti demokratiniai kontrolės mechanizmai. Kita vertus, naujos elektroninės komunikacijos technologijos sukuria individui ir grupėms daug galimybių naudotis informacija, o tai labai apsunkina autoritarinės politinės santvarkos išsilaikymą. Nors šios tendencijos yra priešingų krypčių, jos viena kitos neatsveria: informacijos prieinamumas atveria naujų demokratizacijos galimybių, kurios negali nei pataisyti, nei panaikinti demokratinės kontrolės mechanizmų erozijos, nes iš dalies (bet tik iš dalies) jos yra veiksnys skirtingose santvarkose. Abiems procesams vis dėlto būdinga suabejoti egzistuojančiomis santvarkomis. Jie skatina naujos pasaulio politikos eros kaitą ir nestabilumus. Tai iliustruojantys pavyzdžiai – vyriausybių bejėgiškumas prieš tarptautines finansų bei valiutos krizes arba sienas peržengiančios komunikacijos stiprinamasis poveikis radikaliems sąjūdžiams.

Erozijos paskatos

Po Vestfalijos taikos atsiradusį teritorinių valstybių pasaulį mažai kas iš pagrindų taip pakeitė, kaip tarpvisuomeniniai ryšiai, plėtojęsi po Antrojo pasaulinio karo kiekybiškai bei kokybiškai, ir pasireiškiantys dabar naujaisiu globalizacijos pavidalu.

Dėl revoliucinių pokyčių transporto ir komunikacijos technologijų srityje bei dramatiško joms būtinų išlaidų sumažėjimo nuolat stiprėja tarptautinė individų, grupių, visuomenės veikėjų ir firmų tarpusavio sąveika. Kartu su ja atsiranda naujų tinklų ir sąryšių: tarptautiniai prekių mainai, tiesioginės investicijos užsienyje, multinacionaliai organizuoti gamyba, laisva *know-how* arba kapitalo tėkmė. Modernios industrializuotos demokratijos pasižymi didele sociali-

nio produkto užsienio prekyboje dalimi. Jungtinėms Valstijoms, Europos Sąjungai ir Japonijai jos tenka nuo aštuonių iki dešimt procentų, kai kurioms šalims dar daugiau, pavyzdžiui, Vokietijai – 24 procentai. Tiesioginės investicijos užsienyje auga greičiau negu tarptautinė prekyba. Kartu stiprėja tarptautinių firmų, didelę dalį šalių užsienio prekybos iš tikrųjų paverčiančių globaliai veikiančių koncernų vidaus prekyba, įtaka. Nuolatinė autonomiškai ir todėl nepriklausomai nuo valdžios struktūrų vykstančių globalių finansinių sandėrių apimtis dabar yra lygiai 2000 milijardų dolerių per dieną.

Ši raida skatina nacionalinių ūkių sąsają ir tarpusavio priklausomybę. Vyriausybės tam dažnai gali daryti įtaką, tačiau paprastai to jau nebegali suvaldyti, pavyzdžiui, reaguodamos į tarptautinės finansų ir valiutos sistemos vystymąsi, kuris kokioje nors šalyje gali sąlygoti radikalius konjunkūros, užimtumo ir socialinės padėties pokyčius. Demokratinė atsakomybė ir išrinktųjų atstovų atšaukiamumas užsimezgė ir įgavo struktūrą graikų polyje, išlikdami ir modernioje teritorinėje valstybėje. Tačiau jų negalima apčiuopti tada, kai valdžia vienprasmiškai neprisiima atsakomybės už procesus, kurie yra nevienalyčiai, tarptautiniai, priklauso nuo daugelio šakų ir formuojami autonomiškų veikėjų¹.

Akivaizdu, kad globalizacija naikina teritoriškai sutvarkytą demokratinę kontrolės mechanizmų veiksmingumą. Žinoma, kaip tik demokratai šią padėtį sukūrė ir toliau gilina: demokratinės Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) šalių valdžios po Antrojo pasaulinio karo veikia remdamosis internacionalizmo, darbo pasidalijimo ir tarptautinės rinkos ekonominės konkurencijos, sienų atvirumo ir kliūčių naikinimo šukiais. Individai, gru-

¹ Plg. Kaiser K. *Zwischen neuer Interdependenz und altem Nationalstaat. Vorschläge zur Re-Demokratisierung* // Weidenfeld W. (Hrsg.). *Demokratie am Wendepunkt. Die demokratische Frage als Projekt des 21. Jahrhunderts.* – Berlin, 1996. – S. 311–328.

pės ir ekonominiai veikėjai yra išnaudoję šias laisvo veikimo sritis ir sukūrę visas ekonomines tarpusavio priklausomybės sistemas, šiuo metu jau tampa pančias globaliomis.

Kiekviena valstybė, kuri siekia ekonomikos progreso, neturi jokio kito pasirinkimo, kaip tik užsidaryti šioje sistemoje. Viena iš Sovietų Sąjungos žlugimo priežasčių yra ta, kad ji šito nepadarė, o jei kalbėsime apie energijos verslą, tuo didžiaja dalimi paaiškinamas ekonominis Azijos valstybių iškilimas.

Normas saugančios institucijos, kaip Tarptautinis valiutos fondas arba Pasaulio bankas, gali net išoriškai priversti valstybes laikytis šios sistemos taisyklių. Demokratinis grįžtamasis ryšys šiose valstybėse (jei jos apskritai yra demokratijos) yra ribotas, toks ir liks, kaip ir valstybėse, kurios pokario laikotarpiu galėjo labai mažai prisidėti tas taisykles kuriant.

Valdžios atsakas

Vyriausybės, norėdamos labiau paveikti ar net valdyti (vėl sugrįždamos į demokratiškai kontroliuojamus apkalto santykius) tarptautiškai indukuojamus procesus savo pačių valstybių ribose, teoriškai galėtų sukurti kliūčių, idant šie ryšiai būtų nutraukti ir sykiu tam tikros sritys atskirtos nuo išorinio pasaulio. Tikros alternatyvos iš tiesų nėra, nes bet kokia iš jų pakenktų gerovei, o šalies modernizacija sustotų ar būtų sugrąžinta atgal. Šiuo metu konkurencijos ir modernizavimo prievartos akivaizdoje vyriausybės praktiškai neturi jokio kito pasirinkimo, kaip tik tiesiog išlaikyti ar toliau vystyti savo visuomenių atvirumą. Taip jos tarsi pačios apribotų budrų tvarkymąsi savo pačių šalyse (o tai yra prielaida atsakomybei, be kurios neveiktų demokratiška kontrolė).

Šio laipsniško valstybių veiksmo praradimo, gilėjant persipynimui tarp visuomenių, akivaizdoje valdžios yra nuėjusios ilgą tarpvyriausybines kooperacijos kelią, idant galėtų minimaliai įgyvendinti valstybinius prioritetus ir išlaikyti įtaką tarpvisuomeniniams įvykiams.

Pokario laikotarpiu kuriant tarpusavio priklausomybės sistemą atsirado daugybė veiksmų derinančių komisijų ir institucijų: šalia EBPO ir jos pakomisijų ypač paminėtinas Didysis septynetas ir pasaulinės valiutos šalių Didysis trejetas. Toliausiai siekiantis bandymas yra, be abejo, ES, kuri dėl savo politinio tikslingumo yra išskirtinis atvejis, prie kurio dar grįšime. Taip pat neatsitiktinai pokario laikotarpiu dramatiškai augo tarpvalstybinių tarptautinių organizacijų skaičius, kartu gilėjant tarpvisuomeniniams ryšiams. Tų organizacijų skaičius yra išaugęs iki 300, ir per jas tarpparlamentiškai bendradarbiaudamos valstybių valdžios patenkina poreikį tvarkyti tarpvisuomenines tarpusavyje susijusias modernaus gyvenimo sritis.

Naujos elektroninės komunikacijos technologijos revoliuciškai pakeitė galimybes naudotis informacija žiniasklaidoje ir internete. Informacija yra naudotojams prieinama jiems tinkamu metu ir gali būti neribotai naudojama. Taip individai, grupės, firmos ir ištisos visuomenės visame pasaulyje tarpusavyje susipina iki šiol dar neregėtu mastu. Jeigu informacija ir žinios yra demokratinio apsisprendimo sąlygos, tai individų ir grupių galimybės dalyvauti jame nepaprastai išauga. Ypač didelę įtaką politikai turėtų daryti internetas, įgalindamas „tarptautinę politiką“, kuri plintant informacijai keičia veikimo būdus ir, taip sąlygodama demokratizaciją, gali turėti taikinamą poveikį².

Nuolat besiplečiantis internetas gali iš tiesų padėti globalizuoti atskiras gyvenimo sritis, civilizuoti politiką, taip pat ir puoselėti demokratiją. Nedemokratinės santvarkos, norinčios pasinaudoti interneto ir modernios komunikacijos privalumais (ir netgi privalančios tai daryti dėl savo pačių vystymosi strategijų), negali sukliudyti tam, kad anksčiau ar vėliau jų piliečiai laisvai prieitų prie informacijos. Jei valdžia stengiasi – pavyzdžiui, to siekia Kinijos

Liaudies Respublika – kontroliuoti internetinę komunikaciją per tam tikrus informacijos išėjimo taškus, jos siekis galų gale pasmerktas žlugti, kai, sparčiai vystantis ekonomikai, plečiantis telefonų sistemai bei palydovinei komunikacijai, daugėja ir išorinių elektroninių ryšių.

Demokratizacija dėl vis didesnio prieinamos informacijos kiekio vis dėlto yra ribota, nes naudojantis internetu negalima bendrai priimti sprendimų. Internetu esančią informaciją įvairios politinės daugumos, remdamosi nacionaliai galiojančiomis vertybių sistemomis, vertina be galo skirtingai. Vienoje valstybėje demokratinė dauguma, pavyzdžiui, siekdama apsaugoti jaunimą, nusprendžia uždrausti pornografiją, o tai prieštarauja kitos valstybės supratimui apie minties laisvę. Teoriškai šios problemos sprendimas būtų galimas tik tada, kai visos valstybės naudojimuisi informacija taikytų vienodas normas.

Tačiau tai niekad nebus įgyvendinta dėl vertybinių sistemų ir politinių santvarkų įvairovės. Veikdamos demokratiškai, politinės sistemos praranda galimybę įgyvendinti nustatytas informacijos perteikimo normas savo šalyje, kadangi joks nacionalinių valstybių nustatytas informacijos apribojimas arba cenzūra negali būti iki galo įgyvendintas dėl techninių priežasčių. Galų gale, kokių nors normų laikymasis besinaudojančių internetu individų, šeimų, grupių arba firmų lygmenyje įmanomas, tik kai atskingai taikomos daugumos nustatytos normos ar naudojamos internetu remiantis savais kriterijais.

Vis dėlto internetu perduodama informacija ne tik gali pozityviai įtakoti demokratizaciją, bet ir turi potencialiai destabilizuojančių pasekmių. Šia informacijos priemone gali būti perduodama iki šiol sunkiai prieinama informacija apie technologijas ir veikimo būdus, kuo gali pasinaudoti piktų kėslų vedami teroristai, „aktyvistų“ grupuotės arba radikalūs kovotojai. Jie siekia atrasti vartojimą skirtų instrukcijų apie masinio naikinimo ginklų gamybą, informacijos apie labai jautrias ar silpnas infrastruk-

tūrų vietas ir net sąrašus žmonių, kurie gali aprūpinti ginklais. Neįmanoma sukliudyti naudotis tuo ir tarptautiniam nusikalstamam pasauliui bei tarptautinio masto teroristinėms organizacijoms. Tačiau ir kasdieniame politiniame vyksme internetu perteikiama informacija gali vaidinti potencialiai neigiamą vaidmenį, nes juo plinta rasistinė neapykantos propaganda ar prieš teisėtą valdžią nukreipta dezinformacija.

Europos Sąjungos išskirtinumas

Visuomeninės sąsajos tarp ES šalių narių yra ypač stiprios; tai buvo būdinga ir jos pirmtakėms – EEB, EURATOM ir EAPB. Tam palankias sąlygas sudarė ne tik istoriniai kaimyniški ryšiai – dalyvaujančių valstybių valdžios visuomeninį ir ypač ekonominių vienijimąsi supratą kaip politinio vienijimosi instrumentą. Kaip nurodė Jeanas Monnet, ekonominei gerovės valstybių integracijai buvo būtina politinė integracija, ir tai buvo jos tikrasis tikslas.

Kitai negu vakarietiškomis demokratijoms ekonominio tarpusavio priklausomybės stiprinimo atveju, kai vis aštriau kyla šių šalių labai nenoriai įsisažoninama demokratijos problema, vienijantis Europai nuo pat pradžių buvo aiškiai siekiama instituciškai spręsti demokratizacijos nesklendumus. Taip buvo jau pirmojoje institucijoje – Europos Taryboje, kurią sudarė patariamasis parlamentarų susirinkimas ir Ministrų taryba. Žinoma, tai netapo Vakarų Europos vienijimosi išeities tašku: patariamasis susirinkimas buvo silpnas, nes renkamas netiesiogiai, o Ministrų taryba tebuvo tarpvyriausybė, nes rėmėsi vienbalsiškumo principu. Po EAPB atsiradusios Europos bendrijos rėmėsi demokratijos principu: iš pradžių paskiriamas, o po to tiesiogiai renkamas parlamentas, jam vėliau suteikiamos vis didesnės teisės palyginti su Ministrų taryba, o bendra jų struktūra kuriama pagal federacinį modelį (su Komisija kaip vyriausybe, Taryba kaip aukštaisiais rūmais ir Europos parlamentu kaip liaudies atstovybe). ES įgyvendina ne ką kita, kaip aukštesniu regioniniu lygiu

² Schweigler G. *Internationale Politik: Außenpolitische Auswirkungen der Informationsgesellschaft* // Stiftung Wissenschaft und Politik. – 1997. – S. 64 ir t., 418.

teritoriškai organizuotą demokratine kontrolę.

Todėl Europos Sąjungai reikia iš principo rasti tradicinį demokratijos problemos sprendimą, nors apie jo įgyvendinimo būdus ir matus šiandien dar ginčijamasi. Kuriantis skirtingoms bendrijoms ir peržiūrint susitarimus, parlamentų teisės buvo nuolat plečiamos, kol buvo pasirašyta Amsterdamo sutartis, suteikianti parlamentui tikrą kolegialaus sprendimo teisę maždaug trijų ketvirčių visų Tarybos sprendimų atvejais.

Nepaisant to, kad Europos Sąjungos demokratėjimas stiprėja, jos šalims narėms ir Sąjungai apskritai kyla tas pats klausimas, kaip ir šalims ne narėms: apie globalizacijos demokratines politines pasekmes. Netgi ES narės turės ieškoti kelių, kaip apibrėžti ir kontroliuoti savo vyriausybių bei ES kaip sprendimus priimančių sistemų atsakomybę visapusiškai susipynusiame pasaulio ūkyje.

Demokratijos atkūrimas

Kadangi pasaulio globalizacija, visuomenių susipynimas ir komunikatyvus suaugimas yra būtina modernizavimo, gilios saviraiškos ir augančios gerovės sąlyga ir palydovas, vis svarbiau tampa užkirsti kelią nedemokratėjimui, t. y. garantuoti suverenios tautos dalyvavimą priimančius sprendimus, išlaikant galimybę savo atstovus atšaukti. Yra ir daugiau galimų temų diskusijai, kai kurios iš jų labai sudėtingos.

Teisingai nurodoma, kad legitimacija suteikia ne tik politikos išorinis indėlis (*Input*), pavyzdžiui, rinkimai ir balsavimai, bet taip pat pritarimas visam politikos išdirbiui (*Output*)³. Aptariant ir sprendžiant sudėtingus klausimus, politiką dažnai legitimuoja bendras sutarimas.

Šis mechanizmas faktiškai veikia garantuojant Vokietijos pinigų rinkos stabilumą. Čia galima džiaugtis dideliu sutarimu, nors šiuo požiūriu ir nesama jokių formalių demokratiškų kontrolės mechanizmų. Federacinė respublika savosios infliacijos patirties šviesoje ir įtakojama panašų modelį turėjusios amerikiečių okupacinės valdžios suteikė Bundesbankui vienadienei politikai nepavaldžiai

autonomiją, iš politikų gildijos rankų atimdama pinigų kurso kontrolę. Šį susitarimą Maastrichto sutartis ir joje numatyta jau imanti veikti valiutų sąjunga pasitelkė kaip bendrą modelį Europos Sąjungai, pagal kurį Europos centrinis bankas yra dar labiau nepriklausomas už Vokietijos banką. Demokratinę kontrolę pakeičia visuotiniu susitarimu priimta atsakomybė už pinigų kurso stabilumą.

Nepaisant to, į politikos išdirbį atsižvelgianti ir bendru sutarimu besiremianti demokratizacija galų gale neišsprendžia su globalizacija susijusio demokratijos nykimo problemos. Tokio sprendimo ribas nurodo jau diskusijos apie valiutų sąjungos įkūrimo pasekmes užimtumo politikai ir apie būtinybę Europos centriniam bankui priešpriešinti politinį primatą įtvirtinantį *Gouvernement economique*. Kas apibrėžia susitarimą arba gerovę? Ilga diskusijos apie technokratijos ir tarybų modelį istorija galų gale parodė, kad elito sprendimai, šiaip ar taip, yra priešingi demokratijai ir negali pakeisti daugumos, kuri realizuojasi per savo politinį indėlį, principo.

Pasauliui tampant vis labiau globaliam, iš principo sunku nustatyti išrinktosios valdžios atsakomybę už procesus, vykstančius tarpusavio priklausomybės ryšiais grįstoje sistemoje. Tai svarbu ypač tada, kai parlamentai apsiriboja klasikine po-to-kai kontrole, nes tuomet procesai dažniausiai būna ne tik negražinami, bet paprastai ir nebeperprantami. Galima atrasti išeitį stiprinant jau Naujaisiais laikais parlamentinių valdymo sistemų taikytą vadinamąją „lydimąją kontrolę“. Ši galimybė tarp kitko buvo iš naujo svarstoma pokario laikais diskutuojant apie demokratiją.

Parlamento atveju tai reiškia, kad jis, iškilus problemoms ir sureagavus vyriausybei, privalo kuo anksčiau imtis palydimųjų priemonių: įsigilinti į dalykus ir dalyvauti derybose, kad parlamen-

³ Scharpf F. W. *Demokratie in der transnationalen Politik // Diskussionspapier des Max-Planck-Instituts für Gesellschaftsforschung. – Köln, vom 27.8.1996.*

tarai bent kiek susigaudytų situacijoje bei būtų galima įvertinti atskirus vyriausybės veiksmus. Pasirašius Maastrichto sutartį įkurta Vokietijos Bundestago Europos reikalų komisija, turinti konsultacijos teisę prieš ES Ministrų tarybai priimančius sprendimus. Ši patirtis iš principo taikytina ir kitose srityse.

Tai iš principo gali būti taikoma ir tarpvyriausybiniams tarptautiniams organizacijoms. Iki šiol jos yra likusios už šios diskusijos ribų. Tačiau ir jose prieš priimančius sprendimą jis būna tarptautiškai aptariamas, komunikuojant biurokratijoms, parlamentams darant nuolaidas ar priešinantis, ką ir kalbėti apie viešąją nuomonę. Sprendimų priešistorės procesas sunkiai išvelgiamas, o bendra išvada retai kada gali būti atmeta.

Su parlamentiškumo atkūrimu negalima painioti ir kai kada aptinkamos „kiberdemokratijos“ idėjos, pagal kurią gali būti sukurtos technologinės sąlygos, idant internetu ir kitais galimais ryšiais kiekvienas individas galėtų būti įtrauktas į politinio sprendimo vyksmą. Tokių polinkių kai kada galime aptikti jau dabar, kai visuomenės apklausų rezultatais besiremiantis valdančiųjų stilius gresia virsti elektroniniu greitos ir regimos demokratijos košmaru, kuriame emocijos ir populizmas pakeistų dalykinę diskusiją, argumentų apsvartymą, kompromisų ir nuolaidų mažumos nuomonei ieškojimą.

Klystkeliai ir utopijos

Greitai gausėjančios tarptautinės nevyriausybinių organizacijų yra transnacionalinių ryšių stiprėjimo šalutinis produktas ir sykiu varomoji jėga. Jų jau turėtų būti apie 20 000, jos įgyja vis didesnę įtaką kasdieniam tautų gyvenimui, ar tai būtų aplinkos apsaugos politika (*Greenpeace*), žmonių teisės (*Amnesty International*) ar humanitarinė pagalba (tarptautinis Raudonasis Kryžius arba Raudonasis Pasmėnulis). Šios įprasto veikimo ribas peržengiančios grupės dalimis formuoja augančią tarptautinę pilietinę visuomenę, jų nuomonės ir pasiūlymus, iškelčius didelėse konferencijose, Jungtinės Tautos išklauso da-

bar ir dažnai išklausus ateityje.

Todėl nenuostabu, kad mokslininkai ir šios sąjungos pačios pasiūlė įtvirtinti tokias institucijas, kaip naujas vyriausybų kontrolės agentūras⁴. Kita vertus, su tuo galima nesutikti: nors tarptautinės nevyriausybines organizacijos sutelkia viešąją nuomonę ir atkreipia dėmesį į nesklaidumus, jų sprendimams kontroliuojant vyriausybę trūksta demokratinio legitimumo. Netgi kai jos plačiai užsimoja kalbėti ir veikti bendrosios gerovės vardu, atstovauja tik daliniams interesams, todėl negali pakeisti esamų kontrolės mechanizmų. Ketinimas patikėti kontrolės įgaliojimus tarptautinei kovos už aplinkosaugą grupei būtų taip pat nedemokratiška, kaip Vokietijos Bundestago aplinkosaugos politikos įgaliojimus deleguoti nacionalinei aplinkos apsaugos organizacijai.

Iki šiol demokratinės kontrolės atsakomybės hierarchija klostėsi teritorinėje valstybėje, tačiau, stiprėjant tarptautiniams ryšiams ir plečiantis globalizacijai, tampa neaišku, kas turi prisiimti atsakomybę. Siūloma tradicinių nacionalinių valstybių turimą kontrolę perduoti sektoriais tvarkomiems kontrolės me-

chanizams (pavyzdžiui, klimato politikos) arba pasaulinei valstybei⁵. Šie pasiūlymai nedaug gelbsti politikos praktikoje: dalinė kontrolė negali būti įtvirtinta ar numatoma, nes yra ribas peržengiančių bendrų sričių, kurioms tvarkyti nėra pakankamo įstatymiško pagrindo, kaip klimato politikos atveju, o pasaulinę valstybę sukurti ilgesniam laikui taip pat neįmanoma.

Naujos svarstytinios temos

Politikos mokslas ir politinė praktika per Šaltąjį karą išieškojo daug jėgų, ieškodami atsakymo į klausimą, kaip gali būti apribota ar susilpninta nacionalinės valstybės įtaka. Mokliškai keliant šį klausimą, ypač jo sprendimą kreipiant į valstybių vienijimąsi, atsirado nesuskaičiuojamas kiekis mokyklų ir jų padalinių. Šios temos svarba paaiškinama tuo, kad nacionalinė valstybė yra atsakinga už mūsų šimtmečio katastrofas, be to, Šaltojo karo metu buvo sukurtos naikinimo priemonės, kurias buvo būtina jei ne uždrausti, tai bent jau sumažinti. Vystantis pasaulinei ekonominei tarpusavio priklausomybės sistemai, pradėjusiai formuotis Šaltojo karo metu,

tik nedaugelis kėlė klausimą, kaip ji riboja demokratinę raidos kontrolę.

Tik pasibaigus Šaltajam karui ir išnykus žmoniją sunaikinančio karo grėsmei, pradėdama kreipti dėmesį į iki šiol nepakankamai paisytą demokratiją. Be abejo, nacionalinė valstybė dar ilgą laiką liks lemiama jėga, sprendžiančia didžiuosius karo ir taikos klausimus, tačiau akivaizdu, kad apeinant demokratinę kontrolę bus naudojama vis daugiau prievartos. Nepaisant to, prioritetai pasikeitė. Svarbiausias dalykas jau nebėra užkirsti kelią dideliam karui, dabar svarbiausia ekonomiškai išgyventi globaliniame pasaulyje, kartu įgyvendinant dabartinius demokratinį daugumą visuomeninius prioritetus. Būtent šioje srityje reikia daug ką nuveikti. Jei mokslas ir praktika nedės didelių pastangų, po demokratijos pergalės dvidešimto amžiaus pabaigoje dvidešimt pirmame šimtmeityje išsiplės lėta jos erozija – vis masėvėjančios globalizacijos pasekmė.

Karl Kaiser

Iš vok. k. (*Globalisierung als Problem der Demokratie // Internationale Politik*. – 1998. – Nr. 4. – S. 3–11) vertė Nerija Putinaitė.

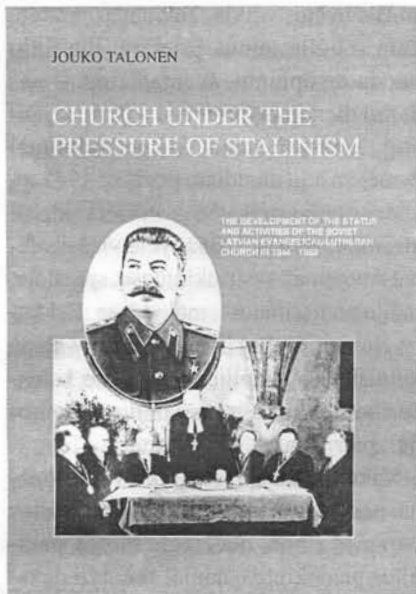
⁴ Pvz., Rosenau J. N. *Governance in the Twenty-First Century // Global Governance*.

– 1995. – T. 1. – Nr. 1. – P. 23.

⁵ Held D. *Democracy and the Global Or-*

der. From the Modern State to Cosmopolitan Governance. – Stanford, CA, 1995.

Knygos ir žurnalai

Talonen J. *Church under the Pressure of Stalinism: The development of the status and activities of Soviet Latvian Evangelical Lutheran Church during 1944–1950.* – Jyvaskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1997. – 376 p.

Perskaičius Jouko Taloneno istorinę studiją, kyla klausimas: ar Bažnyčios prisitaikymas prie sovietinės sistemos atnešė jai mažesnių nuostolių, negu galėjo atnešti tiesioginė konfrontacija? Šį klausimą studija ne išsprendžia, o atveria, be to, jis nurodo ir galimus knygos trūkumus.

Pirmiausia – pačios knygos vieta. Joje rašoma apie mus ir ne apie mus: pateikiama Latvijos Liuteronų Bažnyčios istorija 1944–1950 m. Kaimynai visada yra tie, su kuriais arba kariaujama, arba stengiamasi jų nepastebėti. Būtent toks yra paplitęs požiūris į latvius. Vadinasi, ši knyga, tik keliuose vietose už-

simindama apie Lietuvą, kažin ar turėtų lietuviams kelti didesnę susidomėjimą. Panašiai yra ir su Latvijos Liuteronų Bažnyčia. Jos problemos katalikiškai lietuvių šaliai, atrodo, nėra labai artimos. Vadinasi, ši knyga apie tai, kas mums yra toleruotina, bet svetima, ir ką norima išlaikyti „nepastebimojo“ vietoje, kas galėtų būti tik egzotika ar azartiškų komparatyvistų bei mokslininkų grobis.

Tačiau bet kuris, net ne plačių apibendrinimų nemėgstantis žmogus pavadinime išvelgia dvi nuorodas, patraukiančias dėmesį ir sužadinančias smalsumą: tai Stalino vardas, nurodantis į tam tikrą sovietinės valstybės valdymo etapą ar net visą epochą, ir Bažnyčia, kurią nuo sovietinės valdžios įsitvirtinimo iki žlugimo bandyta padaryti įrankiu. Stalino ir Bažnyčios sąsaja pasirodo svarbi ir daug žadanti. Ši visai sovietų valstybei bendra sąsaja buvo ypač svarbi ir Lietuvai. Taigi nors nurodoma, kad knygoje kalbama ne apie mus, ji liečia tas mūsų gyvenimo sritis, kurių iki šiol neįvertinome, ir kažin ar patys vieni tai galėsime padaryti.

Kita šios knygos ypatybė – jos autorius, gyvenęs nors ir šalia, tačiau už veikusios stalinizmo ir Bažnyčios sąsajos ribų. Pirmą kartą šias ribas jis peržengė 1978 m., būdamas Helsinkio teologijos fakulteto studentas, aplankęs sovietinę Estiją. Nors jis ir peržengė sovietinės valstybės sieną, išliko į savo nestalininės valstybės pamatą besiremiančiu stebėtoju.

Kita vertus, būdamas Liuteronų Bažnyčios dvasininkas, Talonenas yra Bažnyčioje, tačiau lieka šalia savo aptariamų sąsajos. Be to, ir autoriaus gyvenamasis laikas yra už laikinių stalininės

epochos ribų. Todėl jis natūraliai buvo šalia ir niekada stalinizmo ir Bažnyčios sankirtos tiesiogiai neišgyveno. Taloneno specialiomis studijomis, kurių rezultatas yra ši knyga, ir siekiama ją atskleisti.

Taloneniui kaip tyrinėtojiui buvimas šalia suteikia daugiau privalumų negu trūkumų. Pastarieji dažniausiai pasirodo kaip noras paaiškinti tam tikrus neįpras-tumus ar totalitarinio režimo praktikos paradoksus, kurių, kaip mes žinome, remiantis sveiku protu paaiškinti neįmanoma. Todėl, viena vertus, autorius, esantis už stalinizmo ir Bažnyčios ar už sovietizmo ribos, mums yra svetimas, kalbantis kita kalba, kurią turime verstis į savąją. Kita vertus, ši jo kalba remiasi kelerius metus daugelyje archyvų kruopščiai rinktais faktais. Taigi jis priėjo prie tiesioginę įtaką mums dariusio faktinio artumo, sovietinių valdininkų kruopščiai registruoto ir susegto į bylas, surūšiuoto pagal aprašus ir saugoto skirtinguose fonduose. Be to, savo ieškojimuose autorius kaip liudininkus pasitelkia to meto Bažnyčios gyvenimui didžiausią įtaką turėjusius žmones, tuos, kurie turi ir perduoda tiesioginę, be abejo, subjektyvią patirtį. Čia žvelgiančiam iš šalies autoriui iškyla knygoje aiškiai atsiskleidžianti problema: nenuginčijamo faktų objektyvumo ir gyvų liudininkų subjektyvių nuostatų susiejimas. Be abejo, daug lengviau yra istorikui, apsiribojančiam tik faktais ir nusprendusiam, kad savo paties subjektyvumo visai užtenka. Tačiau toks istorikas vargu ar galėtų atskleisti dviprasmišką Bažnyčios vadovų padėtį bei jų pasirinkimus veikusių aplinkybių sudėtingumą stalinizmo epochoje. Galime numanyti, kad būtent asmeninio pasirinkimo bei apsisprendi-

mo įtaka tolesniam veiksmui, tam tikrų įvykių sukėlimas ar užbėgimas už akių yra Taloneno dėmesio centre. Istorija knygoje pasirodo kaip procesas, kuriam didelę įtaką daro konkretūs žmonės, kur vieną žmogų pakeitus kitu, procesas bent jau šiek tiek nukryptų nuo pradinės trajektorijos.

Be to, juk ir Stalino pasirodymas ir išnykimas buvo labai žymus istorijos būvyje. Kita vertus, Bažnyčios negalime pavadinti nei stalinine, nei leninine, nei brežnevine. Yra nemažas skirtumas tarp valdymo epochų ir Bažnyčios. Taip pasakytų kiekvienas tikybos pamokas lankantis moksleivis. Tačiau kai kalbama apie konkretų laikotarpį ir konkretų valdymą, galime kalbėti tik apie konkrečius Bažnyčiai atstovaujančius ar konkrečiai Bažnyčiai vadovaujančius asmenis.

Talonenas dėmesį skiria atskirų valstybės ir Bažnyčios atstovų konfrontacijai bei kompromisams, keitusiems istorijos vyksmo trajektorijai. Knygoje labai aiškiai atskleidžiamas ryškiausias pokarinis, o gal ir visos sovietinės Latvijos Liuteronų Bažnyčios istorijos pasikeitimas – konkretus įvykis, atskyręs stalininę epochą nuo ikistalininės. Tai – Liuteronų Bažnyčios laikinai arkivyskupo pareigas einančio (vietoj emigravusio arkivyskupo Teodoro Grünbergso) Karlo Irbės suėmimas ir paskyrimas į jo vietą laikinai eiti arkivyskupo pareigas Gustavo Turso. Tai dvi Latvijos Liuteronų Bažnyčios epochas atskiriantis įvykis.

Pirmas – Bažnyčios pasipriešinimo laikotarpis, labai aktyvus asmeninės iniciatyvos bei atsakomybės, aktyvios asmenybių raiškos ir jų izoliavimo laikotarpis. Tai, kas tuo metu vyko, buvo galima pavadinti Bažnyčios gyvenimu tarp dviejų sovietiniais įstatymais nustatytų dalykų: religijų laisvės, kurią numatė konstitucija ir kuria savo pareiškimuose valdžiai rėmėsi dvasininkai, bei, iš valdžios pozicijų žiūrint, daug svarbesnis Bažnyčios atskyrimas nuo valstybės, kuriuo rėmėsi valdžios pareigūnai.

Irbė siekė Bažnyčią išlaikyti kuo toliau nuo politikos, elgėsi taip, lyg niekas nebūtų pasikeitę. Jis atsisakė kandidatuoti rinkimuose, teigdamas, kad

valdžia niekada neleis kunigams įkurti savo partijos. Nepasitenkinimą jo veiksmais išreiškusiam valdžios įgaliotiniui pareiškė, jog valdžia turi galią jį suimti. Pastarasis savo ataskaitoje pažymė, kad Irbės nuostata yra ta, jog juo blogiau sekasi komunistinei sistemai, juo geresni reikalai apskritai.

Beasmėnė sistema susidūrė su laisvę ginančiais žmonėmis. Be abejo, sistema tuo metu buvo labai stipri ir, vykstant tiesioginei konfrontacijai, pasiekė neabejotiną pergalę. Irbė suimamas, o po jo neabejotiną moralinį nusikaltimą įrodžiusio teismo proceso ir ištremiamas. Talonenas konstatuoja, kad 1946 m. pradžioje nepriklausoma Bažnyčios veikla buvo sustabdyta, be to, dingio mažiausia galimybė išlaikyti ikisovietines pozicijas.

Prasideda antras laikotarpis: žmogus, elgėsis taip, lyg niekas nebūtų pasikeitę, pakeičiamas politinį naujumą suvokiančiu kaip esminį, perkeičiantį kiekvieną žodį ir veiksma. Tursą, kuris laikinai einančiu arkivyskupo pareigas išrenkamas ne be valdžios pagalbos, žmonės vadina „raudonuju arkivyskupu“ – dėl neįprasto apdaro ir dėl užimamos pozicijos. Savo pirmajame kreipimesi į Latvijos liuteronus Tursas pabrėžia būtinybę paklusti valdžiai, nes tai esanti krikščionių pareiga. Taip pradamas tiesti tiltas tarp tikinčiųjų ir naujos valdžios. Tursas veikė kaip ir Irbė, tačiau savo veiklą papildydavo esminiais sovietiniais intarpais: pamokslais aukštino sovietų pasiekimus, į atkuriamos teologijos seminarijos programą šalia teologinių dalykų įtraukė rusų kalbos ir Sovietų Sąjungos konstitucijos dėstymą. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad jo gudravimai apsaugojo Bažnyčią, tačiau, kaip teigia Talonenas, už jo taktinius „klastingos lapės“ žaidimus Bažnyčia turėjo sumokėti savo kainą.

Tursą išrinkus vyskupu Latvijos Liuteronų Bažnyčios gyvenimas pradėjo keistis, t. y. prasidėjo dialogas tarp Bažnyčios ir valdžios, o dėl jo pirmosios savarankiškumas vis mažėjo.

Žinoma, iš karto nebuvo galima pakeisti Bažnyčios vidinio gyvenimo. Val-

džia nebuvo linkusi to daryti, bijodama religinių kankinių. Buvo galima apriboti Bažnyčios išorinę veiklą, jos dalyvavimą valstybėje. Talonenas atskleidžia, kaip, politizuojant visas gyvenimo sferas, Bažnyčia iš politinio ir visuomeninio gyvenimo vis labiau išstumama. Šiam tikslui valdžia vykdė planingas, kruopščiai apgalvotas akcijas.

Pirmiausia viešajame gyvenime buvo suteikti nauji vardai viskam, kas susiję su Bažnyčios veikla. Talonenas parodo, kaip religija tampa prietarų, dvasiniu nuodu ar opiumu, šventadieniai – nedarbo dienomis, pastoriai – išnaudojančiųjų klasių liokajais. Šie pervadinimai žymėjo naujų draudimų pradžią: 1947 m. uždrausta švęsti Kalėdas. Pradėta skleisti ateistinė „teorija“. Bažnyčia viešai „demaskuojama“ susirinkimuose, spaudoje, radijo pranešimuose, mokyklose. Bet kuris išorinis Bažnyčios pasiekimas slėpė jos aiškius nuostolius: Bažnyčios kalendoriuose ir kituose spaudiniuose pasirodė „patriotinių“ straipsnių.

Vakuojančias dvasininkų vietas dažnai užimdavo tinkami žmonės. Pakeistos parapijų ribos, neužregistruotos parapijos panaikintos, naujai skirstyti dekanatai: formuotas naujas fizinis Bažnyčios kūnas. Atimami visi jai priklausantys pastatai, išskyrus pačias bažnyčias, nors ir jų priklausomybė Bažnyčiai nebuvo garantuota. Prarasta galimybė mokyti jaunimą, šelpti invalidus.

Talonenas parodo, kad Bažnyčiai veikti mažiausiai trukdyta tik labai siauroje privataus gyvenimo srityje. Nors valdžia nepalankiai žiūrėjo į krikštą ir konfirmaciją, beveik nekonkuravo su laidojimu. Vieni iš Bažnyčios ir valdžios debatų, galėję pasibaigti pirmosios naujai, buvo nesutarimai dėl kapinių nuosavybės. Kaip teisingai pastebi Talonenas, mirusieji neturėjo ko prarasti.

Valdžiai, be abejo, nepavyko sugriauti vidinės Bažnyčios struktūros, tačiau ji įvykdė svarbiausią dalyką – Bažnyčią pajungė valstybei. Talonenas konstatuoja, kad 1950 m. pradžioje komunistai pasiekė, kad Liuteronų Bažnyčia tapo mažumos Bažnyčia, negalinti stipriau pasipriešinti komunistų vadovams.

Taloneno knyga įdomi tuo, kad autorius nesistengia rodyti procesų susipynimo ar sistemų sandūros ir iš to kylančių padarinių. Visa tai atsiskleidžia kaip vienoje ar kitoje sistemoje nemažą įtaką turinčių žmonių tarpusavio nesutarimų antras planas. Jie parodyti ne tik kaip pareigos vykdytojai ar beasmeniai ideologijos įrankiai. Šiuose dramatiškuose įvykiuose valdžios pusę atstovaujantis Religinių kultūrų reikalų tarybos įgaliotinis Voldemaras Šeškensas ne visada vykdo Maskvos instrukcijas, bet ėmėsi kūrybiškų savo iniciatyvų, sulaukęs palankios politinės ir socialinės situacijos, o Irbė – išvalgus žmogus, pasinaudojantis silpnomis Šeškensko pusėmis atvirose savo pareiškimuose.

Apigailėtinas neatrodo nei Šeškensas – sistemos įrankis, nei Irbė – kankinys, suimtas ir ištremtas laikinai ėjęs arkivyskupo pareigas. Šeškensas, kaip parodo Talonenas, turėjo didelių sunkumų. Pirma, jam labai sunkiai sekėsi verbuoti kunigus, o užverbuotieji dažniausiai pateikdavo didesnės vertės neturinčią informaciją. Jo paties teigimu, tik du procentai 1946 m. dvasininkų buvo lojalūs valdžiai. Kita vertus, nuolat trūko agentų, kad jie galėtų sekėti nepaklusnius dvasininkus, netgi registruoti visus vietinius Bažnyčiai vadovaujančius asmenis. Šeškensas labai rimtai žiūrėjo į savo darbą, ir visi šie nesklaidumai jam kėlė labai daug rūpesčių.

Stalinizmo ir Bažnyčios sankirtoje buvo kuriamas valdžios nepasiekiamumo įvaizdis. Šeškensas pernelyg dažnai dalyvaudavo religiniuose renginiuose, o tai griovė Bažnyčios, atskirtos nuo valstybės, įvaizdį. Šeškensas turėjo savų silpnybių: jam ypač patikdavo būti pagarbintam šventinių pamaldų metu. 1948 m. valdžios nurodymu jį pakeitė Julys Restbergas, supratęs pagrindinę komunistų partijos poziciją Bažnyčių atžvilgiu. Talonenas keliskart pabrėžia, kad pagrindinė Šeškensko nesėkmės priežastis buvo pernelyg didelis jo uolumas, net bičiuliavimasis su dvasininkais. Šeškensas neišlaikė teisiančio ir sprendžiančio valdžios atstovo įvaizdžio.

Taloneno knyga yra pirmą studija apie

Bažnyčių Baltijos šalyse sovietmečiu. Pabaigoje noriu nurodyti, šalia neabejotino studijos vertingumo, ir vieną kitą jos trūkumą.

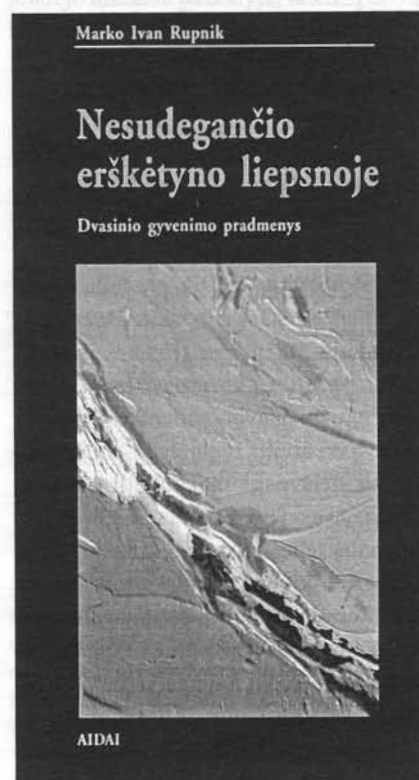
Kaip jau minėta, Talonenas, neturėjęs tiesioginio sovietmečio patyrimo, siekia paaiškinti totalitarinio režimo praktikos paradoksus: lojalumo valdžiai rodytą viešumoje ir delsimą vykdyti jos nurodymus, visišką susitaikstymą ir prasiveržiantį stiprų nepasitenkinimą. Tik po ilgų svarstymų prieinama išvada, kad galbūt nuolatinį dvasininkų pozicijos kitimą, ypač liudijant teisme, galima paaiškinti jų siekiu išsaugoti savo kailį. Mūsų patirtis sako, kad elgimasis ne pagal principą „savo kailio gelbėjimas“ buvo greičiau išimtis, o ne taisyklė. Nedidelis trūkumas yra aiškios Taloneno simpatijos kai kuriems asmenims: Tursui, Šeškensui ir kai kuriems kitiems to meto veikėjams. Kiti, tiesa, pastebimi, bet jų pozicija nėra pakankamai aiškiai išdėstyta. Šis mažas studijos trūkumas nurodo į didžiausią. Daugiausia medžiagos tyrimams Talonenui teikė archyvai, kita dalis – pokalbiai su žymiaisiais to meto dvasininkais ar jų artimaisiais. Ši medžiaga Talonenui leido tirti oficialiąją, iš valdžios pusės matomą Bažnyčios padėties versiją.

Talonenas užsimena apie oficialius ar pusiau oficialius informatorius, teikusius valdžios požiūriu vertingą ar visai bevertę informaciją, be to, ir apie atvirai konfrontavusius ar prisitaikiusius kunigus bei parapijiečius, kurie dažnai parodė gana audringą reakciją į valdžios direktyvų vykdymą. Jie parodyti tik kaip veikiantis Irbės, Turso, Šeškensko veiklos fonas. Taigi knygoje pasigendama „liaudies balso“.

Todėl Bažnyčios istorija stalininėje Latvijoje parodoma kaip pasipriešinimo žlugimo ir prisitaikymo, kaip valdžios numatytos politikos Bažnyčios atžvilgiu įvykdymo istorija. Todėl sunku spręsti, ar konfrontacija, kurios atskirus atvejus Talonenas pamini, buvo atsitiktinis reiškinys, ar tai, ko nepateikė Taloneno tiriamą medžiaga. Žinoma, sunkumas, išskylantis prieš kiekvieną sovietmečio tyrėją, yra tas, kad tuo metu buvo to-

leruojama tik oficiali sovietinė istorijos eigos versija, visas kitas nustūmusi į gilų ar kiek atviresnį pogrindį.

Nerija Putinaitė

Dail. Marko Ivan Rupnik

Rupnik M. I. *Nesudegančio erškėtyno liepsnoje*. Dvasinio gyvenimo pradmenys / Iš italų k. vertė Rita Šerpytė. – V.: Aidai, 1997. – 123 p.

Prieš sėdant rašyti šios knygos recenzijos, aptemo Didžiojo įsakymo¹ samprata; nebesupratau ryšio tarp pirmosios ir antrosios įsakymo dalies.

Vėliau paaiškėjo, kad dvasinės knygos palydėtuves pas skaitytoją nėra paprastas jos pristatymas, privalumų ar trūkumų nurodymas. Tiek dvasinės literatūros rašytojas, tiek recenzentas arba skaitytojas turi būti jungtis tarp Dievo ir žmonių; gerai, jei ta jungtis grįsta meile, nes niekas taip nestingdo dvasios

¹ Mk 12, 28–31 ir toliau, taip pat Mt 22, 34–40; Lk 10, 25–28.

kaip fariziejiška laikysena – tada veltui rašoma ir veltui skaitoma. Eiti prie liepsnojančio erškėtyno reikia nusiavus apavą. Antra vertus, norėčiau padrašinti skaitytoją, kad jis, skaitydamas knygą ir sekdamas Dvasią, išskleistų sparnus ir leistų jai veikti: nuo slaptųjų kuždesių vienumoje iki pat išorinių situacijų pakeitimo. Tuo tarpu pabandykime susidaryti bent apytikrą knygos vaizdą ir atsiverti jos dvasinei erdvei.

Tapytojo ir teologo, jėzuito Marko Ivano Rupniko knyga Lietuvoje pasirodė, regis, pačiu laiku. Modernybės epocha, kurią autorius apibūdina kaip Europoje jau praėjusią, posovietinėse šalyse kai kuriais atvejais dar tik pradeda reikštis. Ypač tai pasakytina apie Bažnyčios instituciją. Bažnyčios virsmas iš vertikalios padėties į horizontalią, t. y. nuo tikinčiųjų orientavimo/orientavimosi vien į Dievą iki atviro žvelgimo į šalia esantį artimą, neišvengiamai sukelia pokyčių kiekvieno asmens dvasiniame gyvenime. Greta dar tebesilaikančių senosios katalikybės reiškimosi formų, kurioms keistis sutrukdė sovietmetis, kartais gana grubiai stengiamasi įliedinti naująją dievo garbą, kuri, kad ir kaip gaila, gerokai atmiešta sekuliarizmu. „Europa nukrikščioninta iki pagrindų“, – teigia Rupnikas. Atsivėrusi tariamoji laisvė kaip modernybės apraiška neišvengiamai sukelia dvasinį sąmyšį ir veda prie postmodernybės, šiuo atveju – prie įvairių dvasingumo sampratų gyvavimo ir net jų eklektikos. Rupnikas atskleidžia dvasingumo deformacijas ir perdėlioja akcentus, kategoriškai nurodydamas, kad vienintelis dvasingumo šaltinis yra Šventoji Dvasia.

Senieji dvasinės teologijos vadovėliai, paremti formalizmu, pateikdavo iš esmės teisingą dvasinio gyvenimo vaizdą. Tačiau praktiškai dvasinis gyvenimas neretai įgudavo iškrypusias formas, kurios tebegyvuoja iki šių dienų. Pavyzdžiui, kūniškumo baimė, tebesilaikanti

kaip potridentinės Bažnyčios arba ir ankstesnių praktikų reliktas, šiandien yra viena iš priežasčių, dėl ko dvasiškumas suprantamas kaip tai, kas nematerialu.

Didžiojo įsakymo santykių Rupnikas visiškai išskleidžia prieš akis – nurodo dvasios užuolankas, kliuvinius, spazmus ir atveria autentiško dvasinio gyvenimo panoramą. Skaityti jo knygą – tai eiti į šventovę, kur Dvasios pasaulis jau yra be uždangos. Tam tikra prasme švelniai galėtume pasakyti, kad tai paribio teologija, struktūrų pakraštėlių teologija; kitais žodžiais tariant, tai širdis, įdėta į Sandoros skrynią; ji uždega skrynioje gulinčias akmens plokštes.

Viena iš didžiausių dvasinio gyvenimo anomalijų, kaip minėta, yra dvasiškumo tapatinimas su nematerialumu, su tuo, kas nematoma. Nenuostabu, kad tokia samprata veikia leidžia visa, kas dvasiška, redukuoti iki psichologinio lygmens² – iki proto, valios bei jausmų pasaulio³. Dvasinio gyvenimo apribojimą vien intelektine veikla autorius įvardija kaip dvasinį gnosticizmą. Jis trukdo skleisti bendrumui ir ne vienija, bet skaldo. Malda tampa psichinėmis praktikomis, kurių tikslas – pasiekti patogią ramybę ir paguodą. Iš esmės tai ne kas kita, kaip slaptas troškimas pašalinti Dievą ir užimti šeimininko pozicijas, kurti būtį pagal savo norą, pasijusti „savo vietoje“ (p. 26), t. y. tobulam ir turtingam. Adomo palikuonis per amžius yra linkęs griebtis savo puolusio tėvo taktikos – nerti į krūmus ir iš ten kalbėtis su Viešpačiu. Maža to, jis išsikasa urvus, slaptavietes, pasistato užkardas, tvirtoves, įsitvirtina bastionuose ir iš ten gina reiškimosi erdvę: skelbia dvasingumą, kalba apie meilę nemylėdamas, aukojasi iš prievartos ir galiausiai ima neapkęsti. Įsitvirtinimas struktūrose stingdo dvasiškumą ir iš esmės jį sunaikina. Gynyba kartais būna tokia stipri, kad virsta neuroze arba pasiekia

„turintis gyvybę, dvasią“. Ji ir turėtų būti pagrindinė.

³ Psichologinio lygmens tikrovė dvasine virsta pamažu, kai ji sąmoningai perduodama Viešpačiui. Vienas sunkiausių dalykų – viską Jam patikėti. Žmogus visuomet linkęs

tokią įtampą, kad kaip švytuoklė pradeda siūbuoti nuo vieno kraštutimumo iki kito (vadinamoji „švytuoklės reakcija“, p. 28). Tuo pasižymi ne tik individo dvasinis gyvenimas, tai ne kartą buvo būdinga ir visai Bažnyčiai kaip organizmui.

Tikroji vieta, tikroji laikysena Dievo akivaizdoje yra skurdo laikysena. Dvasinio gyvenimo aksioma yra tai, kad visas dvasiškumas kyla iš Šventosios Dvasios. Remdamasis patristine tradicija, kuri teigia žmogų esant kūno, sielos ir dvasios vienvone, autorius teigia, kad Dvasia, kuri yra Meilė, apsigyvenusi žmoguje, perkeičia jį visą, padaro asmeniu, veikdama iš vidaus į išorę, atverdama jį ir įvedindama į santykių, bet taip stipriai, tarytum Jos nebūtų, nes pagrindinis Dvasios veiklos principas yra laisvė. Meilei atsivėręs asmuo ima gyventi kituose; netaikykime čia mūsų įprastinio suvokimo ribotos, perkeltinės prasmės – tai nėra „sąvokinė tikrovė“, tai „maksimali Būties, vadinamos Meile, išraiška“ (p. 44). Taigi dvasinis gyvenimas yra skverbimasis į vidujybę, į Kristų, o per tai – į kitus, į visą kūrinių, ir tai knygoje vadinama „išcentravimu“.

Kūrinių į dvasiškumą veržiasi per Kristų. Liepsnojančias erškėtynas prieš Mozę – tai Išganytojo priminimas, tai atpirkto pasaulio vizija, tai nuolatinis dėkojimas, Eucharistija, iš esmės – meilės liepsna. Kai nuo mūsų širdies nukrinta uždanga, atsiveria liepsnojančias pasaulis, kuriame nebėra šešėlių. Vesdindamas į šį pasaulį autorius pradeda sakyti iš tolo rodyti pirštu į vieną ar kitą objektą, kurie mums turi tapti subjektais; net pasufleruoja, ko turime klausyti; tai labai lengva. Iš pradžių „Kas tai yra?“ Vėliau savaime iškils veikiausiai ne klausimas, o konstatavimas „Kieno čia esama?“ (p. 55). Šią mintį pakužda „protas, esantis širdyje“, – tai, kas žmoguje dega. Tiesą sakant, čia sunku pritaikyti laiko kategorijas. Mes vis vien viską suvo-

ką nors pasilikti kaip rezervą ir dėl to net labai vykusiai išmoksta pats save apgauti. Tai, pasak autoriaus, „tikrovės uždangstymas“, tai baimė patirti nuoskaudą, nemokėjimas suvokti skausmo ir kančios prasmingumo.

² *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (1993), kaip ir *Lietuvių kalbos žodynas* (1969. – T. 2), žodžio „dvasiškas“ pirmąją reikšmę pateikia kaip tai, „kas būdinga psichikai.“ „Dvasingas“ yra tas, kuris turi „daug psichinių jėgų“. Antra šio žodžio reikšmė pateikta kaip

kiame tik teoriškai, nes niekaip negalime atsiplėšti nuo senosios dvasiškumo sampratos. Galime bandyti dirbtinai sujungti tai, ką įsivaizduojame esant dvasiška ir kūniška, bet tai vis vien bus ne tas. Iš tiesų savo jėgomis ten nepakliūsim, jei pati Dvasia savo liepsna mūsų neapims. Šventosios Dvasios galia viskas atgyja; tarytum formos, įkūnytose akmenyje, pradeda judėti ir ima kalbėti žmogui vidinę tiesą; jos išnyra iš tamsos, pradeda švytėti ir šviesti. Čia turbūt net nereikėtų priminti, kokia didelė klaida dvasiškumą kildinti iš žmogaus.

Kad dvasinis gyvenimas neiškryptų, Rupnikas pateikia autentiškų jo požymių. Su Meile susijungęs asmuo, į save pradeda žvelgti tos Meilės akimis, t. y. mylėti save taip, kaip nori Dievas. Nuo to, be abejonės, priklauso meilė artimui, kurios tobuliausia išraiška – meilė priešams. Katalikybėje pernelyg ilgai vyravo nesveika tendencija perdėti menkinti save, užtemdžiusi paties savęs kaip Die-

vo kūrinio absoliutų vertingumą. Dėl to antroji Didžiojo įsakymo dalis „mylėk savo artimą kaip save patį“ mums tapo kone visiškai nebesuprantama ir nebeaktuali. Vadinasi, ir visas Didysis įsakymas mūsų gyvenime realizuojamas asmeniškai, nes „mylėti Dievą reiškia Jame susitikti su visais“ (p. 68). Perdėta saviplaka net aukoje ieško tik savęs, tai atviras kelias stabmeldystei. „Kaip gali žmogus pats vienas pasirinkti nešti kryžių, jeigu Dievo Sūnus, užsidėdamas kryžių, dreba ir klausia Tėvo, ar nėra įmanoma jo išvengti? Koks dvasinis išpuikimas lydi tą, kuris renkasi savą *via crucis*, norėdamas būti tobulesnis ir panašus į Kristų, jeigu Dievo Sūnus ant kryžiaus šaukė Dievą jį palikus?“ (p. 75).

Knygos pabaigoje nagrinėjamas opus šiandienės Bažnyčiai klausimas – dvasinė tėvystė. Aptardamas gyvenamąjį kontekstą ir dvasinės tėvystės vietą, kaip keletą iš svarbiausių požymių autorius pamini daiktiškos kultūros sukeltą nuo-

bodulį ir paguodos poreikį (p. 90), kurie skatina kurti įvairias psichologines mokyklas ir daigina sektas. Tokios visuomenės išauginto asmens išgyvenimai antinomiški ir trumpalaikiai, skaldantys pasaulį ir gujantys iš jo Dievą. Naujoji evangelizacija, kurią Bažnyčia pradėjo tokia pasaulyje, nekris į dirvą be vadovavimo⁴. Dvasinę tėvystę autorius pagal senąją tradiciją supranta kaip Šventosios Dvasios charizmą, kaip krikščioniškąjį pašaukimą vesti pas Dievą. Tas, kuris gali tai daryti, yra kupinas Šventosios Dvasios. Ji parodo, kokia yra kito širdis, ir dvasios tėvas palenkia tą širdį tarnauti Dievui ir žmonėms. Ištikimybė, meilė ir pasitikėjimas, būdingi dvasios tėvo ir mokinio susitikimams, pamažėl atveda prie liepsnojančio erškėtyno.

Tai tik patys bendriausi pastebėjimai. Daug ką skaitytojas padedamas Dvasios turės aptikti pats.

Nijolė Aleinikova

⁴ Norėtusi bent bendrais bruožais apibūdinti dvasinio vadovavimo padėtį Lietuvoje. Spaudoje ir kitur tolydžio išsiplieskiančios diskusijos apie dvasinį vadovavimą, palydas ir pan. rodo, kad dvasios vadų labai stinga ir labai reikia. Tačiau jų nėra. Dvasinio vadovavimo troškimas toks didelis, kad spauda, pasigavusi

kokį kandidatą, apšaukia jį turint nepaprastą gabumą ir bemat užkelia ant pjedestalo. Bet tas, kuris pasijunta ten stovįs, nėra tikrasis. Tikrieji vadai nesireklamuoja. Per juos mums kalba Šventoji Dvasia ir per juos Dievas mus myli ir vedasi pas save. Tuo tarpu gaila tylios ir nuolankios kaimenės, susvetimėjusios ir nepažįstančios

savęs, stovinčios kruvinai nutryptoje vietoje ir nedrįstančios prieštarauti. Naujosios evangelizacijos žodis, kritęs į tokią vietą, pernelyg draskantis ir skausmingas. Mums reikia užaugti, kad įstengtume eiti drauge, o iš esmės, kad ir kaip paradoksalu, patiems užsiauginti tokius dvasios vadus, kurie nebeleistų iš savęs daryti stabų.

Gerbiami „Naujojo Židinio-Aidų“

PRENUMERATORIAI,

Pranešame, kad su šių metų pirmu-antru žurnalo numeriu Jūs gaunate nemokamą priedą prenumeratoriams – naują žurnalą

„KNYGŲ AIDAI“.

„Knygų aidai“ eis keturis kartus per metus.